

OMNIS HOMINES: Patria gente Crispus Salustius Romæ natus postre pub. civili discor-
dia concussam quâ nulla illius administrandæ ratio bonis superesset: amplius se ad scribendi oc-
um contulit. In quo genere Quintiliani iudicio: qui eum Thucydidi in historia eminentissimo

C.CRISPI SALLVSTII LIB.DE CON-
IVRATIONE.L.SER.CATILINAE.

OMNIS HOMINES, Qui sese
student præstare cæteris aiantibus
summa ope niti decet, ne uitâ sile-
tio transeant, ueluti pecora, quæ
natura prona, atq; uentri obedientia finxit, Sed
nostra omnis uis in animo & corpore sita est
Animi imperio, corporis seruitio, magis uimur,
Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis cõe est.
Quo mihi rectius esse uidetur, ingenii, quam uirium

opposuit præcipuam inter eos: qui res romanas
litterarum monumentis tradidere est laudem ade-
ptus. Et. n. quo thucydides est Herodoto maior: cui
secundæ tribuuntur partes eo certe hic noster Li-
uio præstantior: quem Herodoto ille comparat.
Accedit & Martialis urbanissimi poetæ carmen.
Hic erit ut perhibent doctorum corda uirorum.
Primus romana crispus in historia: quo haud du-
bie apparet doctorum hominum iudicio Crispum
cæteris romanarum rerum scriptoribus præclarum
Quod si tatorum uirorum testimonio primum
in historia locum obtinet: summa nos openiti de-
cet: ut præclara eius monumenta si qua adhuc re-
stant: non tantum ipsi studio condiscamus sed fie-
ri etiam possit quam plurimis nostra industria omni-
sint ex parte conspicua: atq; id ipsum hoc enixius
præstandum: quod post tantam nostratum literarum
iacturam: quantam gothicis temporibus factam
fuisse constat: paucissima quædam uestigia ne fra-
gmenta dicam: ac illa ipsa pene euanescentia ex lo-
cupletissima Crispi ornatissimaque historia ad hæc

tempora peruenere: & quod iniquius ferat aliquis: fuerunt hæc pro gymnasmata quædam: ut græco utar
uerbo castissimæ illius mineruæ: quæ nobis reliqua cum temporis tamen hominum fecit iniuria. Nam quod
plenissimam Crispus scripserit historiam: quæ non res romanas solum: sed externarum etiam gentium sit
complexa abunde constat: uerum a catilinæ coniuratione quasi ingenti experientiam daturus: eam uideri po-
test auspiciatus. quod & ipsum operis præmium haud dubie demonstrat: cui ad stili consumationem credibile est
Iugurthæ bellum subiecisse. Sed quanti illa momenti fuerint. quæ prorsus interire ex his quæ hodie extant
facilis est coniectura: quippe cum nulla possit uirtus in historia elucere: quum non in hac uel illa meditatione
facile recognoscas: sed quo eius sunt uirtutes altiores. minusque uulgo proximæ: eo maiore nobis studio ut di-
xi est nitendum: ne illæ nostra uel inertia uel negligentia diutius in obscuro sint. Et enim quæ cognita sint di-
sciles. uel ex eo potest intelligi: quod non pauci ut uideo in proemii fronte allucinati dant illi uicio quod nepha-
rium catilinæ scelus scripturus: inde potissimum sit exorsus: ut dixerit animum corpori: & ingenium uiribus
præstare: uelut nihil magis ab eo quod dicturus erat alienum dici potuisse: sed accurate omnia ac magis eru-
dite quam uerbis explicari possit: redditurus namque sui consilii rationem quod a re publi. digressus se ad historiam
scribendam contulisset: nulla potuit honestior causa demonstrari: quam se consilio id fecisse. ostenderet: ut ea
parte corporis uteretur: quæ potissima in homine esse: nec ita multo post non magis se ratione quam neces-
sitate: ut id consilii caperet: adduci oportuisse demonstrat: quoniam ambitione malisque artibus ciuitate cor-
rupta: nullus uideretur innocentia locus huic qui ad eam capiendam accederet relictus uerum qua scilicet in
genia aut domi consulendo: suorumque facta illustrando aut fortis rem publicam administrando patriæ uideri
possunt utilia: sublata obtruncatione administratione omnique recte uicendi ratione mutata: merito unum hoc
scribendi officium quod reliquum erat: quia & potuit & debuit non minori ingenio quam pietate patriæ ci-
uibusque suis optime de ea bene meritis præstitit Crispus. Præstare datino & accusatio iungitur: ut præsto
illi: & præsto illum. Præstare: excellere. Cæteris animantibus: scilicet brutis animalibus. Summa ope:
summa possibilitate & uiribus summis. Nam opis significat possibilitatem. Virg. æneidos libro primo.
Grates persoluere dignas Non opis est nostræ dido. i. possibilitatis. Ueluti pecora: quæ silentio uitâ tran-
seunt. Prona: procliu. obedientia uentri: quia animalia suos appetitus sequuntur: & tantum præsens tem-
pus considerant: non autem futurum nec præteritum uident. Finxit: formauit. Sed omnis nostra: quoni-
am igitur nos dissimiles cæteris animantibus esse debemus: uideamus quibus in rebus occupati esse debeamus
Duæ autem res sunt quibus clari esse possumus: scilicet uel uiribus ingenii uel uiribus corporis. sed uideamus
utrum magis præponderet. Nostra uis: scilicet humana. Sita. posita. In animo & corpore id est uiribus
animi & corporis continetur: Magis quam seruitio: animus quidem imperat: corpus autem seruit. Al-
terum: imperium animi. Alterum uidelicet seruitium corporis. Diis: Nam memoria & intelligentia &
prouidentia diuinæ uirtutes sunt: & diuino quodam numine traditæ sunt. Commune cum belluis: nam
quemadmodum sentiunt & appetunt belluæ: ita homines & sentire & appetere possunt. sed homines & memi-
nerunt & intelligunt & cæteris prouident: quod animantibus protinus negatur. Ergo constat animum qui-
dem cum diis esse communem: corpus uero cum belluis communitatem habere. Quo mihi rectius. Ec-
ce ipse suam ponit sententiam. Quo mihi rectius: cum igitur possumus magnam nobis gloriam com-

Præsto ut nec.

parare aut corporis uiribus aut ingenii: sine dubio debemus ad gloriā inniti uiribus animi potius quā corporis. uidetur mihi rectius. Opibus. auxiliis. Ingenii. s. uiribus. Qua fruimur. non sine ratione dixit qua fruimur: quia etiā si uita qua utimur lōga sit tamen uita qua fruimur ē breuis: quia utimur rebus usu frui mur uero fructu: sed in fructu dicitur esse cū aliquid egregium facimus. ergo ille uita fruitur qui uiuēdo fructum ex uita capit. Ille uero uita uititur qui uiuit. nec aliquid pulchrū facit: itaq; uita qua fruimur breuis esse solet. Fruimur. cum aliquid dignum uirtute efficiamus ex quo fructum capimus bene gestæ rei.

Efficere longam: si aliquid egregium facinus suscipiamus: ut apud posteros memoria nostri porrigatur. Nam diuitiarum: & quia dubitare posset aliquis quomō memoria nostri lōga fieri posset. Declarat ipse dicens. Fluxa: labilis: & propterea non debent homines in his elaborare nec gloriā quærere in diuitiis inquit & forma nihil diuturnum ideo nihil immortale consequi possunt atq; perpetuū. Virtus clara: Virtus autem clarum nomen efficere potest. ergo immortale.

Sed magnum: nūc aliam ponit dubitationem dubitasse inquit & cætera. Certamen: contentio.

Ne: pro an. Viribus corporis: Non nulli dicebant uires corporis uictoriā cōpare: Alii dicebant ingenium uictoriā facere: Nam prius & reddit rationem cur homines ita dubitauerint: nam sine consilio factum nihil ualet: nec consiliū sine facto multum prodesse potest: & consiliū ad uires pertinet: & factum ad corpus. Consulto: pro consulte. ita dicit Seruius apud historicos participium præteriti temporis pro infinito poni solere. Facto. ad corpus. Consulto. ad consiliū

Indigens: non plenum ē: nec consilium sine facto sequitur: q; alterum auxilio alterius indigeat.

Eger consilio alterius: & quia factum consilium & consilium desiderat. nec alterum sine altero esse potest. Igitur initio: superius uidemus quo

modo dixerat magnam contentionem inter homines fuisse. Vtrum res militaris magis augeatur uiribus corporis an uirtute animi: & conclusit utrunq; per se imperfectum esse: alterum alterius auxilio indigere.

Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit. Nam dicit homines certasse uiribus corporis & uirtute animi gloriā comparare: ideo in primis temporibus alii corpus: alii ingenium exercebant. Igitur: quia dubitabatur plus ne ualeret res militaris uiribus corporis quam ingenii uirtute. Igitur: a superiori referatur: iam in terris. quā obrem dicit reges. Cum iam in terris: & est parenthesis: id est interpositio.

Primum nomen imperii. quia primo omnes qui imperabant reges appellabantur. Sed postea appellati sunt principes: satrapæ: consules: imperatores: & tribuni. Imperii. dominationis. Primum fuit. quia reges omnes appellabantur. Diuersi. pulchra prolepsis: reges diuersi est totum: pars & alii sunt partes & c.

Diuersi uaria opinione. Etiam tum: eo quoq; tempore quo reges appellabantur. omnes qui imperabant. id est illis etiam temporibus nondum libido animos hominum inuaserat: ut cupiditatem regnandi latia re non possent Cupiditate: scilicet regnandi: uel rerum alienarum. Agitabatur. exercebatur. ducebatur

Sua cuiq; satis placebant. id est suis quisq; contentus erat. nec aliena appetebat. Postea uero. quam primo quidem cum nusquam gentes bella gererent. certabant homines utrum ingenium plus ualeret quam uires corporis. sed postquam bella florere cœperunt in græcia & in asia. tum uero expertum. & experientia magistra cognitum est uires animi præstare corporis uiribus. Vero. pro sed. Cœpere subigere. ē alia prolepsis. Cœpere. s. homines cyrus in asia & c. Subigere. uincere & expugnare. Nationes gentes.

Libidinem dominandi causam belli habere. ut q; nulla alia causa belli nisi q; regnare cupiebant. quia etiā si nullæ intercessissent iniuriæ. Libido dominandi homines ad bellum incitabat. Libidinem cupiditatem

Maximam gloriā in maximo imperio. uidelicet si quis maximum imperium haberet hunc apud omnes gloriosissimum esse atq; clarum. Tum demum. tum deniq;. Periculo. belli. Negociis. rerum gerendarum. Compertum est inuentum & exploratum est

Quod si regum. si inquit ea modestia essent reges atq; imperatores in pace qua sunt in bello res iustiores essent. & propterea firmiores. sed cum in bello continentes parci inedia sitis frigoris atq; caloris & oīs deniq; laboris patientissimi sint. Postquam tranquillis iam rebus in pace uiuere cœperunt molliores ac effœminatiore prodigi ac impatientissimi efficiuntur. hinc est q; mutatis moribus regna etiam mutantur. Hinc est illud Valerii libro. vii. Valerius libro. vii. Apud Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Ro. melius quam ocium cōmitti

non q;

nō q̄ ignoraret q̄ iucundus tranquillitatis status esset. sed q̄ animaduertere p̄ potētia imperia agitatio ne rerum ad uirtutem capessendam exercitari nimia quiete ī desidia resolui. & sane negotium nomine horrendum ciuitatis nostra mores in suo statu continuit blandæ apellationis quies plurimis utrius resper sit. Virtus animi imperia regum. i. uirtus animi. quā reges & imperatores habent bello Valerenti: ualida & firma essent. Aequabilis. iustus. Cōstantius. firmitus. & ualidius stabilis. & unum sequitur

animi uirtus, in pace, ita ut bello ualeret; æquabilis atq; constantius sese res hūanæ haberēt. Neq; aliud alio ferri, neq; mutari, ac misceri oīa cernebas. Nā imperiū facile his artibus retinet, quibus in initio partum est. Verum, ubi pro labore desidia, pro continentia & æquitate, libido atq; supbia inuasere, fortuna simul īmutatur, cū moribus. Ita imperiū semper, ab optimo quoq; ad minus bonū trāsfertur. Quæ homines arant, nauigāt, ædificant, uirtuti oīa parēt, Sed multi mortales dediti uētri atq; sōno, indocti, incultiq; uitam, sicuti peregrinantes, trāsiere. Quibus profecto, contra naturam, corpus uoluptati, anima oneri fuit. Eorum ego uitam, mortem que, iuxta existimo, quoniam de utraq; siletur. Verū enim uero is demū uiuere, atque frui anima uidetur, qui aliquo negotio intentus;

ex reliquis: nam quia iustiora esset humana ideo essent firmitiora. Humana hominum. habent se regeantur. Neq; cernebas: id est non uideres.

Aliud alio ferri. id est non uideres modo ī hūc locū modo in illum transferri imperium. Neq; mutari atq; misceri non uideres mutationē atq; cōiunctionem omnium rerum fieri. Misceri: confundi. Nam imperium: quomōdō non mutaretur imperia quia &c. His artibus non moderatis artibus: ut sunt labor: continentia æquitas. &c.

Quibus artibus: quia honestis modestisq; artibus paratur imperium. Artibus: moribus. Nam artes in plurali numero pro moribus sæpe ponuntur. In initio. id est in principio.

Partum adeptum est acquisitum Verum ubi pro labore: tantam uocabulorum proprietatem hic Salustius ponit: ut nullus scriptor alius melius ponere uideatur: nec possit. Facile hic cognoscit quid sit desidia quid libido &c. Laborem hoc loco opponit desidiæ. ergo labor & desidia sibi contraria sunt. Pro continentia & æquitate libido atque superbia. hoc loco ponit libidinem continentia & æquitate. Superbia. ergo proculdubio cognoscitur quid sit libido: quid continentia: quid æquitas: & quid superbia. Pro labore belli.

Desidia: pacis. Pro labore: metus atq;

periculorum. Superbia. licentia est. Licentia in pace generat superbiam principibus ut quisq; faciat pro libidine quod uoluerit. Pro labore desidia postq̄ in locum laboris desidia: in locum continentia: libido inceserunt. Inuasere. ingruere Fortuna simul. fortuna regnandi Nam qui pro bonis moribus & labore regnum ceperant: postea desides facti regnum amittunt: & hæc est causa mutationis. Itaque imperium: amittit imperium & ad alium meliorem seipsam trāsfertur imperium. Virtuti omnia parent: id est uirtuti omnia subiecta sūt. Quæ homines arant & cætera: id est uirtus dominatur terræ dominatur & mari. Quæ homines arant ædificant: id est terra. Nauigant maria nihil aliud uoluit dicere nisi uirtutē omnibus rebus dominari. Sed multi mortales: superius uidistis que modo Salustius dicebat imperium semper a minus bono ad quosq; optimos transferri: & ob eam rem plerūq; mutari regna nec in eodem statu permanere: & quia bonis artibus comparatum sit regnum: ideo eisdem manere perpetuum: si uero mutata fuerint. imperium facile amitti. Nunc dicit quamuis omnia uirtuti subiecta sint. tamen multos homines esse qui contempta uirtute se ocio & uoluptati dederunt &c. Sed aduersatiua ē & aduersatur hoc modo quæq; dixi omnia uirtuti subiecta sint sed &c. Multi mortales. multi homines.

Dediti uentri atq; somno. id est qui omnes suas curas in cibo & somno posuerunt. Nam hi uentri dediti dicuntur esse qui suos omnes appetitus sequuntur uel edendi uel bibendi uel alterius uoluptatis comparandæ. Indocti sine aliqua bona arte. Inculti. i. sine exercitio non exercitati. Indocti. ad animū Inculti ad corpus transferre potes quia nec animū. nec corpus aliquo exercuerunt. Peregrinātes. sicut homines incogniti. nā quemadmodum peregrini ignoti sūt. ita & hi quētri indulgēt & somno incogniti efficiuntur. Nā peregrinātes dicunt q̄ in alienis ciuitatibus uersant. & quia in alienis ideo ignoti & quia ignoti ideo obscuri. Et ita homines qui tantum uoluptatibus dediti sunt. in obscuritate perpetua manent. & obscuram ignoramq; uitam consequuntur. sicuti peregrinantium nomen ignotum & obscurum est. Contra naturam. quia superius dixit animi imperio. corporis seruitio magis utimur ergo isti mutata natura rerum non comittunt ut animus corpori imperitet. sed ipsi corpori obediunt. Corpus uoluptati non animo seruiunt. Anima fuit oneri. quia animam quasi seruam habuere. id est fecerunt animam corpori seruire. Iuxta. similiter. Vitam mortem id est tanti precii uitam eorū æstimo quanti mortem. sed mortem nullius p̄ cii æstimo. ergo nec uitam alicuius p̄ cii facio. Quoniam de utraq; & reddit causam. id est tam uiui q̄ mortui in perpetuo silentio permanent. Verum enim uero. pro sed. Est enim coniunctio expletiva & ornatus causa ponitur. ualet autem tantum quantum sed. Quasi dicat huiusmodi homines omittamus qui uoluptatibus dediti sunt. Sed ad hos ueniamus. qui egregium aliquod gerunt. Hi demū probandi sūt quos aut corpore aut animo egregium quid facere delectat. Præclari facinoris: quantum ad corpus. id est alicui

ius egregii facti quod corpore geratur. Bonæ artis: scientiæ & eruditionis: unum ad res gestas: alterum ad eruditionis scientiâ referas. Sed in magna copia rerum &c. sed cum multæ sint res: quibus homines sibi laudem possint comparare: aut ut corporis. aut uirtute animi sibi gloriam quærere debent. Sunt. id est non nulli qui ualent uiribus corporis: alii animi uirtute. Ergo qui ualent animi uiribus egregium gerant facinus: qui uero uiribus animi præstant hi scientiæ indulgeant: atq; optimis artibus se dedant: copta: multitudine Benefacere rei publicæ. ecce quantum ad res gestas.

Benedicere quantum ad bonas artes: quia de aliqua re scribere. quam aliquis gesserit: laudabile est atq; probatum. Aburdum inconueniens. Vel pace. scilicet uel benedicendo. Vel bello benefaciendo. Facere in bello. Scribere in pace. At mihi quidem. Nunc caprat beneuolentiam ab incommodis suis. Nam ut ait Cicero a nostra persona beuiuoletiam colligimus si nostra incommoda profereamus. incommodum suum exponit. cum dicit scriptorem qualem se magnum laborem suscipere parum autem gloriæ consequi eo q; & cætera sequit scriptorem & auctorem: quia plus gloriæ consequuntur qui faciunt res quâ qui scripserint eadem.

Arduum: difficile. In primis ante omnia. Facta dictis: id est tam illustrandæ oratione res scribendæ sunt quam illustres fuerunt. Nam si res fuerint illustres: & illustri & præclara oratione erunt notande: id est pro qualitate rerum uel ba sunt accommodanda. Deinde quod: duas alias incommoditates exponit: quæ scriptori accidunt: nam & cætera. id est laudant uel reprehendunt & cætera. Vbi: pro postquam uel quando. Supra ea: supra ea quæ facilia factu putat.

Ficta: simulata. Pro falsis in loco falsitatis falsa existimat nonnulli: cum plus laudaueris quâ ipse se facere posse existimet. Sed ego adolescentulus: uide quemadmodum per inductionem ad id peruenit. Salustius quod intenderat scilicet q; omnia rei publicæ administratione recte se ad scribendum contulerat. Primo quidem dixit apud moralem contentionem fuisse uirum res militaris magis præcederet uiribus corporis an uirtute animi. Deinde cum bella geri cepissent cognitum esse uires ingenio præstare. Postea uero duobus modis homines claros fieri posse: uel delictis uel in bene gerenda re publica: uel in bene dicendo quæ gesta sunt. Deinde ostendit difficile esse benedicere: eo q; scriptores aut inuidia & maliuolentia damnari solent: aut falsitate: Nunc ergo reddit ad se ipsum dicens: quamquam difficilimum sit res gestas scribere. statui tamen benedicendo rei publicæ prodesse & eo clarum: fieri. Adolescentibus: admodum adolescens: adhuc tenere ætatis. Initio: id est in principio. A studio litterarum: quia usque ad quartumdecimum annum litteris operam dabant: & miranda est industria romanorum adolescentium: qui antequam ad decimum quintum annum peruenirent omnia bonarum artium studia percurrerant: tantum studii ac diligentia adhibebant. Plurique scilicet adolescentes sunt delati. Ibi scilicet in re publica. Multa fuerunt aduersa. Pro pudore & cætera. Ecce quâ diligenter uocabulorum proprietates seruat Salustius: ut legentibus multum prodesse uideatur: si proprietates uerborum inspicere uoluerint. nam singula singulis opponenda sunt. Nam audacia opponitur pudori: largitio opponitur abstinentiæ: auaritia opponitur uirtuti & non sine causa auaritia opposita est uirtuti. Nam qui auarus est. nullam unquam uirtutem consequitur. Auaritia pro uirtute uirtus est generale nomen ad omnes uirtutes: ergo pro uirtute: id est liberalitate. Vigebant: florebant: & erant in uigore.

Quæ: uitia. A spernabatur: remotus & alienus erat. Insolens malarum artium: insuetus non solens: & est constructio qua urimur: sicut dicimus amans uirtutis. & insolens malarum artium. Tamen inter tanta uitia: excusat se Salustius hoc modo duobus modis primo cum tanta essent mala: quibus occupata & corrupta res publica esset: nec me quoque poteram seruare. Præterea iuuenilis ætas erat imbecilla: ut facile corrumpi posset malis artibus: nam iuuenes procliuiores sunt in uitia quam uiri aut senes. Tamen: quamuis esset insolens malarum artium tanta uitia quibus occupata erat ciuitas. Corrupta ambitione: quia ego quoq; mihi quærebam honores: quemadmodum cæteri. Mecum: duæ partes sunt. Reliquis

liquis malis moribus. uidelicet ab auaritia: largitiones ab audacia. Honoris cupido. Ordo est eadem cupiditas honoris: quae uexabat ceteros fama: inuidia uexabat me. Fama: propter famam: quia fama mea pro inuidia saepe laborauit. Inuidia: quia quae rebus mihi famam: otium & inuidiam populi fugiebam: ut suffragiis eius possem adhuc honorem peruenire quem ego quae rebus. Igitur ubi Igitur: quando quidem uidebam tot uitis rem publicam esse corruptam. Vbi postquam. Animus requieuit: id est postquam

animus liberatus est his miseris: quas in rei publicae administratione ferebam: quia ego ambiendo me subiciebam populo: ut eius beniuolentiam capterem & inde mihi suffragia praestaret: & bene miseris dixit: quia nihil miserius est cupiditate honoris: infimos quosque praecibus rogare. Non fuit consilium. non cepi hoc consilium. Secordia: scilicet animi. Desidia: scilicet corporis. Nam secordia est inertia animi. desidia est inertia corporis. Terere: consumere. Seruilibus officiis: quae sunt illa seruilia officia scilicet colendo agrum & uenando. & qui uenari. officium dicunt esse liberale magnopere falluntur. nam officium appellatur a salustio. Sed a quo incepto: cum me prius rei publicam administratio a studio remouerit nunc ita rei publicae corruptio me ad studium regredi coegit. Eodem. idem studium. Regressus: cum rediissem. Ambitio detinuerat quia ambitione detentus eram. Ambitio. cupiditas honoris. ambire proprie est illud quod uulgo dicitur praticare: inde ambitio. i. pratica honoris. Carprim: membratim non perpetua historiam scribere: sed membratim. Non luit iquit ab urbe condita historiam sumere & perpetuam scribere historiam. sed ea tantummodo excipere: quae mihi memoratu digna uiderentur. Eo magis. ideo magis uel tanto magis statui facere hoc. Aspe non sperabam honores. Metu. non timebam ignominiam spe honorum. Metu ignominiae: quia animus meus liber erat & nulla aegritudine afficiebatur. Spe & metu: appositue. Partibus rei publicae. uel in partibus rei publicae. spe. & metu: nam spe & metu continetur omnis res publica. uel quia nec huic nec illi factioni fauebam. Igitur quoniam idem exponi causas quibus adductus me a re publica ad studium litterarum contuli

nus honoris cupido, eadem quae ceteros, fama atque inuidia, uexabat. Igitur ubi animus ex multis miseris atque periculis requieuit, & mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decreui, non fuit consilium, secordia atque desidia bonum otium contere. Neque uero agrum colendo, aut uenando, seruilibus officiis intentum, aetatem agere. Sed a quo incepto studio, me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statim gestas. P. R. carprim, ut quaeque memoria digna uidebantur, perscribere, eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus. R. Publi, animus liber erat. Igitur de Catilinae coniuratione, quam uerissimam me potero, paucis absoluiam: Nam, id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris nouitate atque periculi. De cuius moribus hominis, pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

INCIVS Catilina, nobili genere fuit, magna uita & corporis, sed ingenio malo prauoque. Huic, ab adolescentia, bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis, grata fuerunt, ubi iuuentutem exercuit, Corpus patiens

incipiam Catilinae seditiones perscribere: Absoluam, paucis: historiam Catilinae perscribam paucis uerbis: & attentionem capiat ab auditoribus: quia dicit breuiter historiam Catilinae esse peracturum: & etiam quia dicit se de re magna & ingenti esse dicturum: exponit etiam quibus de rebus dicturus sit. Nouitate magnitudine: nam nouus dicitur magnus: inde nouitas. i. magnitudo. Pauca explananda: pauca prius explananda sunt quae pertinent ad uitam eius. Initium narrandi priusquam incipiam narrare historiam eius. Explananda declaranda

INCIVS CATILINA: Vidimus in fine proemii quomodo nos docuit salustius quid nam hoc opere scripturus esset. uidelicet Catilinae seditionem quae in primis memoratu digna est eo quod nouum fuit periculum & tam ingens fuit scelus quam nunquam a natura fuerit. sed antequam de ipsa seditione tractare incipiat. dicit qui mores antea fuerint. & qui aetate sua in urbe uigeant: ut ostendat quo genere & qua opportunitate Catilina dictus tantam rem aggredi non dubitauerit: & primo de genere uita & moribus Catilinae narrat: ut ostendat quibus de causis ad usurpationem Rei publicae. animum intendit: deinde digressionem facit: & de antiquis urbis Romae moribus dixerit. Nobili genere patricio genere: quia patricius fuit Catilina uidelicet de gente Cornelia. Vi corporis & animi: Fuit magna fortitudine & animi & corporis: nam uisam animi quam corporis recte dicitur. Ingento malo & quia animo & corpore plurimum pollebat Catilina. ideo malo animo fuit. Malo naturaliter: quia a natura malus erat. Prauo accidentaliter quia praeterquam quod malus erat naturaliter etiam consuetudine praueuerat ingenium. Ab adolescentia: ab ineunte aetate. Intestina: domestica bella. Discordia civilis: differentia est inter bellum domesticum & discordiam civilem nam bellum civile pertinet ad uniuersam ciuitatem. uidelicet cum uniuersa ciuitas inter se discors est. Discordia uero ad priuatos pertinet: itaque cum uniuersa ciuitas discrepat non discordia. sed bellum civile appellatur hic autem Catilina & bello domestico & discordia civili plurimum gaudebat. Gaudes occisiones quae ex bello sequuntur. Rapinae: uictorum quos bonis expoliant. Civilis discordia ciuili

Ibi in his supradictis. Exercuit non solum grata fuere .uerum etiam in illis omnem aetatem suam duxi. Inedia .i. famis & dicitur ab in & edo. quasi non edia eo quod non edat. & qui non comedit sine dubio fame suscipit. Algoris: frigoris. Vigiliae .quia in somnis noctes agebat. Inedia .quia sine cibo diu pernebat nec multum detrimeti patiebatur ob illud. Algoris .quia frigus etiam facile tollerabat. Vigiliae .quia se non nimis somno dabat. sed parum admodum. Supra quam cuiquam credibile est multo plusquam credere posset & est honestus dicendi modus. Animus audax .quia haecenus de corpore dixit nunc demum de animo dicere incipit .animus audax . ut magna quaeque pericula aggredi non dubitaret. Subdolos .quia facile unumquemque fallere poterat. subdolos latine graece appellatur ipodolos . quod non aperte decipit sed latenter. Varius .quia nunquam in eodem proposito manebat . nunc hoc nunc illud uolebat. Simulator & dissimulator . declarat quod dixit . subdolos & uarius. Simulator quod ostendit id esse quod non est. Dissimulator quia ostendit id non esse quod est. Appetens alieni sui profusus id est qui aliena desideraret . & sua prodigus profunderet . sed non uidetur posse fieri . sed necesse est ita fieri si quis hoc diligenter considerauerit . nam quia sua profundit . ideo aliena appetit . nam prodigus quia sua sibi non sufficiunt aliena appetat necesse est. Ardens uehementis cupiditatibus . quia quod semel cupere ceperat . tanto ardore inuadebat . ut a nullo coerceri posset. Satis eloquentiae . quia eloquentissimus erat. Parum sapientiae . quia non ualde sapiens erat . & hoc addidit . quia nunquam sine sapientia eloquentia profuit saepius autem obsuit quod etiam Cicero in arte ueteri plinius ostendit. Vastus . imoderatus . & plus est quam si dixisset magnus aut ingens. Nam vastum dicitur . quod nulla mensura terminari possit . id est sine modo terminatum. Immoderata . modum non haberent. Incredibilia . quae nulla ratione consequi posset. Nimis alta . quae ciuilem modum transgredere non querebant dignitatem principis romani . sed potius dignitatem tyranni . qui urbi roma . per arbitrio imperare non posset . uel talem qualem supra memorauimus Virgilius Mecentius hic est . id est talis. Hunc Catilinam . Dominationem . L. Syllae . qui motis partibus rei publicae aduersariis perpetuis & omnia per uoluntate facit ita dictaturae nomen confugerunt . nam eius magistratus regia potestas erat. Primus fuit hic . L. Sylla . qui postea Sylla felix est appellatus . & demum pediculari morbo consumptus . & dicitur a libendo tam & si consuetudo inoleuit . ut libido in malam partem accipiatur . nam Satiatio libidinem accipit in bonam partem . Capiundae per capiendae . id est occupandae . tertiae coniugationis uerba possunt habere participia futuri temporis tam in undus quam in endus . ut legendus uel legendus . capiendus uel capiendus . se cauendum est ne id licenter in omnibus participiis faciamus . quia uitiosum esset in uerbis quarum coniugationis idem facere : quia non dici potest audiendus audiunda audiundum & cet. Id scilicet capere rem publicam. Pararet: equitaret. Nihil pensi . nihil considerati . nihil considerationis . translatio sumpta a pensantibus . qui diligenter inspicunt in quam partem uel aurum uel argentum inclinaret non ponderabat ipse quomodo rem publicam caperet dummodo cupiditatem suam explere posset. Agitabatur . rationes autem erant innumeratae . quibus Catilina adductus rem hanc tantam capere uolebat . & quia magnificus erat & pauper . & multa scelera perpetrauerat . In dies . quotidie . Ferox scilicet natura indomitus animus Catilinae . Agitabatur . incitabatur . impellebatur . Inopia rei . nam cum magnificus esset & inopia premeretur . quia suis rebus non poterat tueri magnificentiam alienis necesse erat conseruare . & ob hanc causam ad rei publicae usurpationem intendebat animum. Conscientia sceleris . quia sibi conscius erat scelerum quae commisit . haec autem paulo post uidere licebit hoc eodem libro . Nam inter caetera sua scelera hoc potissimum narratur . Quae utraque . i. inopiam & scelera Auxerat cumulauerat . His artibus . idelicet aliena appetendo . sua profundendo . cupiditatibus immedo . Praeterea praeterquam quod ferocitas animi inopia scelera perpetrata incitabant illum . hoc etiam accidebat scilicet quod &c. Corrupti mores : in tanta corruptione morum facilis uidebatur accessus ad usurpationem rei publicae quos mores id est artes . Luxuria & auaritia appositue mala . Diuersa inter se . bene dicit . Nam luxuria opes profundit auaritia opes conseruat . Luxuria uitiosa est superfluitate nimia auaritia uitiosa est nimia parcitate ergo percul dubio diuersa sunt inter se . sed tamen quod luxurie inseruire uoluerit : necesse est ut auarus sit : quia nisi auarus fuerit non poterit comparare diuitias . quibus ad patranda luxuriam . utat

Res ipsa hortari. sicut apud Ciceronem est. Tria sunt genera narrationum de quibus orator sumit rationem suae causae. Primum oratorium quo oratores utuntur uincendi causa. Secundum digressorium. Tertiū poeticum. Sed digressorio secundo genere narrationis utitur Salustius quod intercurrit nonnunquam aut fidei. aut criminationis. aut laudationis. aut alicuius apparationis causa. Nam digreditur Salustius ab historia. quam superius coeperat seditionem scilicet Catilinæ. & ad mores ciuitatis narrandos peruenit. Fit

Res ipsa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit supra repetere, ac paucis instituta maiorum, domi militiaeque, quomodo reipublicae habuerint, quātāque reliquerit, utque paulatim immutata, ex pulcherrima & optima, pessima ac flagitiosissima facta sit, deserere.

Urbem Romam, sicuti ego accoepi, condidit, atque habuere in initio Troiani, qui Aenea duce profugi, sedibus uagabantur incertis: Cumque his aborigenes, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum, atque solutum. Hi postquam in una moenia conuenere, dispari genere, dissimili lingua, alii alio more uiuētes, incredibile est memorata, quam facile coaluerint. Sed postquam res eorum, ciuibus, moribus, agris, aucta, satis prospera, satisque pollens uidebatur, sicuti plerumque mortalium habent, inuidia ex opulētia orta est. Igitur reges finitimorum, populique bello tētare, pauci ex amicis auxilio esse.

autem haec digressio laudationis, uituperationis, & apparationis causa laudationis ut maiores & priores illos laudibus exornet qui rem publicam non conseruauerunt modo moribus optimis, uerum etiam conseruatam auxerunt. Vituperationis causa, ut homines aetatis suae uituperet, qui non uirtutibus sed malis moribus dediti sunt, & rem publicam a maioribus stabilitam ac firmatam labi, & ad interitum peruenire patiantur. apparationis causa fit, ut se praeparat ad id quod diciturus est.

Nam de corruptione ciuitatis & ab initio urbis Romae narrare incipit, quomodo populus Roma, se domi militiaeque habuerit, & in praesenti habeat, ut his cognitis uerisimile fiat in tanta morum corruptione animum ad Rem publicam capiendam intendisse Catilinam. Res ipsa uidelicet, quia de corruptione morum mentionem fecerat, propterea uidetur non incongruum esse si perstrinxerit ea quae ante Catilinæ seditionem fuerunt in urbe Romana. Instituta maior domi militiaeque id est institutiones quae domi militiaeque a maioribus conseruatae sunt. Domi in pace. Militiae, in bello. Habuerunt, comparauerunt. Reliquerunt, scilicet posteris suis immutata paulatim scilicet labente disciplina praemii. Pulcherrima id est honestissima pulcher, & honestus sibi inuicem cedunt Ergo pulcherrima id est honestissima. Flagitiosissima id est uitiosissima, & singula singulis opposuit pulcherria. Flagitiosissima pessima optima.

ita bene multitudine in uersa ac vaga gressu
multas facta urbes
Urbem Romam, hic eorum opinionem sequitur qui dicunt ab Aenea conditam fuisse urbem Romam. Plutarchus in uita Romuli multas affert sententias: nam dixerunt nonnulli Aeneam fuisse conditorem, alii eundemque Arcadem alii mulierem arcadicam, quae fuerat secuta, Euandrum in Italiam, cui nomen erat Romulus, & a nomine suo urbi imposuisse nomen nunc ut Roma appellaretur. Alii dicunt non Aeneam neque euandrum neque mulierem arcadicam, sed Romulum & Remum condidisse moenia urbis Romae, cuius sententiae Titus Livius testis est. hic uero eorum sequitur opinionem, qui dicunt Aeneam profugum a deleta Troia una cum Troianis Romam condidisse. Condidere, pro condiderunt, aedificauerunt. Habere tenuere habitauerunt, & saepe primitiuus pro deriuatio & econuerso, nam dicimus habito hanc domum, id est habeo. Accepi, audiui, intellexi. Profugi, procul fugati a domo sua. Incertis sedibus, quia certa loca non habebant, in quibus se firmare possent, donec moenia condiderunt, sed huc atque illuc errabant. Aborigenes, scilicet tenuere urbem. Cum his, scilicet Troianis, aborigenes populi dicti sunt Latini praefati, qui Italiam ab initio tenuere, & dicti sunt aborigenes, quia diu ab errarunt antequam certas sedes haberent. Sine legibus, quia ipsi licenter uiuebant nec ulla lex erat, quae uetaret quin pro arbitrio facerent quae uoluissent. Sine imperio, & dicitur democratia, quia nemo regebat eos, liberum atque solutum declarat quod dixit sine legibus. Sine imperio, monarchia liberum quia sine legibus solum quia sine imperio. Hi postquam &c. & hi Troiani & aborigenes antiqui Italiae populi, cum in una moenia urbis Romae conuenissent, credi non potest quam facile creuerint. Dispari genere, quia hi quidem Troiani hi uero Latini. Dissimili, nam quia genus dispar erat linguae quoque dissimilis fuit. Nam sicuti uidemus aliud idioma habent reucri aliud graeci, aliud Latini. Alio more alio ritu, & humano & diuino, nam mos utriusque complectitur & diuinum & humanum. Incredible memoratu, id est credi non potest memoraretur. Coaluerint, id est simul creuerint. Nam coalescere crescere significat.

Ciuibus, & quia populus ille in maximam breui peruenit multitudinem. Moribus, & quia multitudo populi creuerat mores etiam impositi sunt ciuibus. Agris nam cum uicissent Romani populos finitimos agrorum fines suorum prederunt. Satis pollens, satis potens. Plerumque mortalium habent, in quo maior pars humanarum rerum inuidiose possidetur, & ideo quia diuitiae ingentes possidebantur a Romanis inuidia repete orta est contra eos. Ex opulētia ex diuitiis & opibus rerum, igitur quia inuidiam opulētia pepit Romanis. Tētare, pretebant Romanos. Pauci ex amicis, ut fuerunt Albani semper conuincti erant Romanis

Cæteri: frater paucos amicos. Domi militæq; intenti .i. bello & pace diligentes. Festinare. pro festinabāt ad ea q̄ sibi & rei pu. utilia essent se ad oia pro imperio augēdo. Hortari: pro hortabant. Tegere. i. defendere. Armis armorum uirtute. Post ubi: pro postq̄ una ps cōposita est postubi. Propulerāt: procul pepulerant. Virtute: fortitudine animi & corporis. Sociis atq; amicis: postea ubi se defenderant amicos atq; socios defendebant. Parabant amicitias. i. magis suo beneficio q̄ alieno sibi tradito amicitias parabant sibi p̄fici romani. Habebant: romani. Imperium regiū: dñationē cui rex unus p̄erat. Legitimum ip̄ium idest imperium secundum leges cōstitutū. nā q̄ p̄erat sūmæ rex appellabatur. Delecti .i. seniores q̄ p̄ ætatē militare non poterāt. Ingeniū sapia. i. q̄ ingenio pollebant. Sapia: ætate & experientia rerum. Hi uel ætate: nunc dicit quomodo appellabantur senatores: & ita dicerentur q̄ consilio p̄erant & rei pu. augendæ & q̄bus ingenium firmū ingeniū aut ualidum erat. Aetate: quia senes erāt quādamodū solent esse patres. Vel similitudine curæ quia ipsi rei pu. utilitatem curabant quemadmodum patres curant utilitatem filiorum. Postubi: postq̄. Initio: ab initio. i. a primordio urbis.

Cōseruandæ libertatis causa: fuerāt reges ut libertas conseruaretur: quia pepulerant hostes q̄ romanis libertatem eripere uolebant: & suo imperio subigere. Augendæ rei: quia p̄erat unus summa rerum: qui omnia suo ordine regeret et si qd mali commissum fuisset rex uindicaret: & hoc pacto omnes ciues una erant concordēs: quia propter res. pu. ro. uehementer augebatur. In superbiam & dominationem: quia non secundum leges & secundum instituta maiorum reges nouissimi populum ro. tractabant. Sed pro arbitrio: & uoluntate sua omnibus dominari: omnesq; opprimere seu recte seu perperam studebant. Binos imperatores idest duos consules idest consularum regnum regiū constituere romani priores. Annua imperia. i. quæ tantūmodo anno uno permanerēt: nā consules uno tantūmodo anno p̄manebant in imperio. Eo modo .i. tantūmodo annua esse imperia insolescere: i. superbiam & insolentiā posse recidere: eo q̄ imperium breue erat. Ea tempestate: eo tēp̄e in libertatē uindicata ē ciuitas. Quis q̄ s. q̄s q̄ pro uiribus suis. Extollere. magnificare se. In promptu: in parato manifesto. nam non timebant ne uirtus sua despiciere posset regibus sicut prius cum reges urbē habebant. Nam regibus: ratio ē cur q̄s q̄ uirtutē suam ap̄ire studebat: quia boni magis sunt suspecti q̄ uiles & ignaui. nam regū tēp̄e etiam si quis ingenium maximum habuisset ostendere non audebat: ne se suspectum faceret regibus. Suspectiores: magis suspecti. Quam mali: q̄ uiles & ignobiles: nec dicas quam mali quam improbi & prauis. sed quam uiles & ignaui: & ita boni prudentes & sclari uiri. His. i. regibus. Incredibile memoratu. i. credi non potest si memoraretur. Adepta: parta: & est usus adepti in passiuā significatione. Incesserat: inuaserat romanos postquam ipsi in libertatem puenerunt. Simulac belli patens: quia assueti facta erat bellis gerendis. Per laborem usu militiam. i. laborando & militando militiam gerere: & laborem pati assueti erant. quia per laborem & continuum usum fiebant belli peritiores. Visu: consuetudine. Magis in decoris armis. i. magis cupiditatem suam ponebant in his quæ ad rem militarem p̄tinēt: quā in his q̄ ad uoluptatē seu luxum attriue uidemus. Decoris: ornatis insignibus. Militaribus: bellatoribus bello accōmodatis. Scortis: meretricibus. Conuiuiis: supfluitatibus ciborum. Igitur: narrare cepit salu. mores populi romani & instituta eius: quibus ad tantam magnitudinem imperii facile se puexerat: qd̄ etiā hic facit. igit̄ q̄ sūmo labore se exercuerāt i. bello. & suas oēs cupiditates posuerūt i. uirtute. Talibus uiris: q̄ cōtinētia & labore se exercuerāt. Nō lo. ul. asp̄ aut ardu⁹ edit⁹: & eleuat⁹. q̄ sūmā loci edit⁹ cēt uel iui⁹: tñ uirtute sua supabāt. Nōa rmar⁹ hostis for. & q̄ i. bello diu se exercuerāt: ideo armatos hostes nō metuebāt romani

Omnia domuerat. s. locos & homines uirtute sua domuerant. Romani. Certamen: contentio. Inter ipsos: scilicet romanos quisque properabat. Ferite non expectabant alii alios ut hostes inuaderent: sed unus quisque primus esse uolebat: ut eam laudem adipisci posset. Murum ascendere properabat unusquisque in oppugnandis urbibus primus esse uolebat qui murum ascenderet & muralem coronam assequeretur. Nam corona muralis dabatur his qui primi murum ascendissent: Tale facinus faceret. s. dum primus feriret hostem

Virtus omnia domuerat. Sed gloria maximum certamen inter ipsos erat: Sicque quisque hostem ferire, murum ascendere, circumspicere: dum tale facinus faceret; properare, ea diuitias, ea bona famam, magnamque nobilitatem putabant: Laudis autem diuitias honestas uolebant. Memorare possem, quibus in locis maximam hostium copias Porro, parua manu fuderit, quas urbes natura multum pugnando ceperit, ni ea res longius nos abincepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libidine, magisque ex uero, celebrat obscuratque. Atheniensium res gestas, sicut ego existimo, satis amplas, magnificasque fuisse. Verum, aliquanto minores, quam fama feruntur. Sed quia peruenire ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta per maximis celebrantur. Ita eorum, qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum ea uerbis potuerunt extollere praecleara ingenia. Sed Porro, Romam nunquam ea copia fuit, quia prudentissimus quisque maxime negociosus erat, ingenium nemo sine corpore exercebat, optimus quisque facere quam dicere, & sua ab aliis bene facta laudari, quam ipse aliorum narrare malebat. Igitur, domi militiaeque boni mores colebantur. Concordia maxima, minima auaritia erat. Ius, bonumque apud eos, non legibus magis, quam natura ualebat,

dum primus murum ascenderet Tandem ea scilicet uicendo hostes: & expugnando urbes. Diuitias bonas magnamque. In hostibus uicendis & urbibus expugnandis famam: nobilitatem: suasque omnes diuitias ponebat. Laudis autem diuitias: auari quidem erant gloriae pecuniae autem munificentissimi. Laudis quam discrimine uitae gerebant. Pecuniae: liberales: quam suis amicis perfundere non dubitabant. Gloriam ingentem quantum quidem ad gloriam pertinebat nihil moderatum fuit quantum ad diuitias moderatis gaudebant, ingente plusquam mediocriter. Honestas: mediocriter. Memorare posse: his de causis hoc saepe consecuti sunt romani ut ipsi pauci ingentem hostium multitudinem fuderint atque fugauerint: saepe urbes inexpugnabiles tandem uicerunt. Maximas hostium copias parua manu: ut Luculus que aduersus tigranem arminiae regem centum milium exercitum duodecim milibus militum fudit atque fugauit: in quo praelio tigranista filius ipsius tigranidis captus est: atque in triumpho ductus. Quas urbes natura munitas sicuti fuit carthago noua in hispania: quae quam natura loci & a terra & amari munita esset tamen populus romanus uirtute sua eam cepit ductu & auspicio publici Scipionis Africani superioris. Ea res scilicet praedicta in medium adducere. Ab incepto a proposito uidelicet a descriptione seditionis catilinae. Sed fortasse: hoc pertinet ad id quod sequitur & hoc dicitur quam romani plura gesserunt domi atque militiae egregia facinora quam alius in orbe terrarum populus tamen fortuna fecit: ut caeteri terrarum populi fama praestarent. Nam quibus multa gesserint: non tamen fuerunt scriptores qui ea memoriae traderent. Caeteri autem populi aut athenienses quam non tanta fecerint tamen quia scriptores ea illustrarunt clariores habentur fama. Sed fortuna in omni re. i. res omnes. i. humanae sub ea imperio tenet: Ea res omnes. i. fortuna res hominum per suo arbitrio huc atque illuc uersat: ut si obscurae fuerint eas clariores reddere possit: si uero praeclearae obscuras faciat. Celebrat illustrat

Obscuras ignobiles reddit ex libidine pro sua uoluntate & arbitrio quae atheniensium celebrauit romanorum autem obscurauit non ueritate. Atheniensium res: quod fortuna in omnibus rebus ualet: & hic probari potest. Feruntur proferuntur id est extolluntur a scriptoribus. Ibi. s. athenis. Prouenire nati sunt progeniti sunt Per terrarum orbem id est in uniuerso terrarum orbe illustrantur & clarificantur tanquam maxima fuerint Itaque eorum qui ea fecere ob hanc causam tanta habetur imperatorum uirtus quantum uirtutem eorum suis scriptis illustrare potuerunt scriptores. Tanta tantae magnitudinis. Fa. s. res gestas atheniensium maxima se dederant negociis aut militando aut rei publicae consultando. ingenium nemo sine corpore nemo se dederat studiis litterarum sine exercitatione corporis. Malebat potius uolebat. Et sua ab aliis: uolebat de se alios dicere potiusquam se aliorum gesta narrare. Igitur superius exposuit Sa. res curres gestae atheniensium maiores fuisse fama quam re. Sed non ita euenit Roma. eo quod in urbe romana raritas scriptorum fuerat. Nam quisque romanus deditus erat negociis: & sua ab aliis potius celebrari quam se aliorum gestas res predicare malebatur Igitur quae omnes negociis: & gerendis rebus dediti erant. Domi in pace. Militiae in bello. Concordia maxima. auaritia nam unum sequitur ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erant concordes: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius aequumque id est ius ex bono & aequo Nam ius ex bono & aequo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis quam: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant & aequi.

Iurgia uerborum sunt: Discordias discessiones & inimicitias. Simultates Inodia. Cum ciuibus unum certamen erat ut prestarent uirtute alii aliis. **Suppliciiis:** Nota q̄ suppliciu supplicatio dicitur: eo q̄ prius tēpo ribus ex damnatorum pecunia diis sacrificia exhibebantur: nam quia soluere pecuniā ex maleficio cōmissio suppliciu erat eo: consuetudo inoleuit ut supplicium supplicatio dicatur: nam apud antiquos omnis pœna pecuniaria fuit notatum secundum delicti q̄ritatem. In suppliciis: in sacrificiis: non dubitabant hecatombē facere. i. sacrificium in quo centum boues mactabantur. **Parci moderati.** nam inde fit parsimonia

His duabus artibus audacia: audacia q̄ in periculis se exponere nondubitabant. Vbi bello pax euenerat. i. pacis tēpe. **Equitate:** qui æquo iure omnes uirebant. **Quarum rerum uidelicet** quia ipsi & in bello audaces & domi æqui essent. **Hæc documenta: exempla.** s. quæ sequuntur. **Vindictum:** sæpe uindicta facta ē cōtra eos. **Contra imperium pugna:** sicut Lucius manlius torquatus q̄ filiu suu eo q̄ iniussu eius cōtra hostē pugnauerat & etiam uictoriam ex hoste reportauerat primū uirgis cedi deinde securi percuti iussit: idē papirius cursor fecisset in magistrum equitum nisi populus rogasset ut sibi donaretur. **Contra impietatem:** contra iussum imperatoris. **Qui signa reliquerāt:** quia paucos admodum huiusmodi iuuenes. **In pace probauit audacia Romanos** se suamq̄ Rem pu. in bello conseruasse nunc probat in pace iure equitatis id fuisse cōsecutos. **Beneficio magis quam metu.** id est magis beneficio sociis suis quam premēdo imperio suos subditos regnabant **Romani:** id est parebat subditi populo **Roma.** magis sponte q̄ metu. **Agitabant:** regebant

Ignoscerē magis q̄ per se. si quis defecisset a populo Roma. simul ac penituisset eo parcebat eis populus Roma. **Vbi:** pro postq̄. **Res publ.** id est postq̄ omnia imperio suo subegit roma. **populus:** nec cum aliqua gente sibi bellum super fuit fortuna omnia miscuit: ita ut arma in se ipsos cōuerterunt. **Feræ:** sæuæ: uidelicet barbaræ ut sithæ: ut Tracenses: ut Parthi. **Emula imperii Ro.** quæ semper est aula cū romanis de iperio contendere. **A stirpe interijt:** funditus conuersa est. **Cū cta maria:** postq̄ quicquid mari quicquid terra regnabat populi roma: imperio subiectum erat.

Miscere: periturbare. **Labores ferendo militiam.** **Pericula:** exponere se omnibus extremis.

Dubias incertas. Atq̄ **asperas:** difficiles: & singulas res singulis opposuit: aspera contra labores: nam quod asperum est cum labore consequimur. **Dubias contra pericula.** Nam quicunq̄ res dubias agit in maximo periculo uersatur. **Optandæ altis non optandæ populo romano** sed orbi terrarum principi sed aliis gentibus quæ seruibant. **Imperio suo:** nam cum populus ro. princeps omnium esset multo magis imperare debebat diuitias possidentibus q̄ ipse diuitias possidere uellet. **Oneraq̄ miserie** quia propter hæc in p̄niciē fut imperii simul peruenere eo q̄ diuitiis non recte usi sunt: nam qui possidet diuitias possidet ab his nisi hic ipsas moderare uat ille ergo q̄ utitur diuitiis diues ē: qui uero diuitiis abutitur: paup̄ ē. **Igitur primo superius ostendit Salustius** quō paulatim mutati sūt mores ciuitatis: & qui antea bello exercitati fuerant post q̄ omnia suo imperio subigere diuitiis & cæteris uoluptatibus aiū suū dederunt: quia ex re pu. quidē pecuniā: postea regnū cupere cœperunt: q̄ obrē oēs auari atq̄ ambitiosi redditi sunt. **Igit q̄ diuitias.** s. optare cœperunt. **Et omni pecuniæ deinde imperii.** unū seq̄tur ex altero. nam qui magnā pecuniā possidet, hic sibi immoderata imperia querit. **Ea uidelicet pecunia & imperii cupido oīum malorū:** quia deinde omnī malo rū origo nata est **Nā auaritia.** i. hi q̄ ex auaritia & imperii cupiditate mala. oīa esse secura: quia fides p̄bitas & cætere bōe artes rep̄te ex urbe abierūt. **Auaritia uere dicit auaritiā subuertisse** has oēs uirtutes: quia auar⁹ i. auens. i. desiderans aurū: & auro deditus: quicunq̄ ar auaritiæ deditus fuerit: perfidus & improbus esse consueuit. **Probitatem:** integritatem. **Subuertit:** euertit. **Edocuit.** auaritia. **Superbiam.** contra fidem quia ex supbia nascitur p̄fidia. **Crudelitatem:** q̄ probitatē. nā qui probus est: humanus est. & q̄ improbus fuerit crudelis efficiē. **Negligēdos:** ut in iure iurando falsitate sumpto cā pecuniæ. **Habere oīa uenalia:** facere oīa propter

propter

propter pecuniam: ille dicitur habere omnia uenalia qui omnia pecuniarum causa facit. Falsos fallaces & mendaces. Subegit coegit. Aliud clausum: ecce quomodo falsos ostendit esse factos. Aliud clausum. i. odium & simultates. Prompta bilingua uidelicet benignitatem: mansuetudinem & comitatem. Existimare coegit: non ex re quia si bonus ciuis esset: amari dignus tantum ego ipsum contendam si mihi nullo erit emolumento non uis amicitiae seruatür cum eum amamus quod amari digni est: non autem quod nobis aliquo erit emolumento: et si

Ambitio multos mortalium falsos fieri subegit. Aliud clausum in pectore, aliud in lingua proptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex modo aestimare, magisque multum, quam ingenium bonum habere. Haec utraque primo paulatim crescere, interdum uendicari. Post ubi contagio quasi pestilentia in uasit, ciuitas immutata est, imperium ex iustissimo atque optimo, crudele intollerandumque factum. Sed primo, magis ambitio quam auaritia, animos hominum exercebat. Quod tamen uicium proprius uirtuti erat. Nam gloriam, honorem, imperium, bonus, ignauus, aequae sibi exoptant. Sed ille uera nititur uia, huicque bonae artes desunt, dolis atque fallacis contedit. Auaritia studium pecuniae habet, quam nemo sapiens concupiuit. Ea, quasi uenenis, malis imbuta, corpus animumque uirile effoeminat: Sempiterna, infatigabilis est, Neque copia, neque inopia minuitur. Sed postquam L. Sulla, armis recepta R. P., bonis ex iniuriis malos euentus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neque modum, neque modestiam, uictores habere, foeda, crudeliaque factora in ciues facere. Huc accedebat, quod L. Sylla exercitum, quem in Asia ductauerat, quo sibi fidem faceret, contra more maiorum, luxuriose nimisque liberaliter habuerat. Loca amena, uoluptaria, facile in ocio feroces mili

indignus erit qui amatur. Ex re non ex natura ipsarum amicitiarum: nam qui sibi erant utilitati diligebant etiam si indigni essent amari, qui uero nulli sibi erant commodo: odio habebant: etiam si digni essent amicitiae: quam ingenium quam naturam simulabant bonos esse: & naturaliter malos habebant naturas naturaliter mali erant. Interdum uendicari: pro uendicabantur, id est puniebantur quia puniebantur qui populum corrumpebant. Post ubi postquam. Contagio. scilicet huius simulationis. Ciuitas est immutata, quia non puniebantur qui populum corrumperent: eo quod omnes eodem crimine tenebantur: nam quod a multis peccatur inultum est: sed primo quidem ambitione magis tenebantur corrupti ciues quam auaritia: eo quod honoris cupidi erant quod tamen uicium minus erat auaritia.

Quod uicium. scilicet ambitionis. Propius: propinquus. namque & quod ambitio sit propinquior uirtuti ex hoc probatur: quod tam boni quam mali sibi honores cupiunt & gloriam: auari autem nullam penitus uirtutem habere possunt. Sed ille nititur, ille. scilicet bonus. Vera uia. scilicet uirtutis. Bonae artes: boni mores. Dolis atque fallacia, simulatione & falsitate. Studium: desiderium & uoluptatem. Quam scilicet pecuniam. Nemo sapiens scilicet si omnes mortales pecuniam cupiunt: relinquitur ergo omnes stultos esse. Effoeminat: effoeminatum reddit. Ea. scilicet auaritia. Semper infinita: praeterquam homines facit effoeminatos: etiam si uiles fuerint: hoc etiam accidit quod infinita sit infatigabilis. Infatigabilis: nam quanto plures comparat diuitias auarus: tanto plures desiderat. unde iuue. Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Minuitur: decrescit. Sed postquam L. Sylla: ostendit superius auaritam deteriore ambitione: propterea quod ambitiosi homines tam boni quam mali iueniuntur eo quod ferme omnes laudis & gloriae & imperii cupidi essent: in hoc tamen differre uidetur quod bona uera

uirtutis uia ad honorem accedit malus autem dolis & fraudibus honores consequitur: nunc autem dicit multo perniciosiorē re peruenisse tempore Caii Marci & L. Syllae. Lucius Sylla fuit: quod bellum ciuile contra Martium gessit: in quo quidem bello multas clades populo romano. uterque edidit: sicut apud Valerium & alibi habetur plenus. Recepta re peruenit occupata re peruenit factione sua. Boni finitiis primo quidem uirtutem suam populo romano. prestiterunt. & re peruenit ratione multum pro fuit Malos euentus quia opes suas in rei peruenit perniciem conuertit. Rapere: pro rapiant. Omnes milites syllani. Trahere pro, trahebant. Cupere pro cupiebant. Alius domum alterius. id est non contenti suis aliena periebant. Victores. scilicet milites syllae. Modum: quantum ad quantitatem. Modestiam quantum ad continentiam nunquam tantas diuitias succiperant quod multos plures habere non quererent: non moderati erant, in ciues sed eorum bona adirapiebant: & non nunquam eos interficiebant. Foeda turpia & sordida.

Huc accedebat: propter uictoriam accedebat consuetudo quam habuerat: tunc cum Sylla cum eis praesuerat in Asia ubi omnia per arbitrio suo fecerat ipso Sylla concedente. Huc. scilicet ad uictoriam. Accedebat huc addebat ad hoc. Exercitum quem ducta. id est exercitum cui ipse praesuerat in Asia: in Asia sunt omnia amena & uoluptatis plena tum qualitate loci tum clauentia aeris: quam clauentia facit eam fertiliorem: & propterea et amoeniore. Quo. ut. fidem per fidelem. More maiorum contra consuetudinem & disciplinam romanorum militum: quod semper continentis & per militauerunt usque ad hoc tempus. Luxuriose: abundanter & superflue. Liberaliter: licenter: quia omnia quaecumque libuissent: committere patiebatur Sylla siue honesta siue turpia fuissent. Amena: delectabilia: & sine fructu inter amenum & iucundum hoc iter est quia amena loca sunt sine munere & amunio dicta sunt eo quod munere careant. Locum autem utilitatis ratione: habet: amena loca sunt umbris arborum & floribus pratorum: suauia haec. nam graece tempore dicuntur. Voluptas. id est plena uoluptas.

luptatis: & unū sequit̄ ex altero. Nā ex amoenitate sequitur uoluptas. Molluerāt: molliores & effeminatio res redderāt. Amare. s. mulieres. Portare utnū: cū ātea semper sobrii fuisset & cōtinētes. nūc amoenis loci erupti: & mulieres amare & unū superfluum nimis luxuriose sumere cōeperunt. Signa. tabulas pictas: antea semper a uoluptatibus alieni fuerant nec de gentibus uictis aliquid abstulerant sed se tantum eorum dominos dici: & aurum possidentibus dominari uolebant: nunc uero ea sibi placere cōeperunt quae antea ne

glexerat. Signa: statuas. Nam signum statuā dici mus. Tabulas pictas. i. tabulae in quibus artificiose quaedam deditae erant: quibus maiores nostri plurimum delectabantur. Tabulas pictas: i. mages tabulis preciosis depictas aureas uel argenteas. Vasa celata idest fabricata. Nam celare fabricare dicimus mirari pro mirabatur idest laudabant nam quae miramur ea laudamus. Rapere pro rapiebant. non solum mirabantur. sed mirata rapiebant. Delubra: templa deorum. Poluere: pro poluebant milites romani sacra prophana idest sacra & non sacra. Igitur hi mi. quando quidem tanta animum cupiditas inceserat: ut & priuata & publi. raperent: sacra & non sacra uiolarent. Nihil relinqui fecere. i. nihil relinquerunt: & est honestissimus dicendi modus: nihil relinqui mihi fecisti. i. nihil mihi relinquisti. Quippe: scelere & probat euidenti ratione hoc ita fecisse romanos milites. Fatigant animos. s. ut uix sapientes se abstinere possint a rebus illicitis faciunt res secunde. Ne dum illi. i. non illi optemparent uictoriae. i. n. uterentur uictoria in qua oia pro uoluntate fieri solent. Corruptis moribus: uitiatis moribus. Hebescere: uirtus: & tnum sequitur ex altero: Nā cum diuitiae in honore habentur: uirtus negligetur. Et eas gloria potētie hoc ē postq̄ qui diuitiis abundant: hi gloriosi atq; potentes erant.

Probro dedecor. Innocētia pro ma. qui innocens erat: hi ab omnibus odio habebantur qui uero nocentes erant. in maximo honore ab omnibus habebantur: q̄ uero innocētes fuissent hi ab omnibus odio habebantur atq; maliuolentia:

Igitur ex diuitiis ergo quia ocio & ignauiae se dedere: & diuitias possidere cōeperunt ingentes: id effectum est ex diuitiis postea luxuriosi sequentur superbia & auaritia. Igitur luxuria & caetera idest diuitiae causa fuerant ut iuuenes luxuriosi: auari: atq; superbi efficerentur. Auaritia: nam cum bona tua profuderis explēda cupiditatis causa necesse: ut diuitias congregare studeas. & ita nascitur auaritia. Superbia: Nam qui diuites sunt omnia sibi licere arbitrantur. Rapere pro rapiebant: suaq; rapuerant sua paruipēdebāt: declarat quod dixit paruipendere qui consumebant aliena. Consumere: pro consumebant.

Aliena cupere: quia rapiebant. Pudorē & pudicitiam: Inter pudorem & pudicitiam hoc interest: quia pudicitia est ipsa uirtus. Pudorē ē effectus pudicitiae. Promissoria confusa: pmixta. Nihil pensi: nihil cōsiderationis habebant. Quicq; modo nec moderationem nec considerationem habebāt: dum modo suam comoditatem perficerēt. Preterea nec pudorem nec pudicitiam diuina magnificiebāt.

O Perae precium. i. utile: Nam precium laboris est utilitas: utile erit inquit quia cognosci poterit quā dītia esset iter maiores nostros: q̄ hac rē pu. nobis cōeperunt: & hoīes nostrae aetatis ignauissimos. Domos: in urbe. Et uillas: in agris: inter uillā & domū hoc interest: quia domus in urbe dicitur: uilla autē in agris appellatē. Uisere tēpla deog: solent sumptuosioribus aedificiis constitui quā domus priuatoꝝ: & tñ ad eā libidinē puenerūt hoīes aetatis nostrae: ut nūc sibi aedes aedificēt q̄ sunt multo sumptuosiores quā deog tēpla pietate q̄ diis immortalibus hētur. quia ois homo pietatē debet deo immortalī. i. corde & fide deog tēpla honestabāt. domos suas gloria non magnificiebāt domos aedificiis sed uirtute res. n. magnas dōi militiāq; gerebāt: q̄bus domos & familias suas decorabāt. Decorabāt: honestabant. Neq; uictis qcq; cū nationes & populos subegissent nihil eis faciebāt. nisi q̄ postea iniurias facere nō possent. Et iniuriā licētia: ne iniuriā facere possent auferebant. n. arma: equos naues &c. q̄ libertatē faciūt iniuriā. Cōtra cōtrario. Ignauissimi: uilissimi hoīes. s. milites syllant. Adimere: pro adimebāt. fortissimi uiri. s. maiores nostri. Peride hac q̄si. i. rāq̄ Demū deniq; hoc ē tāquā illifaciēdo iniuriā uiderent eē impatores. aliter priuati hoīes. Nā qd ea memorē

tum animos molierant. Ibi primum insuevit exercitus Populi Ro. amare, portare signa, tabulas pietas, uisa caelata mirari. ea priuatim & publice rapere; delubra deorū spoliare; sacra p̄fanaq; oia polluere. Igit̄, hi milites, postq̄ uictoriā adepti sunt, nihil reliqui uictis fecere; Quippe secūdae res sapiētū animos fatigāt, nedū illi corruptis moribus uictoriae t̄parent. Postq̄ diuitiae honori esse cōepere, & eam gloria; ip̄ium, potētia, seq̄batur, h̄bescere uirtus, paupertas p̄bro haberi, Innocētia p̄ maliuolētia duci cōepit. Igit̄, ex diuitiis, iuuetutē luxuria, atq; auaritia, una cōsumptiua iuasere, rapere, cōsumere; sua paruipēdere, aliena cupere; pudorē, pudicitia, diuina atq; hūana p̄ miscua, nihil p̄s, nihilq; moderati habere.

O Perae precium est, cū domos atq; uillas cognoueris i urbiū modū edificatas, uisere templa deorum, quae nostri maiores religiosissimi mortales, fecere. Verū illi de iudra oī pietate, domos suas gloria, decorabāt. Neq; uictis qcq; preter iurię licentiā, eripiebāt. At hi, cōtra, ignauissimi hoīes, p̄ sumū scelus, oia ea sociis adimere, q̄ fortissimi uictores hostibus reliquerāt, p̄de q̄li iuriā facere, id deū eēt ip̄no uti. Nā quid ea memorē, quae nisi his q̄ uidere,

uere Inquā nostrae aetatis homines domos suas sumptuosiores habuisse quam maiores nostri templa deorum quae mores euertere & maria prosternere non dubitarunt quamquam priuati essent & non reges. A priuatis quam pluribus. scilicet hominibus subuersos. Maria constructa. sicut est Lucul. dicitur fecisse neapoli ubi sedilia sua habebat: dicitur. non fecisse: aedificia ingentia & amoenitate omnibus praestantia: quae usque in medium mare porrigebantur: ita ut ubi maria fuerant: ibi stratum erat solum ueluti in terra continenti fabricasset.

Quibus diuitiae &c. qui homines uidentur illulisse diuitias: ille deridet diuitias qui profundit eas in rebus minime necessariis: ut hi qui mores subuertebant & maria sternebant fecisse uidentur. Quibus mihi qui homines uidentur mihi illulisse diuitias. Habere possidere. Honestate: modestie. Abuti uitiose uti: uidelicet in rebus superfluis & minime necessariis. Pro turpitudine: quia turpe erat eis ut uitium non paruum. ita diuitias quas honeste habere poterant abuti. Sed libido &c. Superius dixit quomodo romani ciues corrupti dediti erant magnificentiae aedificiorum & diuitias quasi ludibrio habebant cum eis in rebus minime necessariis abuterentur nunc dicit non solum hac superfluitate aedificiorum romanos esse captos uerum etiam quod deterius erat luxuriam eos inuasisse cum nec uiri muliebria pati dubitarent & mulieres pudicitiam in aperto haberent. Stupri adulterii. Libido. ganeae. id est meretricis ganeum ueteres dicebant locum abditum & quasi sub terra defossum. id est lupa nari: id est ganeae mulieres quae ibi habitant. Caeteri cultus: non solum libido aedificiorum sed et uestitum. Incesserat in uaserat romanos & libido superincesserat viros pati muliebria: uiros pati muliebria tangit rem obscenam &c. Mulieres habere pudicitiam &c. id est pro ui faciebant pudicitiam hoc est fiebant meretrices in propatulo in aperto. Exquirere: pro exquirebant. Vel libido incesserat &c. dicitur etiam in caeteris infinitis ut uolueris: eam uelce. id est comedendi: unum sequitur ex reliquo: quia luxuria semper cibos lautos habere cupit: ut se diu sustentare possint: & cum homines luxuriae dediti fuerint: etiam uitio gulae laborant. Terra: ut sunt aues & siluestris ferae: quibus solent uel luxuriosi homines Marti ut diuersi generis pisces exquire-

rent: quibus Inglutem uentris satiant Dormire pro dormiebant: Nec operiri: pro oppariebantur. id est non expectabant: & sic de caeteris. Lassitudinem: qui non laborabant tantum ut lassarentur: sed opus intermittebant antequam lassitudo eos inualisset. Ante capere pro ante capiebant id est occubabant: anticipebant. Luxu. id est luxuria & superfluitate rerum. Haec uitia supra memorata. Incedebat: incitabant facinora facienda. Opes. id est opes suae & propriae. Malis artibus malis moribus. Eo ideo. Perfusus: immodestus: intemperantius. Deditus animus eorum. Omnibus modis: quacumque ratione iuste. scilicet & in iuste contra fas & nefas: Id quod erat facillimum. scilicet posse usurpare rem publicam. Tanta: tantae magnitudinis. Flagitiosorum. id est omnium uiciorum reprehensione dignorum. Facinosorum qui facinora commiserant.

Stipatorum: satellitum. Satellites dicuntur stipati eo quod latera principum stipare. id est condensare solent. Adulteri: qui alienas uxores uiclaauerant: Ganeo: in lupa nari: non enim ut paulo ante diximus ganeum dixerunt locum abditum &c. Alea ludo alea & taxilis Manu. prodigaliter profudendo. uel iterfecerat aliquem propter quod condennatus fuisset. Ventre gula. id est impledo uentrem suum pro libidine & uoluptate. Membro uirili. & notat obscenam uoluptatem. Penis. non est membrum uirile. Alienum aere. quod pecuniam mutuo accipit. & est pulchra & honesta locutio. grade aere alienum commissa ut significat pecunias mutuo accipi. ualde sum obligatus. id est debitus & est naturalis locutio quem admodum honesta. nam quod aere alienum habet multam pecuniam debet ergo quod multam pecuniam habebat mutuo grade aere confaueat. Quo. id est ut Rediment aut fa. uulgo a pagar la condanzon del so mal far. differt iter flagitium & facinus. quia flagitium in dictis facinus magis in factis considerat: nam plurius facere est flagitium non autem facinus facinus ille committeret qui hominem pulsaret aut esset iterficeret. Parricide quasi parentes iterfecerunt: sacrilegi qui templa diripuerant. Contuncti iudicii qui condennati fuerant. Timentes ludi: qui facinus aliquid commiserant propter quod timebant condennari. Quos hominis manus iterficiendo homines uel furens est intelligat & iterfectores Lingua: piuria faciendo. Perturio: referas ad linguam sanguine referas ad manum: flagitium si non sanus commiserat flagitium. id est rem aliquam reprehensione dignam perpetraverat. Egestas: quia res familiares sibi defecerant

uel nunquam etiā possiderant. Itaq; in tanta: ad propositum suū reddit Salustius. Añs conscius .i. alicuius sceleris: nam qui sibi ingentis facinoris conscius est nunquā requiescit scelus sceleri addidit. Proximi: propinqui. Vacuas a culpa. i. innocēs. Inciderat: casu aliquo in amicitia etus uenerat. Quotidiano usu. quotidiana consuetudine. Cateruas: comituias. Stripatorū. seruoz. Illecebris uoluptatibus: quas caterua sibi afferebat ut infra patebit. Par magitudine scelerū. Similis: maioribus: ergo par ad magnitudinē similis ad mores pertinet par quantitate efficiebat. Similis qualitate. Sed maxime adoles. Superius declarauit salustius quomodo Catilinæ domū frequentabant scelerati homines cuiuscūq; flagitii cōscii fuissent: aut ēt sed nunc dicit familiaritates adolescentium maxime placuisse Catilinæ eo q̄ eorū animi teneri ac instabiles capi possent: sed maxime appetebat quidem omnium sceleratorū añs sed maxime adolescentulorū. Eoz animi: cur adolescentū magisquā aliog; animos appeteret declarat ipse quia facile erat hanc ætatem decipi. Moles: teneri fluxi. i. labiles & iconstantes. Haud dif. facile. Nam & quō caperentur animi adolescentium declarat. Præbere. i. prebebat. Ut cuiuscūq; adolescentis cupiditatibus ardent: & alii alia flagitia cupiunt eo q̄ unus cuiuscūq; libidine eis satisfaciebat Catilina. Nam. &c. Scorta: meretrices. Mercari. pro mercabatur. Canes atq; equos si qui erant uenatu gaudentes. Ut cuiuscūq; stu. sicut cuiuscūq; uoluntas. Flagra: ardebat. Neq; sumptul. i. non parcebat pecuniis ut obsequeretur libidinis adolescentum. Stue modesti nō habebāt moderationis rationem: dum uoluptatibus eorum satisfaceret. Dummodo. Obnoxios: subiectos & obligatos & recte dixit obnoxios: quia obnoxius proprie dicitur ille qui obnoxiam. i. ob culpam obligatus ē: & isti adolescentē ob aliquā culpā Catilinæ obligati erant. Scio igit Salustius. Frequentabat: ibat sæpe. Pag. ho. pud. i. obscenitatis uitiis Deditos: fuisse Sed ex aliis rebus magis ex alia arte acta Catilinæ uita homines id suspicabant quā res ipsa alicui nota eēt. Sed ex aliis rebus ex aliis Catilinæ uitiis id. i. iuuentutem obscenæ uoluptati deditam fuisse. Cōpertum manifestum. Iam primum ostendit eum credebat hoīes ex aliis Catilinæ uitiis ipsum Catilinā ipudicos habuisse adolescentē Fecerat: commiserat. Nobili: nobili loco nata: cum qua comiserat stuprum. Virgine. i. cum uirgine uestali. i. uirgine deæ uestæ templum romæ nobilissimum fuit & uirgines huic deæ consecrate: æternum ignem in templo conseruabant & uirginitatem perpetuam: cum una ex his incestum Catilina comisit: Alia huiusmodi: respexit ad obscenitatem: de qua ante loquebatur. ius & fas q̄ cum mulieribus stuprum aut incestum comiserat: hoc fortasse tollerandum fuit: sed q̄ cum adolescentibus delectaretur: hoc deterius est. ius contra ius humanum. Fas contra ius diuinum Nā ius hominum fas deoz dicitur: ius læserat stuprum comitēdo cum uirgine nobili & cō adolescentibus delectando fas at deoz ius offenderat: q̄ cum uestali uirgine stuprum comiserat. Cuius aureliā Orestilē. Præter formam formā quæ bona erat sed ipsa Aurelia omnibus uitiis erat referta. Bonus. s. hō. Quod pro ga ea Aurelia Orestila. Illi Catilinæ Priuignum. s. filium Catilinæ: q̄ priuignus eius erat futurus. Pro certo: creditur. hētur p certo. Necato ueneno interfecto. Vacuam: expeditā. Scelestibus sceleratis nuptiis ipsius Aureliæ. Quæ res. s. filii cædes. Facinorosa: & ipse antequā tantū facinus iudicaret. aliq; maius scelus aggredere. Impurus uitiosus. Infestus inuisus. Neq; uigiliis. s. uigilando: q̄ uigiliis q̄ uigilando. Sedari. i. q̄ uigilando: ita hoc mō. Cōscia. s. parati sceleris. Excitā p excitatā: cōmotā. Vstabat: turbabat. Eius Catiline. Exāguis: pallidus. nam cū e uultu sanguis effugerit: pallor facie occupat. Fœdi. cruenti: sanguine pleni. Citus uelox i celsus Catilinæ. In facie naturali. In uultu accidentali: facies ē forma naturalis q̄ diff. culter mutari pōt: uultus q̄ p uoluptate animi mutatur & dicitur a uolendo eo q̄ habitu uultus indicatur animi uoluntas: nam simēs aut animus

consciū animus exagitabat, hī Catilinæ p̄ximi & familiares erant. Quod si q̄s eēt ēt a culpa uacuas, in amicitia eius inciderat, quotidiano usu, atq; illecebris, facile par similisq; ceteris efficiebatur. Sed maxime adolescentiū familiaritates appetebat, eorū animi molles, & ætate fluxidolis haud difficulter capiebant. Nā, ut cuiuscūq; ingenii ex ætate flagrabat, aliis scorta præbere, alius canes atq; equos mercari: postreō, neq; sūptui, neque modestiæ suæ parcere, dum illos obnoxios fidosq; sibi faceret. Scio, fuisse nonnullos, qui ita existimarent, iuuentutem, quæ domū Catilinæ frequentabat, parum honeste pudiciā habuisse, sed ex alijs rebus, magisquā cuiquā id comptum foret, hæc fama ualebat. Iam primum adolescentē Catilinā, multa nefanda stupra fecerat cū uirgine nobili, cū sacerdote Vestæ, & alia huic cōdi, cōtra ius fasq;. Postreō, captā ore Aureliæ Orestillæ, cuius præter formā, nihil unq; bonū laudauit, q̄ ea nubere illi dubitabat, timēs priuignū adultum ætate p certo creditur, necato filio domū scelestis nuptiis uacua fecisse. Quæ quæ res, mihi t̄ primis, uideēt, causa fuisse facinoris maturandi. Nāq; anim⁹ impurus, diis, hominib⁹ q̄ infestus, neq; uigiliis, neq; q̄ uigiliis, sedari poterat, ita cōscietā mētē excitā uastabat. Igit, color exāguis, fœdi oculi, citus modo, modo tādus in celsus, p̄sus in facie uultuq; uecordia inerat,

aliquid lætū cōceperit aut lætitiā uultus ostendit: q̄ si aīus timuerit uultus quoq̄ metū significabit. In facie p̄ conturbatione naturalis formæ. Vultus p̄ & p̄turbatione uolūtatis aī. Vecordia: ifantia ierat cōprehēdere poterat hitudie mētis & uultus: Sed iuuetū ē supius ostēdit quō iuuetū maxime familiaritates appetebat ca ulina: eo q̄ ætas illa faciliē ad oīa factiora ipellebat nūc dicit quō sceleratores reddebat Catilina. Nā illexerat. i. traxerat in sui beniuolentiā & amicitia. Multis modis: ut cuiusq̄ studiū p̄bebat ex ætate meretrices pre-

Sed iuuentutem, q̄ ut supra diximus illexerat; multis modis; mala faciora edocebat. Ex illis testes; signatoresque falsos cōmodare; fidem fortunas; picula uilia habere: postubi eorū famā atque pudorem attriuerat, maiora alia imperabat: Si causa peccandi in p̄sens minus suppetebat; nihilomius isotes/sicuti sotes/circūuenire; iugulari, s. ne p̄ocium torpescerent manus/aut aīus; gratuito potius malus/ātque crudelis erat.

His amicis, sociisque, confisus Catilina, si mul, q̄ æs alienum p̄ omnes terras in gens erat, & quid plerique Syllani milites largius suo usi, rapinaz & uictorie ueteris memores, ciuile bellū exoptabāt, opp̄mendæ rei P. cōsiliū occipit. In Italia nullus exercit⁹. Cn Pōpeius in extēis terris bellū gerebat. Ipsi consulatū petēdi magna spes, senatus nihil sanā intentus, tuē tranquillēque res oēs, Sed ea p̄rfus Opportuna Catilinæ. Igit̄, circiter Ka. Junii. L. Casare. C. Figulo Cos, p̄mo singulos appellare, hortari alios, alios tentare, opes. Imperatam R. P, magna præmia cōiuratōis, docere: Vbi satis explorata sunt quæ uoluit, unum oēs conuocat, quibus magna necessitudo, & plurimum audaciæ inerat, eo cōuenere senatorii ordinis, P. Lentulus. p. F. Sura. p. Antonius. L. Cassius. L. F. Lungius. M. Cethægus. p. Seruius: Sylla. F. filius. L. Varguteius. Q. Annius. M. portius. M. F. Laeca. L. Calphurnus. L. F. Bestia. Q. Curius. Præterea, ex equestri ordine. M. Fuluius, Nobilior. L. Statilius. p. Gabinius. p. F. Capito, C. Cornelius, ad hoc multi ex coloniis, & municipiis, qui domi nobiles erant. Præterea conplures paulo occultius consilii huiuscemodi par-

bendo aliis equos & canes emendo. Mala faciora. i. maleficia: Ex illis: & q̄ maleficia doceret declarat ipse. Cōmodare pro cōmodabat ex illis iuuetibus testes falsos. Falsos signatores: falsos sigillatores testi: consuetudo fuit apud maiores ut testamento tabulas signarent signo suo hoies ad mius septē: nec aperebatur testamēta nisi octo dies post mortē testatoris. Hebere edocebat eos. Vilia: nullius curæ: nullius existimationis nullius considerationis. Postubi. i. postq̄. Eorū fama atq̄ &c. poq̄ eos infames atq̄ oēm pudorē ex uere fecerāt ad scelera maiora incitabat: nā priō hoies q̄ bonā hnt famā metuūt ne illā amittant: cū uero eā amiserint ad oīa scelera pellues sunt atq̄ prōptiores.

Fac. ac. pu. atri. ga amiserant bonā existimationē & oēm uerecundiam. Infones inocētes q̄ nihil offenderant eū. Sicut fontes sicut inocētes eos q̄ sibi nocuerant: hoc ē amicos sicut inimicos. Min⁹ suppete. i. minus accidebat offerrebat. Circūuenire pro circonueniebat. i. decipiebat & ostendebat: iugulare: pro iugulabat ipse Catilina: Manus aīus: illogē iuuenū. Torpesceret pinguesceret. Gratuito sine premito & est aduerbium. Malus prauus & ipse aīus iuuenum.

His talibus amicis & sociis quos supra memorauimus simul confisus ingens æs. Alienum. est omnis ciuitates erant obnoxiae alieno aere. i. oēs finitime ciuitates cōnertoribus ingentē pecuniam debebant propter assidua bella quibus oppresse fuerant: nam belli tpe non solum hoies sed et ciuitates alieno ingenti ære solēt esse obligatæ. Et confisus largius suo usufi q̄ profusis suis rebus usi fuerant. Rapinarū quas fecerant cum sylla militantes. In italia null⁹ alia quoq̄ accedebat cōmoditas ad eam rem in extremis terris. s. in India contra tigranē & mitridatem. Ipsi. s. catilinæ, nihil sane intētus. s. erat, ga nihil tale metuebat senatus: & tunc periculum immineret: nam cum hostes uel inimicos n̄os non metuimus. tūc uero piculū maximū nobis instat. Tutæ erant. i. oēs res ita ociose Romæ erant & gefcebāt tāq̄ si tutæ & tranquillæ fuissent Opportuna ualde accommodata ad id quod Catilia exoptabat. Calen. Ianuarias. i. circa principium mēsis febru. nā Calende uniuscuiusq̄ mēsis intelliguntur positæ ī mēse p̄cedenti. et sunt accipiendæ semper pro mēse sequenti. Consulibus. s. existentibus his consularitū gerentibus: Appellare. pro appellabat: incepit

alloq̄ alios eorū si non respondiissent cal lides: & dubitassent, utrū tātā rē aggredi deberēt Suas opes: uidete qd facere possū multos habeo uiros mihi obnoxios p̄pea mult ex ciuitatib⁹ finitimis alieno ære obligati sūt q̄ ptes n̄ras sequuntur: postremo oi syllani milites q̄ ad paupertatē redacti sūt erūt nobis aux & alia huiusmodi dicebat qd eos ad hāc rē: adhortaret. Imp̄tā rē. ga nullus exercitus sit ea italia. & senat⁹ negligēs sit eo q̄ oēs res ociosæ sin i urbe. Magna. ga urbē ro. oib⁹ reb⁹ & iplum orbis terraz cōseq̄minis: si una mecū arma cōtra rē pu. sumere nō dubitaueritis. Maxia necessitudo, maxia necessitas. Rex suaz. i. q̄ extrēa erāt paupertate. & plurimū audaciæ duo solēt hies ad unā rō cōmittēdā adhortari: & oē scelus minimū faciēt ut uideat: Eo ad eū locū ubi cōsiliū hūit catilina de re. p. cupāda. Propterea: cōuenere ad hoc p̄terea. i. cōuenere coloniis: & mu

suas ostendere.

nicipiis. Inter colonū & municipiū ho. Interest: quia colonia dicitur cū de nobili ciuitate ad ignobilē mittitur ciues. ut si de ueneriis habitandā uincētia: colonia uenētorū diceretur uincētia: sed municipiū esset si ex hac ciuitate uincētiā mitterentur ciues ad habitandum uenētiā: & efficerentur ciues uenētiarū. & uterent ea dignitate q̄ utuntur nobiles & patricii princeps uenētorū hęc ciuitas appellaretur municipiū uenētorū. Paulo occultius: secretius quā supra memorati. magis spes dominationis inter quos creditum est fuisse Publicū Crassē diuitē: quia dominatio cū ad hancē adhortabatur: non at in qua rei familiaris cū diues esset aliqua necessitudo aliqua necessitas: sicut necessitatu regū suarū cogebat illos quos supra memorauim⁹. Ceterū lupius ostēdit quō eos oēs alloquutus ē catilina p̄cipue eorū quorū magis erat audacia non minor erat inopia: dixit ēt fuisse non nullos q̄ potius dñationis spe q̄ ulla necessitate coacti ad hęc coniuurationē se contulisse: nūc at dicit eos maxie caritiā fuisse q̄ nobilissimi erant & molliter atq; magnifice uixerāt: q̄ rebant alienas opes cū suā non sibi suppeteret. Plerāq; iuue. ps maior iuuenū. Sed maxie nobiles: oēs inq; iuuenes fauebant catilinā: sed p̄cipue nobiles: q̄bus & reddit eam. In octo uel molliter: & ideo cupiebāt aliq̄ regē q̄ suis cupiditatib⁹ concederet. In certa pro certis: qui non licebat sibi pro sua libidine uiuere cupiebāt nouitatē fieri: ut ipsi dñi rerū cū catilina efficerēt. Bellū q̄ pacē: discordiam malebant quam concordia. Non ignarū. i. consciū consilii: conscius qdē erat sed occulte non aliq̄ necessitate coactus sed dñationē desiderās. Ipsi: crasso. ductabat: in india uel in ponto aduersus mitridatē noluisse. fuere: q̄ crederent ipm crassū illius pō. inuidia ductus crassus cupiebat potētiā caritiā effici magnā: ut superior aliq; eēt i ciuitate pō p̄so. Opes: cuiuscūq; potētiā simul credebant illū confisum &c. Principē fore: q̄ credebant suis diuitiis inter coniuatores principatū obtinere. si modo coniuatio consecuta fuisset effectū. Valuisset: si coniuatio p̄cessisset. Antea: ante hanc coniuationē. In q̄b⁹ cari. sue. nondū fuerat ipse coniuat⁹ princeps: sed socius. De quā coniuatione. Designati. i. creati consules illi qdē consules erāt Lucius Tul. & M. Lepi. sed hi. i. P. Anto. & P. Sylla creati erāt ut succederēt illis cū se magistratu abdicassēt. Ambitus: lex ab̄it⁹ erat ut q̄ consulatū uel magistratum quēpiā uel legitonib⁹ corrupto populo consecuti eēt ipsi puniretur. Legib⁹: ei⁹ ab̄itus. Pecunia: q̄a prouinciā pecunia expoliasset: ille dicebāt reus pecuniarū q̄ prouinciā cū magistratū gereret pecunia spoliasset dicere. Prohibit⁹ petere consu. nā nemo reus magistratus cādidatus petere poterat: dū iis & iudiciū p̄deret. Legitimos dies. i. comitiorū. i. inter legitimos dies q̄ ex lege hñtur. Profiteri. i. dare suū nomē eo q̄ reus erat: & reus qdēq; petere magistratū neq̄bat. Eodē t̄pis: quo. P. Ant. & P. Sylla dñati sunt ab̄it⁹ a catilina pecuniarū repetūdarū ē accusat⁹. Nobilis patriciā gētis. itellige factiosus uulgo uel p̄tiano dī: quē ad rē. p. i. p̄sonē. Inopiā &c. q̄a sibi suā displicebāt. ideo alia appetebat. Mali mores: q̄a sēp̄ colueuerat flagitiis & faciorib⁹ se d̄dere: & iō cōsuetudine mala ad rē. p. occupādā icitabāt. Hoc p̄sonē: catilina q̄ repetūdarū regū fuerat accu. An: q̄ dñat⁹ fuer. ab̄it⁹: hoc faciebat ut iniurias suas uideatē. Ceterū. i. circa i. capitolio: cū senat⁹ eos conuocasset cōsules. Correp. rapti captis. Fascib⁹ i. signib⁹ consulū Pisonē, quē supra dixi egestate & audacia patū eē ad oīa faciora. Ea re cognita ea re explorata. i. q̄ struxisset consulū cādē. Consil. eē. de cādē consulū eo q̄ i capitolio n̄ uēisset re cognita. Tā p̄f. fa. q̄ interfecti fuisset consules & pars magna lenatus. Procu. a. n. curiam. Signo da. signum conuenerat quo dato omnes concurrerent ad cādē. Parratum: commissum. Sociis, coniuatoribus. i. Post con. ur. ex qua urbs rō. condita fuerat. Diremit. dissoluit consilium. Ea res scilicet q̄ non conuenerant. Postea p̄so. uidimus su-

tipices nobiles, quos magis dñationis spes hortabat, q̄ inopia, aut alia necessitudo. Ceterū iuuentus pleraq; sed maxime nobiliū, Catilinā coep̄tis fauebat. Quibus in ocio, uel magnifice uel molliter uiuere copia erat; incerta p̄ certis, bellū quā pacem malebāt. fuere item ea tempeste, qui crederent. M. Luciniū Crassū nō ignarū eius consilii fuisse, quia Cn. pom. uisus ipsi, magnū exercitū ductabat, cuius uis opes uoluisse contra illius potētiā crescere. simul confisū, si coniuatio ualuisse; facile apud illos principem se forte. Sed antea item pauci coniuauerē contra rem. p. in quib⁹ Catilina fuit: de qua quā uerissime petero dicā. L. T. M. Lepido Cos. p. Atroni⁹. & p. Sylla designati Cos. legib⁹ ab̄it⁹ interrogati, p̄enas dederāt: post paulo Catilina re-
petūdarū reus, prohibē⁹ erat consulatū petere, q̄ intra legitimos dies p̄fiteri nequiuerat. Erat eo t̄pe. Cn. p̄iso, adolescens nobilis, sumā audaciā; egens, factiosus, Quē ad p̄turbādū rem. p. inopia, atq; mali mores stimulabāt. Cum hoc catilina & atroni⁹; circiter nonas decemb, consilio cōmunicato, p̄abāt in capitolio; kal. Ia, L. cotā & L. torquatum eos. interficere. Ipsi fascib⁹ correptis, p̄isonem cum exercitu ad obtinendas duas Hisp̄ias mittere. Ea re cognita, rursus, in nonas Februarij, consilium cādē transtulerūt, iā tum non consulib⁹ modo, sed plerisq; senatoribus p̄niciē machinabantur: quod Catilina nisi maturasset p̄curia signum sociis dare, Eodē p̄ cōditam urbē Ro. pessimum facin⁹ patratum foret, quia nondum frequentes armati cōnenerāt. Ea res consiliū diremit. p̄ p̄iso iciteriorē Hisp. p̄ p̄tor emissit.

perius quā res fieri nō potuisset quā Catilina propasset signū ante curiā dare cōiuratorib⁹ cū armati hoīes nō dū cōuenissent: itaq; ut cōsiliū illud dissolutū fuisset Piso q; eius cōiuratōis princeps erat questor missus & ī hispaniā p̄ptore. Postea: postq̄ dissolutū ē cōsiliū coniurationis: q̄ ī t̄p̄e n̄ conuenerāt armati cū Catilia si gnum dedit. Piso: eius coniurationis princeps. Citeriorē his. duplex ē hispāia. s. hispania citra hiberū fluitū que citerior ap̄pellatur & hispania ultra hiberum que ulterior appellatur. hicaūt Piso in citeriorē hispaniā

adnitente. M. Crasso; q̄ eū ī festū inimicum Gn. pō. cognouerāt. Neq; tamē senatus puiciā inuitus dederat: quippe, foedū hoīem a re. p. p. cul esse uolebat, simul, quia boni complures praesidium in eop̄ utabāt. Etia tū potentia pompeii formidolosa erat. Sed is Piso, ī puiciā, ab equitib⁹ Hispāis, quos ī exercitu ductabat, iter, faciēs, occisus ē. Sūt q; ita dicūt, ip̄eria ei⁹ iniusta, superbia crudelia barbaros neq; sine pati. Alii at; equites illos, Gn. Pō. ueteres fidosq; clientes, ex uolūrate eius Pisonem aggressos: nūq; Hispāos, praeterea, tale facinus fecisse; sed imperia faua multa antea perpessos. Nos eam rem in medio relinquimus: De superiori cōiuratōe satis dictū ē.

Catilia, ubi eos, quos paulo ante memorauī, cōuenisse uidet; taetsi cū singulis multa saepe egerat, tū ī rē fore credēs, uniuersos appellare, cohortari, & ī abditā p̄tē adiu secessit: atq; ibi, omnib⁹ arbitris p̄cul amotis, orationē huiusmodi habuit. Nisi uirt⁹ fidesq; uestra, spectata mihi foret, nequaquam opportuna res cecidisset. Spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neq; ego per ignauiam; aut uana ingēia, incerta p̄ certis captārem: Sed q; multis & magnis tempestatibus uos cognoui fortes fidosq; mihi; eo animus ausus est maximū & pulcherrimū facin⁹ incipere: simul, q̄ uobis eademq; mihi, bōa malaq; intellexi: Nā idem uelle idem nolle: ea; res demū firma amicitia ē; Sed ego q̄

oēs. Cohortari. s. uniuersos. In abditā p̄tē. i. ī secretā p̄tē: ne sua uerba p̄cipi possent: nisi ab istis qui simul cū eo cōuenērāt. Ibi in ea parte, eorū secreta. Arbitris. i. omnibus expullis praeter eos qui secū consenserant. arbitri proprie dicuntur qui alienē rei quasi testes intersunt. Nisi uestra uirtus. In hac oratione captat beniuolentiam ab auditoribus laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: cap̄tat. n. beniuolentiam a re ipsa: sed p̄ ītinuationē. Nā cū rē sceleratā aggressus sit dicit se facin⁹ pulcherrimū atq; honestissimū facturū eē. Nisi uestra: C. ap̄pit b̄ciuelētā ab auditorib⁹: quorū uirtutē & fidē laudat fides fortitudo ai. Expectata ia foret satis pbata. Nequaquam frustra neq; ego si uos ignauos & uāi ingēti hoīes eē cognoscerem⁹: ego n̄ relinqrē certa p̄ certis ignauā uulgo dicit uilta de aiō. Vana ingēia: leua & inconstātia. Sed q̄ multis magnis: eē rē p̄ re dicit. n. coniurationē: q̄ tractare coepit facin⁹ maximū atq; pulcherrimū eē. Tempestatib⁹: piculis: tēpestas hoc loco significat piculū. Fortes fidesq;: fortitudie & fidelitate praestātes ei: iō maximū ad q̄ntitātē pulcherrimū ad q̄litātē referēs: Vult. n. n̄ solū magnū: sed ēr honestū eē hoc facin⁹ qd̄ inceptū: ut in se quētib⁹ ostēdit: simul q̄ alias rationes affert Catilina cur his iuētib⁹ cōsiliū fuerit: dicit. n. praeterea uobis cōsiliū sum: quia nihil mihi utile ē neq; perniciosum q; non uobis quoq;. Simul: q̄ ausus tantum & tam honestum facin⁹ aggredi. Nā idē uelle: praeterea fidē maximam uobis adhibuit: q̄ q; uobis utile atq; p̄niciosum est nihil quoq; & ob eam rem sequitur: ut id uelit qd̄ ego: sed q̄ idē uelle atq; nolle firma est amicitia relinquitur ut unib⁹ fidem maximam adhibeam: quib⁹ eadē sunt bona atq; mala quae mihi esse uidētis. biiii

missus ē pro p̄tore: cūq; q̄stor eēt in urbe. Pro p̄tore loco p̄toris. Nitē. ut haec sibi prouincia daretur Quod p̄ quita. Infestum: contrariū & aduersum Gn. Pom. cuius opes nimium plulq; uellet crescere uidebat. Neq; tamen p̄ quāis cratius nixus fuisset ut in prouinciam mitteretur, p̄iso, tamen senatus non contra uoluntatem suam concesserat. Inuitus: contra uolūtatem suam. Fce. perniciosum & crudelem. Procul a re. P. remotum a re. P. pō peit: a quo aliquid perniciosum metuebat rei. P. potētia: nāq; pompeii ultra opes ciuitas exercuisse uidebatur: itaq; timebatur ne periculum aliquod rei. p. inferret. In eo: p̄isone. Etiam tum iam. tū usq; eo tēpore. Erat formi. timebatur & ideo sibi aduersariū pari uolebāt. Quos ductabat: quos ipse dux habebat ī exercitu suo. Iter faciēs: agmē exercitus ducens in hispaniam occisus est. Sunt. s. aliqui qui dicunt causam caedis fuisse q; nimis crudeliter p̄iso imperabat hispanis: & propter eā crudelitatem eā interfecisse. Eius: p̄isonis. Iniusta: ultra iustitiam. Superbia. i. arrogātia. Crudelia: plena crudelitatis. Barbaros: hispanos. alii dicūt non tam fuisse crudele impertū p̄isonis causam q̄ caritatē pompeii: quia milites illi commoti q; quondam sub pompeii militauerāt uoluntate ipsius pompeii p̄isonem interfecerunt ueteres antiquos. Fidos: fideles. Clientes: qui sub clientela pom. ante fuerant: & haec cā est cur dicant hoc facinus cā pompeii factum fuisse. Nūq; hispanos hispani autem nūq; hoc facinus commiserunt: ut imperatores suos interfecerēt: ergo credēdū ē nec nūc ausos fuisse nisi ut pompeio obsequerēt. p̄tē rea p̄terq; q; p̄isonē interficeret. Saeva imp. antea perpes. ergo arguit auctoritate pompeii cū fuisse ut p̄iso interficeretur. Eā rē in me. re hoc aliorū uolumus esse iudiciū. Superiori cōiuratōe: cuius princeps erat p̄iso. Tamet si. i. quāuis.

Catilina ubi eos, quos ī senatorii ordinis & equestris hoīes: Cū singulis multa: q̄ uis singulos saepe alloquit⁹ fuerat. In te fore. i. in utilitate rei fore. Uniuersos appe. alloqui simul

Agitau. concepti. Accenditur: ad ea quæ nobis singulis aperui. Vindicemus: afferimus nos metipfos
 Nam postquam: & incipit ostendere quæ nam sit eorum futura conditio nisi se liberauerit a potentia pau-
 corum: & arguit a iustitia: iustum est ut nos cum cæteris iusto iure esse uelimus: quia nobis superbia superio-
 res sunt. Paucorum. scilicet ciuium romanorum. Ius: potestatem. Ditionem: dominationem. Conces-
 sit: redacta est illis paucis. Reges qui multas prouincias habent tetrarche dicuntur q̄ quatuor prouinciis

q̄ sunt id est qui quatuor prouinciæ habent im-
 perium. Esse proerant. Populi. scilicet ciui-
 tatum. Nationes scilicet prouinciarum ut natio
 italica: natio germanica: natio asiatica. Pendere:
 pro pendeabant. Cæteri omnes scilicet ster-
 nui & cætera. Fuimus uulg. reputati fuimus q̄
 si uulgus ignobile. Obnoxii: subiecti. His
 pacis potentibus Formidini terrori. Si res pu-
 bli. suum ius suamq̄ potestatem obrineret: subie-
 cti his sumus quibus terrorem incuteremus. Po-
 tentia: quia si donare uoluerint honores aut fau-
 rem: id est ipsi pro suo arbitrio faciunt. Diuitiæ
 opes. Copiæ quia donant honores atque diui-
 tias: quæ sunt rei. p. munera quibuscunq̄ ipsi uo-
 luerint. Pericula: scilicet bellorum quia cum bel-
 la populo romano inferuntur nos arma p̄ rei pu-
 defensione capimus in quibus sæpe trucidamur

Repulsas. scilicet dignitatum uel magistratum. quia
 si uel consularum uel ædilitatem petimus: repulsa
 nobis parata est Iudicia: condemnationes: quia
 ambitus alii rerum repetundarum poenas dede-
 runt. Egestatem quia ad extremum nos redigunt
 iudicia nobis inferendo & dignitates nobis negan-
 do. Quæ scilicet pericula: iudicia repulsas &
 egestatem. Quousq̄: ad quod tempus patiemini
 ni quia quasi dicat ulterius pau. nullo modo debe-
 tis. Non nemori: argumentum facit arguit enim
 ab honesto: si duarum conditionum scilicet uel stre-
 nue mori: uel uti uel uti uer potior est strenue mo-
 ri: quæ illa quæ ignauitiam afferunt: multo magis
 expeisci debemus: eo q̄ nihil tale timendum no-
 bis est nam nobis uictoria parata est. Præstat
 melius est. Inhonestam turpem & uti uerofam

Alienæ superbiæ: his qui potetiores & propte-
 rea supbissimi. Per dedec. p̄ uitupationem. Veg-
 n. uero. superius uidistis quò argumentabatur et̄
 moriendum sit potius esse p̄ uirtutē uitā amittere q̄
 differre ut p̄ dedecus postea amittatur. nunc uero argumentum suum corroborat dicens non mō uobis n̄ ē

moriendum ueḡ et̄ uictoria uobis parata ē in manibus & c. Verum. n. superius argumētum sumpsit a hone-
 sto: argumētabatur. n. a iustitia q̄ est pars honesti. nūc argumētatur a tuto. i. ab altera parte deliberationis q̄
 tata dicit: hæc at̄ diuiditur in uī & dolum. Dolo uti se dicit catilina cōtra in cautos: uel contra inferiores.

Veg. n. uero: sed p̄fecto: & est cōpletue Positū rarissimum ē apud oēs idoneos: p̄ siq̄ in epistola usus fu-
 erit uenia reprehensionis p̄fecto: carere non debet. Sed ē uerbū historiographorū. Proh deum atq̄ hoīum: di-
 xi nobis moriendum esse potius p̄ uirtutē q̄ mori p̄ dedecus. sed non ē moriendum quia uictoria iā nobis para-
 ta ē. Proh deum & c. exclamatis est. Proh deū atq̄ hominū fidē. scilicet. testor. i. testis facio. Viget uobis ga-
 iuuenes estis. Aius ualet uobis: ja excitati estis in rebus gerēdis Interficiēdo hoīes sacra atq̄ fana spoliādo.
 Contra illis: ecce puidētā ponit. illi. scilicet. aduersariis nostris. Annis atq̄ diuitiis. Nam ga senes sunt & diuites
 conseq̄tur ibelles esse atq̄ ibecillos: nūc hæc duo solēt hoīes effeminare atq̄ moliores reddere. Annis ga se-
 nes sunt. Diuitiis quæ copiam nimiam habēt q̄bus hoīes solū negligētiore. Incepto: p̄ p̄ncipe. Res nego-
 cium ipsum. Expediet perficiet sine nostro labore. Et. n. qui: Res usus ad iustitiā redit: cum tuti partes inter-
 posuerit & honeste: etiā a fortitudine argumētū facit dicit enim strenuum hominē ista nullo modo posse pati:

Cui uirtile ingenitū: qui naturalē habent intellectū. Superare: abundare p̄fundunt quas ipsi prodigaliter
 consumunt. Extruēdo mari: in ædificandis ædificiis in ipso mari: quia sicut superius dictū est in ipso mari
 ædificia condita sunt. Montibus coæquandis: explanandis montibus: ut ibi ædificia faciant amoenitate
 plēa. Ad necessaria: ad uictum nostrum & uestitū: Nā hæc duo necessaria sūt hoī uictus. scilicet. & uestitū. Et no-
 bis q̄s pōt tollerare contiuare. Cōtiue iugit. Aedificare: duas at̄ plures domos. cū una tm̄ egeat. Larē fa. lar-

mente agitau omnes iā antea diuersi audistis.
 Cæterum, mihi in dies magis animus accen-
 ditur, considero, quæ conditio uitæ futura signifi-
 nos metipsi iudicemus in libertatem. Nam post
 quam, R. P. in paucorum potentium ius atq; di-
 tionem concessit, semp̄ illis, reges, tetrarche, uic-
 tigales eē populi, nationes; stipēdia p̄ndere: cæteri
 oēs, strenui, boni, nobiles, atq; ignobiles, uulgus
 fuim, sine grā, sine autoritate, his obnoxii; quib;,
 si Res. P. ualere formidini essem. Itaq; oīs gra-
 tia; potentia, honos, diuitia, apud illos sunt, aut
 ubi uolunt, repulsas nobis relinquere, picula, iudi-
 cia, egestatem. Quæ quousq; tadē patiēni, fortis-
 simi uiri; non ne emori p̄ uirtutem præstat; q̄
 uitam miseram atq; inhonestā (ubi alienæ sup-
 bie ludibrio fueritis) p̄ dedec; amittere. Veg. enī
 uero, testor p̄ deum atq; hominum fidem, ui-
 ctoria in manu nobis ē: uiget atas; aius ualet:
 contra illis, annis atq; diuitijs oīa conseruerūt;
 Tantū modo incepto opus est; cætera res expedi-
 et. Et enī quis mortalium, cui uirtile ingenium, est,
 tolerare illis post diuitias superare, q̄s p̄fundat i
 extruendo mari, & i motib; coæquandis; nob rem
 familiare, et ad necessaria, deesse: Illos b̄as at̄ apli;
 domos cōtiuare; nobis larē familiare nūq̄ ullū eē.

proprie deus foci appellatur: sed hic pro loco accipitur: uidelicet pro foculo ubi familia stat. Tabulas pictas tabulae proprie dicuntur picture in tabulis artificiose formatae: quibus maiores plurimum delectabantur. Signa statuas uel marmoreas uel eburneas uel argenteas uel aureas. Toreumata: uasa torno facta ut sunt parerae pulcherrimae cathedrae: & alia huiusmodi. Vetera dirimunt: non contenti maiorum aedificiis ea solo aequant: alii aedificant. Vexant: frequenter uehunt: nam uexo frequentatuum est de ueho: idem est p

Tabulas; signa, torcumata emunt: uetera negligunt, noua dirunt, alia aedificant. Postremo, omnibus modis pecuniam trahunt: uexant tamquam summa libidine, diuitias suas uicere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris aes alienum: Mala res; spes multo asperior: denique, quid reliqui habemus propter miseriam aiam? Qui igitur expugniscimini. En est illa, quam saepe optastis, libertas. Praeterea, diuitiae; decus; gloria, in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus praemia posuit. Res, tempus, picula; egestas, belli spolia magna; magis quam oratio mea, uos hortentur: uel impatore uel milite me utimini. Neque animus, neque corpus a uobis aberit: Haec ipsa, ut spero, uobiscum una consul agam, nisi forte animus me fallit: nisi uos seruire magis quam imperare parati estis. Postquam accepere ea haec, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res; neque spes bona ulla; tamen illis, quietam rem publicam mouere, magna merces uidebatur: tamen postu lauere plerique; ut proponeret; quae conditio belli foret; quae praemia armis pararent; quid ubique opis; aut spei haberent. Tunc Catilina polliceri tabulas nouas; proscriptionem locupletum; magistratus; sacerdotia; rapinas; & alia omnia, quae bellum atque libido uictorum fert. Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauritania cum exercitu P. Siccinum Nucernum, consilij sui participes. Adhuc petere consulatum C. Antonium, quem

conditio belli foret. quae praemia peterent. Nouas tabulas: admirandas tabulas quae possidebantur a diuitibus. sicut apud auctores comprehendi potest erant preciosae huiusmodi tabulae in quibus artificiose pingebantur imagines aere uel argento & auro redimitae. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum hominum diuitum. nam proscribere nomen cuius romanus nomen eius in tabula scriptum in publicum extollere. ut quisque legere posset. & quicumque legisset ius habebat in corpus etiam in bona illius qui in tabula proscribitus erat. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum quae possidebantur a diuitibus. Magistratus: primus & sumus magistratus in urbe Roma erat consulatus secundus magistratus erat praetura. tertius aedilitas. quartus tribunatus plebis. quintus quaestura: sed censura erat inter maiores magistratus enumeranda. Sacerdotia. id est sacerdotum beneficia & honores in quibus sacerdotes honorati primo afficiebantur. Alia omnia & caetera. ut puta alienas stuprare uxores: uirgines quas prius dilexerant uiolare. Fert: copit Praeterea: dicebat ad illud quod ubique opis aut pei haberet. Pisonem in citeriore Hispania. Superius dixit hunc. Pisonem interfectum: sed antequam interficeretur haec omnia facta sunt. Adhuc. praeterea dicebat

lacro. Virgilius. Dulchias uexasse rates.

Summa libidine. summa luxuria & superbia Inopia: paupertas. Res mala: est domi nostrae: & res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus quin pro quo non capescite rem publicam: quoniam in medio posita est nullo defendente. Omnia praemia: libertatem diuitias decus gloriam.

Res tempus pericula & caetera concludit per enumerationem: quia breuiter enumeratis quae superius diffuse dixerat uel quod intendit concludit Res misera. Tempus opportunum.

Pericula: quia spes nobis asperior est ne indiscrimina perueniamus malora. Egestas. quia summa necessitas nobis est. Magnifica. quae dixi. Vobiscum: quia eodem furore incitati estis ad Rem publicam occupandam. quo ego sum.

Animus scilicet uester. Postquam accepere: Visum est superius quomodo adhortatus est Catilina coniuratores ad rem publicam occupandam: Nunc autem dicit quomodo se habuerunt qui Catilinae orationem audierant. Accepere intellexere ea quae supradicta sunt a Catilina. Omnes coniuratores. Quibus abunde mala. quae abundant omnibus malis: & inopia rei familiaris stricti erant: & grande aes debebant. ne quomodo solueret ulla spes suppetebat Superstus: abunde plusquam satis. Sed neque res: id est qui incipes erant. non sibi erant opes. Mala spes nihil habebant: & nihil sperabant quod deterius est.

Magna merces. uidebatur tam & si loco mercedis ponebant octum & quietem rei publicae perturbare. Quietam Rem publicam: tranquillam & occiosum statum ciuitatis. Praeterea: Quae conditio belli foret: si uictores euaserimus quae nam nostra erit conditio.

Quae praemia quid premi consecuturi sumus ex hoc quod in Rem publicam arma capimus.

Quod ubique. quibus nos periculis exponimus spei: quibus autem uiribus freti tantum factus aggredi mur. Tum Catilina. Polliceri: ad id quod dixerat praeterea coniuratores quae

Fore futurum esse. Speraret Catilina hominem familiarem: hominem sibi familiaritate coniunctum omnibus necessitudinibus, omnibus necessitatibus. Circumuectum obsessum. Necessitudinibus quia rem familiarem inopem domi habebat: multum præterea æs alienum debet multa nefanda commisi flagitia infamis est apud omnes quæ omnes necessitudines impulerat ipsum obsequi mihi ad quod sua opera uti uolueram.

Agendi. scilicet civilis belli. Increpat bonos omnes: Nam mali semper infensi sunt bonis. Vnumquodque suorum: nominatim appellabat omnes suos nomine Luci uarguantei paratus sis ut hæc omnia facias quæ mihi pollicitus ex. & tu publi. Antõ cum tu illum interfecisti animi tui documeta maxima dedisti. Egestatis: uide in quanta egestate positus sis si me sequi uolueris ab hac egestate expediam teque ditissimum breui faciam. Cupiditatis suæ. scis te amorem uirginis illius deperire alio modo consequi non potes. nisi me cum una rei publicæ statum perturbemus cæteris sociis adiuuantibus. Periculis te alieno ære astrictum esse: multas præterea cædes & nefanda supra commisisse & nisi hæc coniuratio fiat: pœnas criminis tui esse daturum. reliquatur ergo ut promptus sis atque paratus ad hanc rem aggrediendam esse non dubites. Atque ignominiam non opus est ut timeas famam bonam amittere: adeo enim es infamis ut iam constet apud omnes infamiam tuam esse non mediocrem. Multos uictoriæ Syllanæ uobis notum est uiri fortissimi quantum pecuniæ consecuti fueritis tunc cum uobis data sint bona eorum quos bello uicistis duce Sylla: ita si hoc tempore uiri fueritis bonorum omnium uos dominos faciam. Ea scilicet uictoria. Alacres idest postquam uidet lætos & promptos esse ad id agendum quod promiserant: Petitionem suam. scilicet consularis ut suffragia uestra sint mihi parata. Dimisit licentiauit: missionem dedit his qui continerant. Fuere ea tempestate. Nunc ponit quandam opinionem ut cum superiorem habuisset orationem inter omnes qui ad erant: ibi pateram uino plenam sanguine permixto Catilina ut quem admodum foedus uictimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fides astringeretur sanguine humano sancta. Ea tempestate. eo tempore quo hæc gesta sunt. Orationem. quæ superius uidistis. Addiceret astringeret inde addicti astricti. Populatores fautores & conscios sui sceleris. In pateris permixtum. infundit pateris sanguine humano permixtum deinde circumtulit omnibus execrando. ut ita suus sanguis hauriretur si non fecissent quæ promiserat. quem admodum sanguinem illum hominis hausissent. Inde dicitur Catilina aperuisse & cætera. Post execrationem & cætera. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in seipsos uerere si non effecti essent fideliter ea quæ promisserant. In solemnitatibus sacris qua solemnia sacra solent fieri cum foedus sancitur sanguine uictimæ. Aperuisse. manifestasse. Atque eo dictante fecisse. superius uidistis quomodo humanum sanguinem iure iurando cum se addicerent coniuratores hauserunt. nunc dicit causam quo execrationem illam inter se fecerint uidelicet ut huius sceleris consilii alii aliis fideiores essent.

Atque dicitur. Eo idest. ideo. Dictare frequenter dicere execrationem illam. Quo id est ut tanti facinoris idest coniurationis uel quæ sanguinem humanum hausisset. Nonnulli hanc habent opinionem quæ sanguinem humanum pateris infusum hauserint alii autem falsam esse dicunt & hi erant qui uolebant odium minus Ciceronis: quod postea in ipsa ortum est eo quod ciues rom. interfici iussisset contra leges. Atrocitate. crudelitate eorum qui interfecisti fuerant. Nam si hæc scelera commiserant minuebatur odium Ciceronis quæ eos interfici iusserat. Inuidiam in odium. Atrocitate scelerum quæ diceret meruisse huiusmodi sceleratos ciues tale & deterius supplicium pendere eo quod tam atrum scelus commiserat ut puta humanum sanguinem haurire. Nobis ea res. Nunc dicit Salustius opinionem suam. Pro magnitudine. id est secundum rei magnitudinem. Parum comperta: parum explorata. Nam cum tanta esset rei magnitudo profecto est nobis manifesta quapropter comprehendi potest mendacem & falsum esse in coniuratione Catilinæ. Haud obscurum. non ignobile: Cooptus oppressus. Flagitiis. id est sceleribus nam flagitium dicitur uirtutis flagitioe. id est reprehensioe dignum: seu in uerbis fuerit seu in factis sed in factis semper factus dicitur. Probrum uitupium. Amouerit aliqd

sibi collegam fore speraret, hominem familiarem, & omnibus necessitudinibus circumuentum; cum eo se consule initium agendi belli facturum: ad hoc male dictis increpabat omnes bonos: Suorum unumquodque nominans, laudare, admonere: alium egestatis, alium sue cupiditatis; complures periculis; aut ignominiam, multos uictoriæ Syllanæ; quibus ea præde fuerat. Postquam omnium animos alacres uidet, cohortatus, ut petitionem suam curam haberent; conuentum dimisit. Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad iusiurandum populatores sceleris sui addiceret; humani corporis sanguinem uino permixtum in pateris circumtulisse: inde cum post execrationem omnes degustassent; sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit, apuisse consilium suum; atque dictante fecisse, quo inter se fidi magis forent alius alii, tanti facinoris consilium. Nonnulli ficta hæc, & multa præterea existimabant ab his, qui Ciceronis inuidiam, quæ postea orta est; leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui pœnas dederant. Nobis autem ea res, pro magnitudine, parum comperta est. sed in ea coniuratione fuit, Q. Curius, natus haud obscuro loco, facinoribus atque flagitijs coopertus;

Nam flagitium dicitur uitium flagitio. i. reprehensione dignum: seu in uerbis fueri seu in factis. sed in factis semper factus dicitur Probr. uituperii. Amouerant: remouerant: quia in dignuserat senatorii ordinis. Non minor uanitas quam haud audacia qd sibi inerat sed simul uanus. Neq. respondit quomodo nanus erat ob scelera ab assis. Penst: considerati sine ulla consideratione. Pefatione. i. consideratione: & dicebat & agebat curio. Consuetudo familiaritas Nobilis. famosa & clara dicitur non solum

quem censores senatu pbi gra amoueat. Huic homini non minor uanitas ierat, q audacia, neque reticere quae audierat; neque sua & ipsa scelera occultare. prfus neque dicere neq; facere qcqua pefi hebat. Erat ei, cu fuluia mulier nobili, stupri uet? cofuetudo: cui, cu min? grat? eet; qa iopia minus largiri poterat; repete gloriās, maria motiq; policeri cepit, mīari iterdū ferro, ni sibi obnoxia fore, postremo, ferocius agitare q solitus erat. At fuluia, insolentia Curii, causa cognita, tale piculū, R. P. haud occultū habuit: Sed sublato autore, de Catilinā coniuratōe; quae, quomodo audierat, cō pluribus narrauit. Ea res in primis studia hoīum accedit, ad cōsulatum mādādum. M. T. Ciceroni: Nāq; antea, pleraq; nobilitas inuidia astuabat, & qsi pollui cōsulatū credebat, si eū, quāuis egregius, hō nouis adeptus foret. Sed ubi periculū aduenit, inuidia atq; superbia post fuere. Igit, habitis comitiis, cōsules declaratur, M. Tullius & C. Antonius. Quod factum, priō, populares coniurationis cōcusserat. Neq; tamē Catilīae furor minuebat; sed in dies plura

uirtute insignis. sed uitio cognitus ille qui uel uirtutibus uel uitis ingentibus omnibus cognitus est nobilis appellatur. unde nobile scortum. qa multis cognitum ē. Cui cum minus gratus. haec est consuetudo meretricum quum multum pecuniae ab amico receperit diligunt cum uero minimam pecuniam acceperint minuitur amor.

Quia minus inopia consequitur nam cum frequenter ad eam iter faceret. & semper ei aliqd largitor ad extremam necessitatem redactus erat. ut non posset explere eius auaritiam. qua propter minus gratus erat. Repete. ex improviso.

Glorians. quia iam coniurationis sperabat euentum ideo gloriabatur. Maria & montes prouerbiū est quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus. cum irrisione quadam dicere solemus. dicebat enim maxima est facultas diuitiarum. quas paulo post polliceri licebit. Obnoxia. subiecta & morigera. Agitare. uexare & perterrefacere. At fuluia. Fuluia. ueritat faemina astutissima se obnoxiam dixit futuram curio. & ita pederentim interrogauit dic mihi cur quam facultatem habeas diuitiarum. nam & si hoc mihi communicaueris. ego tecum simul bonis laetabor & ita cum illa simulasset se sibi fore obsecuturam extorsit ab eo ut coniurationem aperiret. Insolentia: superbia & arrogancia. causa cur adeo ferox factus esset. Sublato autē auctore. discedente auctore coniurationis qui auctor fuerat aperiundae coniurationis. scilicet Curius. Quae scilicet uerba. Quomodo scilicet per astutiam suam curius sibi aperuerat.

Cum pluribus. cum multis uerbis. uel cum pluribus. scilicet hominibus. Ea res. scilicet quam

de coniuratione Catilinā aperuerat. Accedit incitauit. Mandandum ad tradendum. Mar. Ciceroni quia solus ex omnibus ciuibus romanis uidebatur idoneus. qui deprenitiolis ciuibus rem publicam eripere posset quam Marcus Tullius. & est maxima. Ciceronis laus. qui unus ex omnibus uisus fuerit ad rem publicam recuperandam idoneus. Pleraque nobilitas maior pars nobilium. Extuabat. ardebat. & simulabatur odio quia quodam modo. Polui. maculari & fordidari. Cum cōsulatum nouus homo. Nouus homo dicitur qui paulo ante ab infimo gradu ad summum officium ascenderit. ut tribunatus & cōsulatus ut Cicero fuit. Nam dicunt nonnulli fabri ferrarii fuisse filium. fuit autem quod constat ex municipio arpinati. unde dictus est Arpinas Cicero. sed cum patre simul peruenit in urbem Romam. & ibi factus est ciuis. & cum ipse prudentia simul & eloquentia refertissimus eadem princeps Romanus euasit. ergo nouus erat. Sed ubi periculum. ita quidem antea credebant cōsulatum maculari si Cicero eum adeptus esset. sed ubi periculum coniurationis aduenit. obliti sunt inuidiae atque superbiae. Post fuere. posthabita sunt. Igitur superius ostendit quomodo pleriq; nobiles antea existimauerant pollui cōsulatum. si noui homines quamuis egregii cum adepti fuissent: postquam periculum omnes metuebant libenter & prompte cōsulatum. Marco Ciceroni mandauerunt: cui collegam adiunxerunt. Caium Antonium: quod nunc dicit. Igitur ergo quando quidem iam ob inuidiam homines nobiles nolebant nouos homines cōsularum adipisci: & intelligebant periculum quod instare: omnes parabant patrociniū ciuitatis habere. Igitur. quia postposuerant inuidiam atque superbia

Habitis comitiis. Congregationibus populi factis ad creando cōsules & dicitur comitium a con & itum eo quod simul iret populus ad magistratum aliquem creando: uel aliud peragendum. & in campo martio conueniebant: & significat comitium: populi congregationem: uel populi electionis magistratum locum & tempus ipsarum electionum. Populares fautores. Primo: in principio. Conculerat: metu terruerat. Neque tamen: caeteri at metuebant. sed Catilina magis incitabatur

Agitare: pro agitabat. i. cogitabat: Opportunis: bello sua fide. Amicorum. qui pro eo sponderāt feceratoribus. Fesulas: fesulæ oppidum est nunc diruptū distās florētia duobus milibus passuum cuius marilius fuit princeps sicut uidebimus. Tempestate ea. i. eo. tpe. Cuiuscunq; generis cuiuscunq; conditionis: uel summe uel mediocris: & infimæ: hoc ē liberos & seruos. Mulieres etiā non solum dicit sibi adiunxisse uiros sed etiā mulieres q̄ sibi uidebantur idoneæ ad hanc rem. Quæ: mulieres. Stupro corporis: quia

nobiles erat: & forma in signes: ideo a multis petebantur: quia ppter multam lucrebantur pecuniam

Aetas scilicet senilis. Quæstui scilicet lucro.

Neq; luxurie eadem uoluntas libidinis inerat eis q̄ in iuuentute fuerat: sed non erat idem q̄stus qui fuerat in iuuentute quia iam grandioris ætatis factæ formosæ esse desistunt. Modum finem.

Solicitare: posse ꝑcibus flectere ut coniurationi fauerent. Urbem incendere: hoc ē potissimum in capiendis urbibus. Nam cum incendium fu

erit incæptum: omnes eo concurrunt: & ita mœnia armatis deserta haud difficile capiuntur. Interficere: si nolisset conturatori fauere. Facinora audaciæ uirilis id est qui multa facinora sæpe perpetrauerat non ad mulieres: sed ad uiros pertinētia. Ascuisse: coniuuisse: nam ascissere coniungere significat. Genere. quia nobili & patricio genere fuit. Forma quia pulcherrimæ. Viro quia senatorio uiro coniuncta erat. Liberis: quia uirilem stirpem procreauerat. Sati fortunata: satis scælix. Docta: perita: erudita. Psallere: canere unum psalterium: & est psallere: proprie fidibus canere uoce cantilenas dicere: nam psallere est fidibus: canere uero uoce. Saltare ē in choreis saltationes hominum imitari. Elegantius: excel

lentius prestantius. Quam probæ quam pulcherrime conueniret. Necessesse est: opus est probæ honestæ & pudicæ mulieri. Instrumēta luxurie: instrumenta sunt luxuriæ canere: psallere & saltare quibus adolescentum animi ad libidinem incitantur. Probæ mulieri: quia non est decus mulieri: si & saltare: & fidibus psallere: atq; uoce canere didicerit: dummodo id mediocriter faciat sed si præstantius fecerit hæc omnia iam dedecori sibi esse incipiunt. Decus honor. Pudicitia. castitas & pudor. Haud facile discerneres non facile iudicares uel dignosceres. An pecuniæ parceret magis quam famæ id ē utrum minoris precii extimaret famam an pecuniæ consumptionem. Ante hac: ante hanc conturrationem. Prodiderat: quia sæpe promiserat aliquid se facturam quod postea non fecerat. Prodiderat fidem: id est perfida fuerat non seruando fidem suam. Obiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat. Creditum abiurauerat. depositam & commendatam ei rem iure iurando negauerat. Nam abiurare est rem creditam periurio negare. Cædis conscia: sibi communicata fuerat cædes hominum. Luxuria atque inopia: nam quia luxuriæ & uoluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: ut suas cupiditates expleret. Abicerat precepta reuerat in ruinam. Haud absurdum non inconueniens ut compareret uersus. Iocum mouere id est ridicula uerba proponere & iactare quibus ad risum sodales mouerentur. Modesto: moderato. Moli. suauis. Procaci: lasciuo. Multæ facetiæ: multa faceta uerba. Et lepos: inter facetias & leporem hoc inter est: quia facetiæ sunt breuia quædam eloquia quibus animi auditorum delectantur lepos dicitur sermones expolicio & lauitia quædam. Nihilominus: quamuis omnia haberet sibi parata ad regnum. In proximum. in sequentem annum. Nam Cicero & Antonius eo anno consules erant. Antonio: Nam Antonius multis egestatibus oppressus erat: quapropter credebatur Catilina obsecuratum sibi si consul designatus foret potiusquam si priuatus desisteret. Exuoluntate: in suam uoluntatem tractaturum antonium. In terea donec ad consulatū perueniret. Quietus erat: non torpescere oculo. Omnibus modis: & foris & domo parabat.

agitare arma per Italiā locis opportunis, parare pecuniā suā, aut amicorum fide sūptā mutuo, fesulas, ad mālū quēdā portare; quī postea princeps fuit belli faciūdi; Ea tempestate, plurimos cuiusq; generis homines ascuisse sibi dicit, mulieres ēt aliquodā; quæ primo ingētes sumptus stupro corporis tollerauerant; Post, ubi ætas tantūmodo q̄stui, neq; luxuriæ, neque auaritiæ modū fecerat, æs alienū grāde cōflauerant; p̄ eas se Catilina credebat posse seruitia urbana sollicitare; Urbē incendere; uiros earum, uel adiungere sibi, uel interficere: sed in his erat Sempronias; q̄ multa sæpe uirilis audaciæ facinora cōmiserat. Hæc mulier, generis, atq; forma, p̄terea, uiro, atq; liberis, satis fortunata fuit, litteris græcis & latinis docta, psallere, & saltare elegantis; quā necesse ē pbæ; & multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt, sed ei cariora semper oīa, q̄ decus aut pudicitia fuere. Pecuniæ an famæ min⁹ p̄ceret, haud facile decerneres; libidine sic accensa; ut sæpius peteret uiros, q̄ peteretur; sed ea sæpe ante hac si dē pdiderat; creditū abiurauerat; cædis cōscia fuerat; luxuriæ atq; inopia precepta abierat. Verum ingenū eius haud absurdū, posse uersus facere, iocū mouere; sermone uti, uel modesto, uel molli, uel pcaci; p̄sus multæ facetiæ, multusq; lepos ierat; His rebus cōparatis, Catilina nihilominus i. proximum annū cōsulatū petebat; sep̄ arās, si designatus foret, facile se ex uoluntate Antonio uersurum. neq; interea quietus erat, sed oīb⁹ modis

parabat insidias consuli Ciceroni. Tu quavis ille omnibus modis sibi pararet insidias. Illi: Ciceroni consuli. Ad euitandum: ad euitandas insidias. Dolus est mali ingenii cogitatio: Astutia: astutiae dicuntur astuti ingenii praesentia consilia & ab astu opido dicuntur ubi erant homines uerfuti calidi & astuti.

A principio sui consul: Cum primum creatus esset consul Cicero: Effecerat: per fuluam. idest intercessione Fuluae: cuius illecebris captus tenebatur. & ob eam rem nihil ipsi Fuluae occultum esse poterat.

insidias parabat Ciceroni. Neq; illi ad cauendum dolus aut astutiae deerant: Naq; a principio consu-^{Ciceroni} latus sui; multa pollicendo; per Fuluiam effecerat, ut quintus Curius (da quo paulo ante memorauimus) consilia Catiliae sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouiciae propulerat, ne contra rem .p. dissentiret, circum se praesidia amicorum atq; clientum occulte habebat. Postq; dies comitiorum uenit; & Catiliae, neq; petitiones, neq; insidias, quas consuli fecerat, prospere cessere; constituit bellum facere; & extrema oia experiri: quonia, quae occulte tentauerat; aspa, foedaq; e uenerant. Igitur C. Malium Fesulas, atq; i eam partem hetruriae, L. Septimium quendam Camertem in agropyricenum, C. Iulium in Appuliam misit. Pter ea aliu alio, que ubiq; opportuonum sibi fore credebatur. Intra Romae multa simul moliri; consuli insidias tendere, parare incendia; opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cu telo esse. Item alios iubere hortari; uti semp itenti; paratiq; essent, dies nosq; festinare, uigilare, nequaesomnijs, neque labore fatigari. Postremo, ubi multa agitantu nihil procedit; rursus item pestina nocte, coniurationis principes conuocat p. M. Porcium Laecam. Ibiq; multu de eorum ignauia questus, docet, se Manlium praemisisse ad eam multitudinem; quam ad capienda arma paraauerat. Item alios in alia loca oportuna, qui initium belli facerent; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppsisset; eum suis consilijs multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus, C. Cornelius eques R. operam suam pollicitus; & cu eo L. Varguteius senator, constituere, ea nocte paulopost, cum armatis hominibus, sicuti salutatim introire ad Ciceronem;

Propulerat: impulerat: Pactione prouiciae nam conuenerat iter eos ut prouincia extrema contingeret Antonio que nobilior erat: hoc autem fecit Cicero ut uoluntari Antonii morem gereret & ipse urbis uni periculum coniurationis iminebat. Nam mos erat ut consules inter se prouincias sortirentur. Circum se: omnia exponit quae facebat ad euitandas catilinae insidias. Circum se ad tutelam sui. Amicorum & maiorum & parium. Clientum: minorum. Nam clientes dicuntur qui sub maioris imperio sunt constituti. Dies comitiorum: dies ut noui consules declararentur. Petitiones. Nam cum ipse candidatus in campum martium uenisset consularum quamuis suffragantibus conscitis coniurationis adipisci non potuit. & passus est repulsam. Neq; insidias. i. cum nihil contra Ci. moliri posset ad ipsius Cice. perniciem cum Cice. omnia discuteret astutia sua. Bellum su. non dolis aut insidijs rep. occupare: sed ui Omnia extrema. ephexegesis est idest expositio. i. bellum quod in omnibus extremis geritur. Aspera: iniqua: & tractum a montibus: & hoc autem pertinet ad facta. Foeda. absurda & contra uoluntatem per uinientia: & hoc refert ad nomen suum. idest ad famam. igitur: quia occulte tentata parum successerant: & catilina bellum facere: & omnia extrema experiri constituerat.

Fesulas: oppidum non longe florentia: a quo originem habuisse dicitur florentia. In eam partem hetruriae: quae fesulae etiam in hetruria sunt. Camertem: de camerino oppido. In agrum picenum: in marchiam anconitatem. Praeter ea: scilicet dimisit. Opportunum: idoneum & conuenientem ad usum faciendam. i. in rem. publ. Romanam. Interea: dum missi in prouincias i posita: sibi exequunt. Consuli: ciceroni. Incendia na duodecim nobilissima loca romanae urbis incendio delere constituerat ipse catilina. Cum bello in manibus idem. i. cum telo in manibus esse

Intenti: diligentes parati: ut si occasio offerretur consulem interficerent. Insomnijs: idest uigilijs & declinat hanc insomniae. Agitanti. i. cogitanti. Rursus conuocatus quia superius ut dictum est & antea conuocauerat. In tepesta nocte: media nocte. Per marcum porculenam. hic hoc tpe praecis fecit officiu. Ibi in concione eoz. Igitur quadoq; maturabant coniuratione ad exitum pducere catilina: ut solus ei. erat qui sibi & suis consilijs officeret. Caeteris coniuratoribus. Potestatis. q. necesse esset consulem uirum tantae dignitatis esse tollendum de medio. Dubitationibus

q. dubitabat consulem interficere: cum eum astutissimum ad cauendum cognoscerent. Eques: quia equestris ordinis ciuis erat. Operam pollicitus: se suscepturum hanc prouinciam de interficiendo consule.

Ea nocte. qua haec acta fuerunt a catilina cum coniuratoribus paulopost. scilicet aduentante die. quia nocte intempesta habitum fuerat consilium. Salutarum. quia uisitandi gratia. Confodere. trucidare.

Introire: intra domum Ciceronis ire. In paratum: improuisum qui nihil tale utebatur: & obeans

rem facile confodi poterat. De improviso. ex arbitrato. Quintus curius. princeps coniurationis. Quantum periculum. quia periculum capitis quod pactum fuerat per Fulviam quia Fulviam misit ad Ciceronem quae referret quod pactum esset aduersus: Enūciat: Nam declarauit consilium coniurationis curius. Prohibiti: remoti. Tantum facinus. & consulē interficere. Interea. dū Catilina ea ratione persequitur. Plebem. hetruriae. Sollicitabat: ad coniurationem contra rem publicam. Nouarum rerum. i. cupidam nouare res. Egestas: egestas solet homines ad ingentia scelera facilius inducere. Amiserunt. s. hetrusci. Quod Sylla ostendit quae nam esset iniuria hetruscorum a Romanis. Bona cum iam rem publicam teneret Sylla per scriptores fecit locupletem militibus suis: sed precipue bona hetruscorum per scriptis. itaque agros & bona eorum militibus diripiēda dedit. Praeterea: propter hos. cuiusque generis: cuiuscumque conditionis siue serui siue liberi erant. Latrones: qui latrocinio uiuebant. Magna copia: eo quod hetrusci assueti erant propter Syllam uictoriam. Ex Syllanis colonis: ex illis qui amici fuisset Syllae. Nam Sylla uictores Incolas oppidorum hetruriae expulit: & Romanos qui suis partibus fauerant in ea oppida misit: colonia autem dicitur cum maiores ciuitatis ciues in minore habitanda mittuntur.

Quibus libidinis ostendit etiam hos fuisse opportunos: quod ad coniurationem facile incitarentur. Quibus. s. colonis

Libido: hic libido pro aliis rebus uoluptate & cibi & uestitibus. Luxuria hic ponitur pro incontinentia & impudicitia corporis. Nihil re. i. consumpsit cuncta

Gaius. s. Catilinam incendia urbis & ipsi Cicerone. caede parasse. & Manlium omni ratione copias coniurationis auxisse. Ancipiti. i. duplici. nam anceps duarum rerum dicitur: quae & urbi & prouinciae succurrēdum erat: quod ipse declarat priuato sui ipsius consilio Ciceronis.

Ad hoc tempus rem publicam consilio tutatam fuerat: sed ulterius tutari eam poterat nam in periculum urgebat: Longius diuturnus quod esset gratas copias haberet Manlius. Quo consilio: an ipsi omnes essent irati populo Romano. uel delictet an ipsi uellet rem publicam inuadere: aut aliud quod periculum facere. Exagitationem: diuulgatam. Rumoribus: quia omnes hoc alius aliter referēbat. Itaque: cum haec rettulissent consuli in senatu de re publica. Atroci negotio. i. ut aliquid periculum maximum immineret rei publicae. Darēt opam: laborarent. Nequid detri. omnia curarent consules quae utilia essent rei publicae. Ea praesens: quae statim dicam. Morero. secundum consuetudinem Romanorum magistratum consulibus uel aliis Imperatoribus. bellum gerere. indicere bellum quibus libuerat. Coercere: in bella ad nomina danda quae sancti essent militiae uel alia ratione. Indiciū sumere capitalē poenam: cum essent in castris imperatores licebat eis quae quam noxiū capite uel alio supplicio efficere: sed in urbe nihil tale permittebat: nisi hoc decretum factum fuisset. Earum rerum: per haec superscripta facere possent.

Sine iussu: bene dixit sine iussu populi: quia decernebat senatus populus postea iubebat. Post paucos: nunc respondit quod coniuratio sit patefacta. Post paucos dies: quibus haec decreta sunt a senatu & iussu a populo. Fesulis: habebat Lutius Sennius aliquos fesulis uel hospitio uel affinitate coniunctos. qui ipsum monuerunt litteris omnia quae parauerat. C. Manlius.

Coepisse: prius fecerat conuentus pernitiosorum hominum: nunc uero omnes armis instruxerat: ut iam exercitum haberent. Cal. nouemb. ante sextum diem principii nouemb. Portenta & prodigia: differentia est inter portentum & prodigium. Nam portentum dicitur quasi porro tendens: & est illud quod rem futuram significat. sed prodigium dicitur quasi procul ad agendum: quod rem presentem demonstrat & statim expiandum est.

Conuectus: congregationes hominum fieri. scilicet capuae in urbe Campaniae sed in omni prouincia parabantur. Martius rex: post exactos reges infestum & odiosum regium nomen erat. & nullum regium nomen in urbe remanserat: sed Numa quaedam sacra instituerat quae a regibus tantummodo

ac de improviso domi suae imperatum confodere. Curius. ubi intellexerat. quantum periculum consuli impendat: prope per Fulviam Ciceroni dolū qui parabat enūciat. Ita illi ianua prohibita tantum facinus frustra susceperat. Interea. Manlius in Hetruria plebem sollicitare. egestate simul ac dolore iniuria. nouarum rerum cupidam. quae Syllae dicitur. agros bonaque omnia auferat. Praeterea. latrones cuiusque generis: quorum in ea regione magna copia erat: non nullos ex Syllanis colonis: quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui facerant. Ea cum Ciceroni nuntiarentur. ancipiti malo per motum: quod neque urbem ad insidias priuato consilio longius tueri poterat: neque exercitus Manlii quantum. aut quo consilio foret. satis computum habebat: rem ad se natum refert. iam antea uulgi rumoribus exagitata. Itaque. quod plerumque in atroci negotio solet. senatus decreuit. ut darēt opam consules. nequid. R. P. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum maiore Romano magistratum maxima permittitur. exercitum parare. bellum gerere: coercere omnibus modis socios: & ciues Domi militum imperium atque iudicium summum habere: aliter. sine populi iussu. nulli eorum rerum consuli ius est. Post paucos dies. L. Seruius Sannator in senatu litteras recitauit: quas fesulis allatas sibi dicebat. in quibus scriptum erat: C. Manlium cepisse armam. cum magna multitudine ante diem. vi. Kal. Nouemb. simul id. quod in tali re solet. alii portenta. alii conuentus fieri: arma portari: capuae atque in Apulia. seruile bellum moueri. Igitur. S. decreto. Q.

tantimodo celebrarentur: ergo ne uiderentur ea numina ledi si ab aliquo qui res non esset sibi sacrificia fierent romani constitueret sacerdotium cui quærerent: reges adpellarent: & sacra celebraret ea quæ solebant fieri a regibus antequam expellerent. Igitur reges erant nomine non autem præte & hic Marti huic sacerdotio præerat cum seculis missus esset regio decore. Creticus cognomen est: & hic est pulchra plepsis: & dictus est creticus ab euentu eo quod crete deicerat. Ea loca uidelicet in lucanos & in burios. Nam uterque: & quia posset dicere aliquis cur

Martius Rex Fesulas; Q. Metellus Creticus in Appuliam; circū ea loca sunt missi: Vtrique enim ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharet, calumnia paucorum; quibus omnia honesta atque inhonesta uideri mos erat, sed pretores, Q. Pompeius Rufus capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: Hisque promissum, uti pro tempore atque periculo exercitum comparerent: Ad hoc, si quis iudicauisset de coniuratione, quæ contra rem publicam facta erat, premia de creuerunt, seruo, C. sestertia, & libertatem: liberorumque punitatem eius rei, & centum milia sestertia. Itemque decreuerunt, uti gladiatorum familiae, capuam, & in cætera municipia distribuarentur, pro cuiusque opibus. Roma pro tota urbe, uigiliae haberentur; uisumque minores magistratus preessent. Quibus rebus promota ciuitas; atque immutata & urbis facies erat; ex summa læticia atque lasciuia, que diuturna quies pepererat; repente omnis tristitia inualuit, festinare, trepidare; neque loco, neque homini cuiquam, satis credere, neque bellum gerere; neque pacem habere; suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, quibus rei publice pro magnitudine, belli timor insolitus, incesserat, afflictae sese; manus supplices ad caelum tendere, miserari paruos liberos, rogare deos; omnia pauere, superbia atque delitiis omissis; sibi, patriæque, diffidere. At Catilinae crudelis animus, eadem illa, que antea mouebat, tamen si praesidia parabantur, Et ipse lege Plautia interrogatus erat, ab L. Paulo,

erat. Cuiquam quia nesciebant an ille esset in coniurationibus gerere bellum quia nesciebant quo consilio gereretur, non a bello cessabant. Habere pacem nam quis bellum non gereret tamen uidebant copias hostiles aduersus rem publicam parari quia propter pacem non habebant. Suo metu: secundum naturalem metum. Nam qui timidior erat maiora pericula instare credebat. Mulieres quæ naturaliter timidiore sunt quæ uiri. Magnitudinem rei publice ad eam magnitudinem imperium romanum ascenderat: ut multæ gentes sibi bellum inferre auderent. Timor insolitus: quanto magis insolitus erat timor tanto magis minus eras timebant. Incesserat, id est, quas mulieres timor inualerat. Afflicta, id est, cruciabant. Supplices ipse mulieres quod est supplicatis signum. Miserari: pro miserabatur & differt iter miseror aris: & misereor reris. quod miseror aris semper prostruitur cum accusatio ut hoc loco: & alibi eam miseratus acerba. Misereor autem constituitur cum gentiuo uel datiuo. Rogitare: scilicet deos precibus ut uellent patriam seruare. Pauere: pro pauebatur: id est timebant & proprie dixit: Nam pauere est subito casu trepidare. Omissis: zeuma est. Sibi patriæque diffidere: id est desperabant de salute sua patriæque suæ. Eadem illa quæ inceperat prius. Praesidia parabantur: aduersus coniurationem suam. Lege Plautia, id est, lege plautii: qui legem tulit aduersus coniuratores ut ipsi responderent si quis coniurationis accusatus fuisset omnibus que sibi obicerent. Lucio plau. s. tribuno

plæbis. Postremo deniq; detinebatur ne respōderet lege plautia his criminibus q̄ sibi obieiebatur: sed tan-
 dē coactus in senatum uēit. Dissimulandi dissimulare est regere qd̄ est. sicut catilina q̄ regere uolebat cōi-
 rationē quā parauerat. Sicut iurgio q̄ si foret puocatus conuitio qd̄ sibi Mar. Ci. iniuste obiecisset. Tū: cū
 ī senatū uēisset catilina. Et p̄ntia timēs ne sua uita atq; flagitia patrib⁹ conscriptis incognita essent: & ipsi
 catilinæ postea præstaretur opportunitas: ut ipsum ciceronē grauis cōsuleret. Luculentē. splendidā & magni
 ficā. Perutile q̄ multū pfuit rei p. que in maxio
 discrimine uersabatur eo tpe. Quā postea: priō
 quidē eam recitauit coram senatorib⁹: sed postea
 eā scriptā edidit ut oēs legere posset. Sed ubi ille
 mos erat ut cū de aliq̄ re consulendū esset unus
 interrogaretur: & ita ille primus sententiā suā dice-
 ret. deīde dicta sn̄a sedebat postea secūsus idē fa-
 ciebat & oēs illos per ordinē respōdebāt: tēde se-
 debant: ita cicerō porata oratione sedit. Ille. M.
 T. Ci. Ad omnia dixi q̄ uenerat: paratus: ut oīa
 dissimularet que sibi obiterēt. Voce suppli. i
 oratione plena commiserationis. Temere. ī cō-
 sulite sine causa. Vitā instit. bonis institutionibus
 uīā suā prouexisset: ut de ipso bōa oīa sperare pos-
 sent. Parricio nobili. Cuius ipi⁹ catilinæ op⁹
 esse p. utile sibi fore rē p. prodi. Inquilinus: pegri-
 nus nam inquilinus cuius dicitur qui de peregrīa
 ciuitate in aliam urbem ascitus fuerit sicut de ar-
 pūo municipio in urbem ro. ascitus fuerat. M.
 T. Ci. ad hoc quod dixerat ciuem esse: peregrinū
 ciceronem: sed mihi magis placet ut legatur ho-
 mo nouus. Addere: his supradictis. Maledi-
 ctā. in ciceronem: Obstrepere: conclamabant.
 f. catilinæ. Parricidam: qui patriam perdere uel-
 let. Furibundus: furore plenus. Agor: agitator
 Incēdiū meū. i. nos ruere facian: & ita odiū & in-
 citationē quam de me suscepistis deponere cogā
 & ē trāslatio sumpta ab ædibus: nā cū ædes accē-
 sa fuerit si fuerit cōtinuo incendiū extringuitur.
 Ibi domi suæ. Voluens cogitans. Cōsuli. f.
 facte quem interficere parauerat. Munitam de-
 fensam. Vigiliis: custoditis nocturnis. Opti-
 mum factu. optimum ē consiliū. Exercit⁹: Mālit
 Legiōes milites: nam legio continet sex milia sex-
 cētos & sexagira sex milites. Scriberētur a romāis
 eā supplendi suos exercitus. Antec. pere. præ uēi-
 re præocupare. Vtū utilitati multa cōsilia comi-
 care uolebat Manlio & postea decernerē quārōne
 potissimū gererēt bellum. Noctē in tēpesta: in
 media nocte: nox in tēpesta dicitur media noctis
 pars quo tempore nihil geritur eo tpe occiso ideo
 sine tpe esse uidetur: quapropter ī tēpesta sine tpe
 dicta est. Mansana. i. manlii: nā a mallo fit mā-
 lianus nā. num. possessiuum: Sed ante q̄ recederet
 ex urbe cethego Lentulo coniurationis huius cō-
 scitis. Cæteris quoq; cæteris qui audatiores erāt.
 Mādat cōmittit. Opes: uires. Cōfirmēt cor-
 roborēt. Maturent: properēt festinēt accederēt
 Cædem. f. senatorum: Incendia. f. urbis.
 Alia faci. f. rapinas adulteria st̄pra proscriptio-
 nes ciuium. Geruntur. f. a catilina & etiam a cō-
 sule Ex suo nūero: ex hoīb⁹ sui exercit⁹. Martiū
 regē: q̄ ipator erat ī agro picēo. Regē sacrorū sacerdos: q̄ sacrificuli reges appellabātur. Deos hoīes: hæc
 est epistola quā legatos misit māli⁹ ad martiū sacrorū regē: sed tūcerat impator. Per deos testor: p̄ deos &
 homines iuramus. Neq; quo aliis. ut nos aliq; salutem impugnaremus. sed ut nos iniuria eriperemus.
 Nostri. i. nostrū qui &c. Miseri calamitate. Egētes rebus oibus necessariis carētes Patria: nora cōstru-

Postremo, dissimulandi causa, & sui expurgandi,
 sicut iurgio lacescit foret, in Senatū uenit. Tū,
 M. Tullius eos; siue præsentiam eius timens; si-
 ue ira commot⁹ orationem habuit luculentam
 atq; utilem rei p. q̄ postea scriptā edidit: sed ubi
 ille adsedit, catilinam ut erat paratus ad dissimu-
 lāda omnia; demisso uultu, uoce supplici, postu-
 lare patrib⁹ coepit: Nequid dese temere crederet,
 ex ea familia ortum; ita se ab adolescentia uitam
 instituisse; ut omnia bona in spe haberet. Ne exi-
 stimaret, sibi parricio hoīs, cuius ipsi⁹ atq; maio-
 rum plurimā beneficia in plæbē Ro. essent; pdita
 re. p. opus esse; cū eam seruaret. M. Tullius, hō
 nouus. Ad hæc maledicta alia cum adderet; obstre-
 pēre omnes; hostem & parricidam uocare. Tū
 ille furibundus: Quoniam quidē circū uent⁹
 quidā binimicis, præcep̄ agor, icēdiū meū ruina
 extringūā. Deīde se e templo domū priuū. Ibi
 multa se cū uolens, qd̄ neq; insidia cōsuli p̄cede-
 bāt, & ab incendio intelligebat urbē uigiliis mu-
 nitā; optimū factu credens, exercitiū augere; ac
 pri⁹ q̄ legionanes scriberent; multa ante capēt,
 ea quę bello usui forent: Noctē intempesta, cū
 paucis, in Manliana castra profectus est. Sed
 cethego; atq; Lentulo, ceterisq; quorum cogno-
 uerat promptam audaciam, mandat; quibus re-
 bus possent, opes factionis ut confirmēt, insidi-
 as consuli maturent, cædem, incendia, aliaq; bel-
 li facinora parant: & sese prope diem, cum ma-
 gno exercitu, accessurum ad urbem. Dum
 hæc geruntur Romæ, C. Māli⁹ ex suo numero
 legatos. Q. Martiū regem mittit; cum man-
 datis huiusmodi. Deos hominesq; testamur,
 nos arma, neq; contra patriā coepisse; neq; quo
 periculum aliis facerem; sed uti corpora nostra
 ab iniuria tuta forent; qui miseri, egentes, uiolen-
 tia atq; crudelitate sceneratorū; plerique patriā,

tionem quia dicere solemus expertes huius rei. Sal. hoc loco aperte dixit expertes patris fortunis &c. Fama per fortuna. quia in fames habiti sumus & rebus nostris expoliati. Cuius nostrum: non licuit ut eam nostram dicere-
mus apud iudices. Patrimonio amisso: amissis rebus nostris: nam patrimonium dicitur ea pecunia quae a patre fi-
liis traditur: unde a patre patrimonium est appellatum. Saepemaiiores: probat exemplis se id petere a patribus quod superio-
ri tempore plebs concessum fuerat. Miserti: ecce: ecce misereor cum geniuo. Decretis suis consultis: nam decretum &
consultum senatus idem sunt. Opulati sunt. subue-
nerunt. Hoc nouissime nostra memoria hoc factum
est quod iste dicit. Nam propter bella civilia Marii
Sulle plebs romana adeo pecunia exausta erat: & aere
alio grauata ut feneratoribus satisfacere non pos-
set: igitur senatores miserti inopiae eius decreuerunt ut
ex aerario publico psoluerent feneratoribus. No-
uissime: paulo ante. Ex communi aere: ex aerario solutum
est feneratoribus. Oibus bonis. ex uoluntate omnium
bonorum argentum quod solui non poterat a priuatis homi-
nibus. Saepem ipsa: facit argumentum si plebs a patribus
secessit ut impium ipsa haberet simul cum patribus cur
id quoque nobis facere non licet libere uiuendi causa.

sed omnes fama, atque fortunis, expertes sumus. Neque
cuius nostrum licuit, more maiorum lege uti, neque
a se patrimonium, liberum corpus habere; tanta fenera-
torum sauitia, atque praetoris, fuit. Saepemaiiores nostri,
miserti plebs romanae, decretis suis inopiae eius
opitulati sunt, ac nouissime, memoria nostra, pro-
pter magnitudinem aeris alieni; uolentibus bonis
argentum esse solutum est. Saepem ipsa plebs, aut
dominandi studio promota; aut supbia magistratu-
um armata, a patribus secessit. At nos, non impi-
um, neque diuitias, petimus; quorum rerum causa,
bella atque certamina omnia inter mortales sunt,
sed libertatem, quam nemo bonus, nisi cum anima, si-
mul amittit. Te atque seatum testamur; ut, con-
sularis miseris ciuibus, legis praesidium, quod iniquitas
praetoris eripuit, restituat; neue eam nobis neces-
situdinem imponatis; ut quaramus, quoniam modo ma-
xime ulti sanguinem nostrum pereamus. Ad haec;
Q. Martius respondit, si quid ab senatu petere uel-
let, ab armis discedant, Romam supplices pro-
ficiscantur. Eam mansuetudine, atque misericor-
dia, S. P. Q. R. semper fuisse; ut nemo unquam ab
eo frustra auxilium petiuerit. At Catilina, ex itinere,
plerisque consularibus; praeterea optimo cui-
ique litteras mittit; se falsis criminibus circumue-
ctum; quoniam factioni inimicorum resistere neque-
uerit; fortunae cedere, Massiliam in exilium pro-
ficisci, non quo sibi tantum sceleris conscius esset; sed
uti Res. p. quieta foret; neque ex sua contentione
seditio oriretur. Ab his longe diuersas litteras,
Q. Catulus in senatu recitauit, quas sibi nomine ca-
tilinae redditas dicebat. earum exemplum infra scrip-
tum est. L. Catilina. Q. Catullo. S. Egre-
gia tua fides re cognita, grata mihi magnis in me-
is periculis; fiduciam commendationi meae tribu-
it. Quamobrem, defensionem in nouo consilio
non statui parare; satis factionem, ex nulla con-
scientia de culpa, proponere decreui, quam (me-
dius fidius) ueram licet cognoscas, iniuriis, con-
tumeliosisque concitatus, quod frustra laboris, indu-

Superbia magistratus: quia ipsi insolentiam consultum
pati non poterant. Secessit: sicut in sacrum more quod
habetur plane apud Titum Livium primo libro. At nos. ecce
argumentum. si plebs dulcedine imperii a patribus se-
cessit. idem nobis facere causa libertatis liceat. Qua-
rum regum. scilicet diuitiarum & imperii. Bella que publice in-
ter populos & ciuitates. Certamina quae inter ciues
suscitantur ergo bellum propter imperium certamina pro-
pter diuitias. ut sunt certamina fori sed petimus.

Nemo bonus: nemo strenuus patitur libertate ca-
rere nisi uitam amiserit. Te martium regem imperato-
rem. Obtestamur. rogamus consultis pvideatis.

Legis praesidium: ut possimus eam nostram agere uel
dictae dandae erant secundum libertatem erat: hic modo
fidei iussione facio huic ita ut liber sit donec uisum fu-
erit an ille soluere debeat an non. Quoniam modo.
Cum multis antea exitio fuimus postea pereamus.

Ab armis disciplina. deponite arma deinde sup-
plices senatum perite. Ut nemo: ut nunquam in casum
auxilium & opem a senatu populoque rogatum petierit
In itinere: Cum iret ad manum litteras que conti-
nebant hoc quod sequitur. Criminibus: accusa-
toribus. Circumuentum oppressum: obessum.

Factioni: potentiae & opibus. Non: pro & ne
Contentione seditio si ego contendere uellem con-
tra meos inimicos fortasse aliqua seditio oriretur
ciuitate. Longe diuersas ualde alienas. Ab his
quas supra memorauimus. Quas sibi nomine: quas
a catilina sibi nuncius attulerat. Earum litterarum exem-
plum: quod nonnulli in odium ducunt idonei exem-
plum appellabant. Lucius &c. Et haec sunt propria
uerba catilinae. Egregie. id est praestans. Re factis non
uerbis. Cognita ex parte. In eis in quibus nunc uersor. Fi-
duciam: facit ut considerem ea tibi commendare: quia tua fi-
des satis mihi ex parte. In nouo consilio: quod ego nunc
susceptum defendere miseros. Statui decreui. De-
fensionem: ut ego meum consilium defendam apud te an
sit bonum an sit malum. Satis factionem. excusationem
purgationem unde satisfecisti mihi. id est purgasti ex-
cusi. Te ex nulla conscientia: quia nulli mihi errati sunt
consci. De culpa: quam mihi homines obiciunt. Me-
dius fidius. ita me adiuuet dius fidius. id est. ovis si. Mer-
dius. Quam: purgationem. Iniuriis: et uerbis. Contumeliosis.

contumelia. Coniuratio .i. gula re & uerbis me offenderunt inimici. Sratum .i. non poteram ea ex dignitate uiuere. Procon .i. secundum meam consue. Meum .i. sumptum .i. debiti q̄ ego feci. Aliēis .i. sumptum .i. sed feci indignos: hoc dicebat propt̄ ci. honestatos: amplificatos Aliēatum .i. a pop. ro. Hoc noie: uel suscipiēde cause miseror̄. Satis .i. ho. satis honorificas sicut mihi uī pro. Meo casu. quo a populo aliēat̄ eram

Reliq̄ dignitatis: dignitatis q̄ adhuc mihi restabat. Parari: pro pabant hoies q̄ mihi uī isserēt. Aucto .i. ualde saluus sis sollicitatum: ad seditionē. Exornat instruit. Falsib⁹ .i. lictorib⁹: nā fascēs erāt secures q̄ bus fasciculi uirgaḡ erāt alligati: q̄s secures lictores ipatorib⁹ p̄ferebāt. Cæteris insignib⁹: uidelicet cū prextar: q̄ erat uestis ipatoria. Iudicat hostē iudicare hostē ē qd̄ uulgo dicūt el bādizado p̄ rebello

Sratu deliberat anq̄ dicat. Sine frau. sine pœna.

Condēatis reg: p̄ter eos condēnati erant capite anq̄ mirēt coniurationē & pris. adducit hunc locū libro de construc. cum ondit p̄ter iter cū ablō iungi. Ea tēpestare hic patriæ casū miserat̄ Sa. Cui ui. i. po. ro. Ab ortu solis .i. ab occidēte ad oriētē. i. uniuersus orbis ab eo subact⁹ ē Domstra: uicta Pararēt. obedirēt: Affluerēt: abundarēt. Quæ .i. ociūm & diuitia. Priā .i. p̄cipua & excellētia. Perditū ad p̄dēdum se. Nāq̄: reddite rationē cur miserabile sibi uisum fuerit ipium po. ro. ea tē. Duo .i. factis duob⁹ decretis q̄ supra memorauit unum siq̄s coniurationē indicasset maxima sumptuḡ ēē p̄mia. al

teq̄ q̄ intra certum diē q̄ in exercitu. Māliū & cari linæ erat impune ab armis discedere liceret Tanta u. cā erat cur: neq̄ q̄sq̄ coniurationē patefaceret neq̄ ab armis discesserat. Tāta uis: tanto impetuf

Ut ta. ueluti q̄dam consecrō atq̄ contagio. Plerosq̄ ci. i. aīos multor̄ cluūm. Aliēam. aliēa erat a rei. p. statu q̄ consciū coniurationis fuerit cari. Cūcta p. oēs sū excep. pbabat: laudabat. Inceptat: p̄pōsita cari. Studio. n. re. uoluntate nouaḡ reg. Adeo .i. certe: q̄ sibi suæ displicēt. Bonis in: q̄ boni nullo sibi malis adiūto sē spant ex magnificētia malor̄ aliq̄d boni conseq. Vera q̄ sē p̄ter utilitatē eorum. Noua: q̄ spant sibi cōmoda fore. Tur. turbatione. Seditionib⁹: discordiis. Alunē: nutritiōē. Sine cu. cura reg suaḡ q̄ppe q̄ nihil possit p̄dere. Facile. q̄ facile ē paup̄ fieri. Hī: possidet. sū dā q̄ q̄ nihil hēt nihil amittere pōt. Urbana pl. erat p̄ceps. Vero: p̄ sed ea erat p̄ceps: Vbiq̄ in oīb⁹ Italiæ locis. p̄stabant uincebant. excellētiore erant p̄bro obscenitate: Rē obscenā itelligit ut sē supra adulteria incest⁹. petulantia: sup̄stuitate. nā petulantia proprie ē loq̄citas. i. sup̄stuitas in uerbis: sed uenit ut n̄ solū uerbor̄ sup̄stuitas dicat. sed et sup̄stuitas bibēdi edēdi & ceteraḡ reg q̄ luxurie sē. Itē alii fluxerant ro. q̄ p̄stabant pa. i. q̄ rē a p̄rib⁹ reli ctā amiserant uel diuuis sumptuosus uel amorib⁹ illicitis uel et adēnationib⁹: cum p̄eas pecuniarias sol uere coacti eēt pp̄ scelus aliq̄d perpetrātū. Amisissis p̄ditis diuitiis: q̄l eor̄ p̄rēs: testō reliq̄rant. per de d. per utupia & obbrobria: Flagitiū a. i. flagitiū d̄r oē uitū flagitatōē. i. rephēsiōē dignū & pōt i uerbis considerati. Nā flagitiū eēt siq̄s p̄iurtū fecerit. h. n. constituit uerbo n̄ re. facim⁹ at̄ euitū qd̄ in scōo stit. ut eēt furtū homicidium adulterium comitte re. ni ro. si i se. quead. aq̄ uitio. p̄ rimas isfōdonauis igredit: ita uisios hoies & p̄diti se ro. tulerāt. sēti. sētia ē aq̄ uitiosa p̄ rimas isfōdo nauis igressa putrida q̄dē

striḡq̄ meæ priuat⁹ statū dignitatis nō obtinebā publicā miseror̄ cām, p̄ mea cōsuetudine, suscepi. Non, q̄ ael alienum meis sumptum nominib⁹ ex possessionib⁹ soluere n̄ possem; cum & aliēis nominib⁹, liberalitas Orestilla, suis filiar̄q̄ copiis, p̄solueret: sed q̄ n̄ dignos hoies honore honestatos, uidebam, meque falsa suspitōe aliēatū esse, sētiebā, hoc noie satis hoēstas p̄ meo casu spes reliq̄ dignitatis cōseruādā sū secutus. Plura cū scribere uellē, nūciatum est mihi uī pariri. Nunc Orestillā cōēndo, tuar̄q̄ fidei trado, eā ab iniuria defendas p̄ liberos tuos rogat⁹, h. h. au

to, Sed ipse p̄ paucos dies, p̄morat⁹ apd. C. flā. i agro Arretino; dum uiciniam āte a sollicitatā armis exornat; cū falsib⁹ atq̄ aliis impiū insignib⁹, i castra ad Mālium cōtēdit. Hæc ubi Roæ cōpta sunt; senat⁹ Cat. & mā. hostes iudicat; cæterae multitudinē diē statuit, anq̄ liceret sū fraude ab armis discedere, p̄ter reḡ capitaliū condēnatis: p̄terea d̄cernit, uti Cos. delectū habeat, C. Anto. exercitu Catilinā p̄seq̄ maturet, Ci. ubi p̄sidio sū. Ea tēpestare, mihi ipium. p. r. multo maxie miserabile uisum est, cui, cū usq̄ ad occasū ab ortu solis, oīa dōita armis p̄erent; dōi ociū atq̄ diuitiā, que priā mortales putāt, affluerēt; fuere tñ ciues; q̄ se se p̄ obstinatis aīs p̄ditū irēt. Nāque duob⁹ senat⁹ decretis, ex tāta multitudine, neque p̄mio induct⁹, coniurationē patefecerat; neque ex castris cari. q̄sq̄ oīum discesserat. Tanta uis morbi, uti tabes, plerosq̄ e ciuūm aīos inuaserat. Neque solum illis, aliēa mēs erat, qui cōscii coniurationis fuerāt; Sed oīo cūcta pl̄ebs, nouaḡ reḡ studio, cari, incepta pbabat, id adeo more suo uidebat facere. Nā sp̄ i ciuitate; quib⁹ opes nullae sē, bonis iuidēt; malos extollūt; uetera odere; noua exoptāt; odio suaḡ reḡ, mutari oīa studēt; Turba atque seditiōib⁹ sine cura alunē; quoniā egē facile habetur sū dāno. Sed urbana pl̄ebs p̄ceps, ea uero maxime erat, oīb⁹ de causis multis; primū, qui ubiq̄ p̄bro atque petulantia maxie p̄stabāt, Item, qui p̄dedecora patrimōiis amissis uagabātur, Postre,

da q̄dē & mali odoris: un̄ sn̄a ē d̄f̄ sentiēdo eo q̄ odore suo. i. narib⁹ naturaz sentiat & pp̄ malū odorē d̄f̄
nauseā facere. i. uomitū. Mēores syl. mēinerat q̄tū ex mēoria sylle conq̄sti eēntaq̄ pp̄ eadē utilitatē se conse
cuturos putabāt: si nouae res fierēt. Ex gre: mi. i. ex ignobilib⁹: nā gregarij mi d̄nr̄ ignobiles q̄li ex grege ut
sūt q̄ militib⁹ seruitia p̄stant quos appellam⁹ agafones lixas calones uel q̄ paulatū uellignatū eēt. Victure
epulis regijs cultib⁹ uestib⁹ regijs. Vis fo. i. si ille p̄stantior eēt q̄ fortior eēt i armis. Qui mer. h. hoīes ap
pellabant ope. In epistolis Ci ad articu uerūtū in
sacra pagia iuēt m̄sit opario i uicam suam & in
telligit de homini hoīb⁹. Mercede: ut ligonizare
agros putare uites. Priuatis quas fieri uidebat &
superiori tpe factas eē audiuerat. Ingrato molesto
n̄ placido sibi. Eas agrestes opas. Quo p̄pter
q̄d. Egētes: pauperes i maxia spe utilitatis p̄posi
ta. Sibi ac rei p. iuxta q̄ sibi uti se eēt id ē rei pu
tile uiderēt. Præterea. q. altos commēorat Sal.
q̄ parati erant ad rē p. perturbandam quoz̄ oēs
erant ciues ro. Victoria: p̄pter uictoriam Sylle.
Perēptos: q̄ fuerant secuti partes Cali mari Pro
scripti: capite damnati a Sulla. Bōe ar. p. ga q̄cū
q̄ p̄scripti fuisset unusq̄q̄ bona eoz̄ diripere po
terat. Ius li. unū seq̄ ex reliquo nam q̄to magis
op̄p̄si fuerant: tanto min⁹ libertatis erat eis. Alio
aio: q̄ illo quos supra mēorauit. Eucū b. s. ut res
p. perderet: saliaz di q̄ partes seq̄bant sc̄atui aduer
sas q̄ ipsi uellēt. Semi. ua. s. cæteris: q̄ senat⁹ pl⁹
ualebat: ipsi uero optabant rē p. perturbari eo q̄
nēo neller alios auctoritate pl⁹ ualer̄ q̄ seip̄os. Id
malū q̄ tribūat⁹ restituit⁹ fuerat & recte malū dicit
nam ut ē Tit⁹ Li. dicit potestas tribūita ifēsa erat
sc̄atui. Reuerterat i ci. nam intermissa fuerat tribūi
tia potestas cū sc̄at⁹ uires suas auxisset tribūatū pl.
deposuisset. Cn: Po. q̄ bellū ciuile contra cægestis
sed nondū tēp⁹ hui⁹ belli ciuilis euenerat. Cū tri
p. i urbe reuertit: tribūitia po. Pom. ut sibi fauorē
populi conciliaret: rogatione ad populū tulit: ut
iteḡ tri. p. crearet q̄ magistrat⁹ super ifēsus erat or
dini sena. Acta q̄rit iuucis. Aius: q̄ icitati erant
aduersus p̄cs. Cri. criminando senatū. Largiēdo
legius cœ. populo fecisse conuiuiū. Fiesi. p̄ sic
bant. Plæraq̄ maior pers. Ope possibilitate: sic
Vir n̄ opt̄ ē n̄e. dido. Nos adolefcētes. Sub sp. i.
simulantes se defendēt sen. auctoritatē sed tñ hoc
faciebant ut magis sen defēderēt q̄ ut suas opes au
gerēt p. s. ma. i. p̄ defēdēda sua magnitudie. Qu
cūq̄. i. oēs ciues. Alii cer & declarat q̄o honestis
noib⁹: pars certabant modestia ut se contierēt.
Mod⁹ finis uterq̄ & plæbi & patricii: Cn. P. q̄ sē
per popularis. i. populo grat⁹ fuerat & plæbē q̄b⁹
cūq̄ poterat rationibus sibi uēdicauerat. Bellum
ma contra piratas: q̄ t̄iera obsiderēt. & trāsc̄itib⁹
bona diripuerat. Mithridatie. nā deucti piratis
missus ē contra mitritatē regē ponti: quē Pon. t̄a
dē cœgit ad mortē. Plebis opes: ducē amisso p̄o.
uidelicet plæbis i p̄is euenit. Paucoz̄. s. nobilit̄
paucoz̄ dixit q̄a plebs maiori i nūcro ē q̄ nobili
tas. Hi. s. nobiles. Innoxii innox⁹ d̄f̄ n̄ solū q̄ nēi
ni nocet: sed ē q̄ a nullo nocet: sicut hoc loco acci
piēdum ē. Floretes o pibus. Sic metu a plæbe.
iudictis condēnationibus. Teref: ipsi q̄ magistra
tu erant alios nobiles terebant iudictis: ut placidi
us tractarent plebem: ut si plebs subiecta teneret

quos flāgitiū aut faci⁹ domo expulerat; hi Rōaz̄,
sicut i sentinā, cōfluxerāt. Deide, multi mēores
Syllāe uictorie; q̄ ex gregariis militib⁹, alios, sc̄a
tores uidebāt; alios, ita diuites, ut regio uictu atq̄
cultu atate agerent: sibi q̄sq̄, si in armis foret, ex
uictoria talia spabat. Præterea iuuēt⁹, q̄ in agris
manū mercede inopiā tollerauerat, priuatis acq̄
publicis largitōib⁹ excita, urbanū ociū ingrato
labori p̄tulerat. Eos atq̄ alios oēs malū publicū
alebat. Quo min⁹ mirādū est, hoīes egentes, ma
lis morib⁹, maxia spe, rei p. iuxta ac sibi, consuluis
se: Præterea, quoz̄ uictoria p̄scripti Syllæ pen
tes; bōa erepta; ius liberat̄is iminutū erat: haud
sane alio aīo belli euentū expectabāt: Ad hoc, q̄
cūq̄ aliaz, q̄ senat⁹, priū erant, conturbari rē p., q̄
min⁹ ualer̄, ipi malebāt. Id adeo malū multos p⁹
ānos i ciuitatē reuerterat. Nā p⁹ quā, C. Po. M.
Crasso Cos, tribūitia ptās restituta ē; hoīes ado
lescētes sūmā ptātē q̄b⁹ atas aīusq̄ ferox
erat, cep̄ senatū criminādo, plæbē exagitat: d̄n
de largiēdo atq̄ pollicēdo magis incēdēt, ita ipi
clari potētēsq̄ fieri, Cōtra eos sūma ope nitebat
pleraq̄ nobilitas, sub senat⁹ spē, p̄ sua magnitu
die. Nāq̄, uti paucis uer̄, absoluā, p̄ illa tpa, q̄m
cūq̄ rē p. agitauere honestis oib⁹, alii, sicuti iura
pop. d̄fenderēt; ps, quo senat⁹ auctoritas maxia
foret; bonū pu. simulātes, p̄ sua quisq̄ potentia
certare: Neq̄ illis modestia; neq̄ mod⁹ contētio
nis erat. Vtriq̄ uictoriā crudeliter exercebant.
Sed p⁹ quā cn pō. ad bellū maritimū atq̄ m̄thri
daticū missus ē; plæbis opes imiute sūt; paucoz̄
potētia creuit. Hi, magistrat⁹, puicias; aliazq̄ oīa
tētre, ipi innoxii, florētes, sine metu, atate agere;
ceterosq̄ iudiciis terrere; quo plæbē i magistra
tu placidi tractarēt: sed ubi primū dubiis reb⁹
innouandis spes oblata ē, uer̄ certamē aīos eoz̄
arrexit. Q̄d si primo prælio catilia superior, aut
æqua manu discessisset, profecto, magna clades,
atque calamitas, rem publicam oppressisset.

tur. ipsa facilius ferret cum uideret alios iudiciis terreri. Dubiis cum res dubiæ essent. No
uis r. i. nouitate rerum. Vetus cer. quod inter nobiles & plebam fuerat. Primo prælio. quod gestum
ē inter catilinam & Anto. consulē. Aequē manu: æquo Marte. Clades pernices. Calamitas miseria. Cui

CONIVRATIO.

prout nō. Defessis. s. uictoribus detrimētis belli lassis. Ex anguibus lāguidis uulneribus acceptis in bello. Extorqueret: uel auferret. Qui plus possit: significat autē magnū pōpētū siue crassum: quoq; opes maxī mae erat in urbe ro. Extra coniurationē: q̄ cōiurationis cōscii nō erāt. In q̄bus. s. q̄ coniuratiōis ignari ad catilinā p̄ficiscerētur. Quē. s. fuluū retractū ex itinere domū reductū. Necari: suffocari sine ullo iudicio: eo q̄ ad coniuratores patriae se conferre uoluisset. Hisdē tēporibus: nōnulli extra cōiurationē p̄fecti sunt ī castra ad catilinam. Sicut ea prece. nā ut superi⁹ dixi: cū discessit catilina tradidit negotium Lentulo: ut omnia diligenter ageret: que ad conitratio nis opes pertineret. Idoneos aptos Nouis rebus: ad nouandas res. Moribus quia malis moribus uiuebāt & uixerat & ideo p̄duriores erāt ad flagitia. Fortuna: quia paupes erāt & inops.

Per alios p̄ internūtiōs. Cuiusq; modo. g. h. o. i. omne genus hominū. Vt: utilitati. Bello: ad bellū. Igitur quia preter ciues roma. ēr cuiusq; generis homines sollicitabant qui bello usui foret

Allobrogum: sunt populi galliae transalpine.

Ad societatem: neq; contra patriam publico neq; pp̄ solutum tributum ro. po. priuatim p̄ singulas personas que alieno aere erant obstrictae. Bellicosae: quia semper galli delectantur bellis. Negociatus id est negociationē fecerat ī gallia nouerat eos inuicem sicuti ipsi eum noscebant. Sine mora: quasi dicat non op⁹ fuit longam. saluatio ne cū ipse legatis esset notus: & ipse eos nouisset.

Dolēs: dicebat scio uos usq; adeo oppressos: ut soluere non possitis rētributū quod populus ro. ī posuit ciuitatibus atq; priuatis hominibus Magistratum: uidelicet consulum pretorū praefectorū prouinciarum & caeterorum q̄ imperium populi hērent. Accusare senatū quia conquesti ad senatum ipse nec qdē sibi q̄ op̄is attulisset: Et me in eam necessitatē adductos eē dicebat: ut calamitatibus suis nullum sibi remedium relinquatur preter mortem: Dixit: umbrenus. Asperum dux

Ea res quam facerent. Decit Bruti: hic erat uir semproniae quā dixit coniurationis conscius eē ideo in domū ipsius duxit legatos q̄ ipse coniurationis conscius eō q̄ amatissimus erat rei publi. sed Sēpronia eius uxor in coniuratione erat. Tū eo tpe. Praeterea: p̄ter q̄ in domū bruti deduxit. q̄. s. domus conlurationis erat conscia pp̄ semproniam. Gabinū: nā gabinus senator erat. Ec: gabino. Socios potētissimos ac nobilissimos huius coniurationis conscios. Cuiusq;: tā ordinis senatorii q̄ equestris: ut erat caesar. Po. cras. In nocuus innocētēs: q̄ nihil p̄citus de coniuratione sciebant. Applicuisset: ut alacriori aīo rē aggredirentur legati. Pollicitos quia pmiserūt se quoq; coniurationis p̄tes adiuturos esse. In certo: ī dubio: n̄ ambiguo. Quid nā consilii: quid nam consilii potētissimū sequerētur an coniurationē an rei du. statum iuuarēt. In altera parte uidelicet ut sequerentur coniurationis partes. Studium belli quia gens illa bellicosissima fuit. Magna merces ī spe quia si obtinuerimus ipsi ciuitati dominabimur. In altera parte: in fauendo Rei publi. contra coniuratores. Mag. opes: Nam plus posse uidebat uniuersus Rei. p. stat⁹ q̄ pauci cōtra rē p.

Neque illis, qui uictoriā adepti foret, diutius ea utilicuiisset: quā defessis & exanguibus, qui pl⁹ possēt libertatem atque impiū extorquerent: fuere tamē extra cōiurationem cōplures; qui ad catilinā in initio p̄fecti sunt, In his erat Fului⁹ senatoris fili⁹; quē retractū ex itinere parsens necari iussit: hisdem temporib⁹ Romae Lentul⁹ sicuti Catilina praeeperat; quos cūque, morib⁹ aut fortuna, nouis reb⁹ idoneos credebat, aut p̄ se aut alios sollicitabat. Neq; solū ciues, sed cuiuscūq; modi gen⁹ hoīum, qd modo bello usui foret. Igit P. Umbreno cuidā negociū datus, uti legatos Allobrogū requirat; eosque, si possit, ipellat ad societate bellī; & stimās, publice priuatimque aere alieno oppressos; praeterea, qd natura gens gallica bellicosa esset; facile eos ad tale consiliū adduci posse. Umbren⁹ q; in gallia negociat⁹ erat, plerisque principib⁹ ciuitatū not⁹; atque eos nouerat. Itaque sine mora, ubi primū legatos in foro conspexit, p̄cunctatus, pauca de statu ciuitatis; & quasi dolens ei⁹ casum, requirere cepit, quem exitum tantis malis sparent. Postq̄ illos uidet queri, de auaritia magistratum; accusare senatum; qd ī eo auxilii nihil esset; miseris suis remediū morte expectare. At ego, inquit, uobis, modo si uiri esse uultis, rationem ostendā; qm̄ tanta ista mala effugiatis: Hac ubi dixit, Allobroges in maximam spem adducti, umbrenum orare; ut sui miseret, nihil tā aspum, neq; tam difficile eē, quā cupidissimi facturi eēt: Dum ea res ciuitatem aere alieno liberaret, ille eos ī domū D. Bruti p̄duxit; qd foro pp̄iqua erat, neq; aliena cōsiliū pp̄ Semproniam: Nā tum Brut⁹ ab roma aberat. p̄terea gabiniū accessit, quo maior auctoritas sermōi iesset: eo p̄sente, coniuratiōem apit, noīat socios, p̄terea multos cuiusq; generis innoxios; quo legatis anim⁹ amplior esset. Deinde eos, pollicitos operam suam, domum dimittit, Sed Allobroges diu ī incerto habuere, quidnam consilii caperent. In altera pte erat, aere alienum, studium belli, magna merces in spe uictoriae; At ī altera, maiores opea,

coniurassent. Tuta consilia: quia nihil erat periculi coniurationē patefacere. Cætera præmia Nā senatus consultum factum est quo præmia dabantur his qui coniurationem uindicassent. Illis allobrogibus. Fortuna rei: p. ut rei. p. magis quā fauerent coniuratribus. Cuius. Qu. fabii. Ciuitas eorū allobrogū. Nā ut uidēus fieri. una quæq; ciuitas suum hēt patroniū. Studiū. uolūtate coniurationis. Cæteros: socios pter hūc Umbreum & gabinū. Bene pollicetur: uidelicet sep aratos eē adiuuādū coniurationē. Quā maxie: ut ita ab

tuta consilia; p incerta spe certa præmiā. Hæc illis uoluentib; tādē uicit fortuna rei. p. Itaq; Q. Fabio Zangā; cuius patrociniū ciuitas plurimū utebatur, omnem rem, uti cognouerāt, aperiuunt. Cicero p Zāgā cognito consilio, legatis pcepit, ut studiū coniurationis uehemēter simulēnt; cæteros adeāt; bene polliceant. Dētq; opā, uti eos q maxime māifestos habeāt. Hisdē fere tēpib; i gallia ceteriore, atq; ulteriore; Item i agro piceno, Brutiaq; & appulia motus erat: Nāque illi, quos antea catilina dimiserat, incōsulte ac ueluti p dementiā, cuncta simul agebāt, nocturnis consiliis; armorum, atque telorū portationib; festinādo; agitādo; omnia plus tioris q piculī cōfecerat. Ex eo nūero, cōplures, Q. Metellus celer pto; ex sociis causa cognita, in uincula cōiecerat. Item, in citeriore gallia, C. murēa; q ei puinciē legatus p̄erat. At Rō. lentulus cū cæteris; qui p̄ncipes cōiuratōis erāt, Paratis, ut uidebat, magis copias cōstituerat, uti cum catilina in agro Falulanum cum exercitu uenisset, L. Bestia, Tri. pleconcioae habita, q̄reretur, de actionib; Cice, bellic; grauissimā inuidiā optimo consuli imponeret. Eo signo, in pxima nocte, cætera multitudo cōiurationis, suū qsq; negociū exequeretur: sed ea diuisa hoc modo dicebātur. Statili; & Gabinius, uti cum magna manu, duodecim simul opportuna loca urbis incenderent; quo t̄multu, faciliō adit; ad cōsulē cæterosque; qb; insidię pabantur fieret; cetheg; ciceronis ianuā obsideret, Eumque uī agredederetur. Alius autem alium. Sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent, simul cæde & incendio percussis omnib; ad catilinam erumperent. Inter hæc para ta atque decreta, cetegus semper quaerebatur de ignauia sociorum, illos dubitando; & dies prolatando, magnas oportunitates corrumpere; facto, non con suto, in tali periculo opus esse; sequēte, si pauci adiuuarent, languentibus alijs, impetum curiam

eis cōiuratōis cōissa excipiāt ut ipsi postea negare nō possint. Hisdē tēpib; qb; illa gerebant in urbe citeriore: quæ ē citra alpes. Ulteriore q̄ ē ultra alpes. Agro piceno: quem nunc anconitanū appellamus. Dimiserat: In diuersas partes miserat ut cū opus esset sibi præsto essent. In consulo. ga harū rex erant imperiti. Ideo nesciebāt, occulte cōiurationē sequi. In consule: inconsiderate smul tali tēpore non ordine agebant. sicuti catilina precepat. Nocturnis cū quia nocturno tpe cetus cōgregabant: & inter sede coniurationis conilla agebant. Postationibus armorum Nam arma portabā nūc huc nunc illuc. Timor q̄ p̄ oīa timore compleuerant cū tamen nullū piculū esset.

Ex eo numero qui met; fecerāt. Et sociis catilina non cā ex sociis sed ratio plures ex sociis ex eo nūero coniecerat in uincula: Cōplures: multos. In uincula in carcerē: Itē: similiter que admodū ille fecerat in gallia ulteriore: ita iste in gallia citeriore multos in uincula coniecit. Gaius: multos scilicet coniecerat in carcerē: At romæ nunc dicit qd fecerit lentulus in urbe cū cæteris coniuratoribus uidelicet cū umbreno gabino & cæteris senatoribus q huius coniurationis cōsciis & princeps erāt

Patris a catilina. fesulanū: quæ ē ciuitas hettruriæ Lentulus: qui & ipse huius coniurationis erat socius. concione habita: aggregato populo. Querere: pro conqueret. Grauis summā inuidiam belli. Odiū maximū: qd diceret cice, sui espitati atq; inhumanitate fuisse in catilina: q ipse coactus fuerit arma cōtra patriā summere. & hæc oīa mala cā ciceronis puenisse. Optimo consuli. i. cicero ni hæc maxima est laus Salustii: qd uerus fuerit hi storiarū scriptor nec quicq; mentitus fuerit: Nā ubiq; laudet ciceronē: cū tātū constet inter eos maxias fuisse inimicitias. Eo si ergo uidelicet concionis habitæ a lu. Bestia quia ita constitnerat ut cū die quo lu. Bestia cōquestus est de actibus ciceronis sequēti nocte oīa quæ sibi cōmissa fuissent i pigre exequerentur. Proxima. sequēti. Ea negocia. Magna manu magnis copiis. Opportuna ad rem gerendam: nā cū in pre urbis incēdiū factum esset omnes mediā urbē reliquissent ad extīguedū ignem concurrerēt. Itaq; cicero cōsul. & cæteri boni ciues in media urbe destituerentur: quo facto nos maxime ocio & cōsulē & cæteros rei. p. amātissimos trucidare poterimus. Ingredere: contenderet uī intra aedes: & ad eū obruncandū ueniret. Alium. s. senatorem parentes: rei. p. amātissimos. Cæde senator; consulis & parētum Incendio urbis. Hec pacta. s. incēdia cædes & rapinas Prolatādo: pferedo. Corruptere: destruere Facto pio facere. Cōsulito: pro consulere Pauci: admodū pauci ex sociis. Lāguētib; torpescētib;

CONIVRATIO

Ferox: idomitus natura. Vehemens: acer. Promptus: ad lacessendum & pulsandū. Ex p̄cepto ciceronis quia cicero consul preceperat introductionē hēre p̄ intercessionē Gabiniō quia quare uenerūt: & perierunt a Gabino ut sibi copia fieret colloquēdi ceteros coniuratores. Postulat ius & ita Gabinus eos duxit ad ceteros coniuratores. Lētulo cethego. s. cal. qui omnes erāt coniuratores. Iusiurandū. s. societatis factæ iter allabrogas & coniuratores. Quod signatū ad suos uidelicet ut possim⁹ fœdus iureiur. factū ostēdere ciuib⁹ nostris: ut scripto appareat nos iureiurando factō: nos in hac coniuratione eos accipere dicebāt. n. aliter suos ciues sibi fidē non ēe daturōf

Quod iusiurandū. Signatū: sigillatū: nā scripta rapra & firma solent sigilla hēre qbus maga fides adhibeatur nā aliter scripta corrumpi possent.

Eos ciues suos allobroges: dicebant. n. nisi nobis iusiurandū sigillatū dederūt non facile persuadere poterimus ciuib⁹ nostris hoc uerum esse. Nihil eis credebant. n. hoc uere non simulate dici a legatis. Eo: neq; ad allobroges Breui: tēpore q̄ propter non est opus iureiurando meo. Lentulus: alter coniurationis princeps. His: allobrogibus. Crotonensem: de crotona ciuitate. Domū pgerent priusq̄ domum conuerterētur. Volturcio dat cetera. i. litteras committit ulterio: quas ad catilinam deferat: & est usitatus dicēdi modus: do tibi litteras ad Antonium. i. committo tibi litteras quas deferas ad antonium. Qui sim &c. Noluit ponere nomen suum ne si forte littere intercep̄tæ fuissent nomen suum scriptum cognosceret.

Vir fortis. Etiam infirmor: non solum a ciuib⁹ sed etiā a seruis si forte ita opus esse uidebit̄

Promptus manu uulgo dicitur beccaleto de leman. Iusiurandum: scriptum intellige aliter nisi dēt iusiurandū ad hęc non profequit̄ mandata quæ dedit his qui litteras portabant. Ad hoc. i. præterea. i. præter has. Dat: Lentulo & Volturcio & legatis. Quo consilio &c. quia catilina repudiabat seruos ne uideretur contra dignitatem facere si uellet seruos ciuib⁹ ro. imiscere. Cū ab senatu hostis. ob quā cān iam non potes tuam dignitatem tueri. seruitia. i. seruos: nam seruitia p̄ seruis pont̄ sæpe uidimus. Propius uidelicet ad urbē. His rebus actis nunc dicit quo consilio usus fuerit consul cū hęc oīa sibi nunciata essent. His rebus supra memoratis actis gestis. Constituta: determinata diffinita nocte eundi ad catilinā.

Ci. cuncta. quia allobroges cuncta patefecerāt ciceroni. Prætoribus nobis. Miluo pons ē in urbe. Per insidias: uidelicet ipsi dilitererēt insidiis. Comitatus. societate allobrogum. Aperiit declarat manifestat prætoribus. Cetera cetera præcipit ut agant prætores. Facto. i. facere.

Permittit: & ut hoc facere possent dat sibi milites q̄ sibi pati essent ad imperiū. Sine tu. sine motu: ne si hoc cognoscerēt: per aliā uia p̄ficerent.

Collatis: dispositis in ponte miluio. Occulte latenter ne sentirēt. Obsidunt: occupant dictm⁹ & obsident & obsidunt obsidēt ex ob & sedeo: obsidunt ex ob & sideo fidis. Sicut erat p̄ceptum a cicerone. Cum Volturcio. qui duxerat eos ad catilinam. Vtrinq; scilicet a dextra & a sinistra. Cohortatus cæ. uidelicet ne timeant: sed & ipsi fortiter climicent cum hostium multitudine que obsederat eos.

Promptum: hic promptinus pretor cognitus erat huic Volturcio ideo sperabat ab eo posse impetrare salutem: Obtestatus: cum deprecatus esset multa. Quod ei erat notum quia cognoscebat eum. Diffidens uitæ: quia diffidebat se posse uitam seruare in tanta multitudine & c̄ quia iā coniuratio detecta erat

facturū: Nat̄a ferox, uehemēs; mauu p̄mptus erat; maximū bonum ī celeritate putabat. Sed allobroges, ex p̄cepto Cicerōis p̄ Gabiniū, ceteros cōuēiūt. Ab lētulo, cethego, Statilio; itē eaf̄sio, postulāt iusiurā. q̄ signatū ad ciues p̄ferant, aliter haud facile ad tātū negociū eos īpelli posse; Ceteri, nihil suspicātes dāt, cassius semet eo breui ueturū p̄licet: ac pauloātē legatos ex urbe p̄ficiscit. Lētul⁹ cū his, T. Volturciū quēdā cōstōnēsē mittit, ut Allobroges, priusq̄ domum p̄gerēt, cū catilina, data atq; accepta fide, societate cōfirmarent. Ipse Volturcio litteras ad catilinā dat: quæ exēplū īfrascriptū ē. Qui sim, scies ex eo, quem ad te misi; cura ut uir sis; & cogita quem in locū sis p̄gressus; & uide, quid iā tibi sit necesse; cura, ut oīum tibi auxilia adiungas; etiā īfirmor. Ad hoc mādata uerbis dat; cūm Senatu hostis iudicat⁹ sit; quo consilio seruitia repudiet, in urbe parata esse q̄ iusserit; ne cunctetur īpe p̄pius accedere. His reb⁹ ita actis, constituta nocte, q̄ p̄ficiscerentur; cicero p̄ legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco; & C. P̄optio p̄torib⁹ īpat; ut ī ponte miluio, p̄ insidias, allobrogū cōitad̄ dephendant. Rem oēm apit, cui⁹ rei grā mittebantur; cetera uti facto op⁹ sit; ita agant; p̄mittit illis hoīnes militares sūn tumultu; p̄ insidiis collocatis; sicuti p̄ceptum erat, occulte pontē oblidunt. Postq̄, ad id loci legatī cum uolturcio uenerūt; & simul utriq; clāor ē exort⁹ galli cito cognito consilio, sine mora p̄torib⁹ se tradunt. Volturci⁹ priō cohortat⁹ ceteros, gladio se a multitudine defendit; deinde, ubi a legatis desertus est, prius multa de salute sua p̄optinum obtestatus est, quod ei notum erat. postremo, timidus ac uitæ diffidens, uelut hostibus, sese praetoribus dedit.

Propere: ex templo confestim: consuli: ciceroni. Nā letabatur: declarāt ereptā libertatē. Anxius erat sollicitus & cura plenus. Tantis ciuibus. i. deprehēsis optimatibus. ciuibus In maximo scelere: uidelicet in coniuratione. Impūitate: eorū. Prodēdā rei pu. ad prodendam Rem pu. spectare. Igitur: quāquidē ābigu⁹ & anxius erat cicerō qd faceret utrum pōnā ex perditis ciuibus sumeret: an eos ipunitos relinqueret. Confirmato animo: bene confirmato: nam primo incertus erat animus ciceronis utrū puniret an non: sed tādē

Quib⁹ reb⁹ cōfectis: oīa pperere p nūtiōs cōsulī declarātur. At illū igēs cura atq; leticia simul occupauere: Nā letabatur: intelligēs patefacta coniuratōe: ciuitatē piculif ereptā eē. Porro at anxius erat: dubitās: i. maxio scelere tātis ciuib⁹ dephēsis: qd factō op⁹ esset: pōnā illorū sibi honorī: im pūitatem p dēdā rei. p. fore credebat. Igitur cōfirmato animo: uocari ad se iubet Lētulū; cethegū: Statil. Gabiniū: Item quendā Tarraciū: q in Appuliā: ad cōcitanda seruitia p fisci parabat. ceteri sine mora ueniunt: cepari⁹ paulo ante domo egressus: cognito indicio: ex urbe pfugerat.

Consul lentulū: q; prator ipse erat: manu tenens *i curia* pducit: Reliquos: cum custodib⁹ in aedem Concordiē uenire iubet. Eo senatū aduocat: magna q; frequentia eius ordinis. Volturcium cū legatis introducit: Flaccum pratorem: scrinium cū litteris: quas a legatis acceperat: eodē afferre iubet. Volturci⁹ interrogat: de itinere: de litteris: postremo: qd: aut q de causa consilii habuisset. Primo fingere: alia oīa dissimulare de coniuratione. P⁹ ubi fide publica dicere iuss⁹ est: oīa uti gesta erant: apit: docetq; se paucis añ dieb⁹ a gabiniō & a cepario sociū accitū: nihil ampli⁹ scire: q legatos: tantūmodo audire solitum ex gabiniō: P. Antro: Seruium ylam: L. Varguteiū: multos p⁹ terea in ea coniuratione esse: Eadē Galli fatentur: At Lentulū dissimulantē coarguūt: p⁹ ter literas: sermonib⁹ quos ille hēre solit⁹ erat ex libris Sybillinis: regnū Rōā trib⁹ corneliis portēdi: Cinnā atq; Syllā antea: se tertiū eē: cui factū foret urbis potiri. Praeterea: ab incēso capitolio: illū eē. xx. annū: quē saepe ex pdigiis aruspices respōdissent: bello ciuili cruentū fore. Igitur plectis litteris: cū pri⁹ oēs signa sua cognouissent: senat⁹ decreuit: uti a bdicat⁹ a magistratu Lentulus: itēq; caeteri in liberis custodiis haberētur.

in magistratū quēptā animaduertere: Itē: p⁹ terea cēsuit senat⁹. Caeteri: coniuratores cū ipō Lētū. In liberis cu. in custodiis i qbus seruabāt liberi hoīes: & dixit hoc ad differētiā custodiā seruilib⁹: nam seruilib⁹ custodia ē carcer. In cu. li. i. i custodiis q conuēiant liberis hoīb⁹ ut nō seruis: hoc est & domi seruarentur apd ciues ro.

aiū cōfirmavit puniēdos: eē coniuratores. Aio .i. pūiēdi eos. Qui cepari⁹. Ad cūcitanda seruitia. idest ad commouēdos seruos ut catilinam ad uersus rē pu. seqrent. Caeteri uocati. .i. a consule sci licet lētul⁹ cetheg⁹ Statili⁹. Gabinius sed cepari⁹ us reb⁹ suis consuluit. Consilio ciceronis.

Cōsul lētulū: cōsul cicerō honoris grā q; prator erat māu cepit lētulū & ipm i curiā introduxit. Custodibus. i. cū militibus armatis qui custodirēt: ne e manibus elaberentur. Eodem: templum.

Eo. .i. in aede concordiae. Frequentia: multitudine. Eius ordinis. .i. senatorii. Legatis: allobrogum. Pratorem: urbanum. Scrinium: capsam uasculum ubi erant litterae reconditae. litteris: ex quib⁹ coniuratio patefiebat nam i his continebatur quomodo catilia admouebatur q; omnibus quae iusserat in urbe peractis: ipse propius cum exercitu ad urbem proficisceretur. De itinere: quia ex urbe hoc tēpore pficiscerent quid nā cū legatis haberet. De litteris & qui nā sibi litteras dedisset. Aut qua de causa .i. habuisset id consilium. Primo fingere: falso dicebat se iturum quidem fuisse extra urbē ad catilinā: nō ut qe q; contra Rē pu. ageret sed ut uideret qd nā causi na ibi facere constituisset. Alia: alias res de coniuratione que falsae erāt. Postubi p postq. Data si de. p. hoc est cū polliciti essent id tibi impune futurum si uerum aperuisset. Aperit: admonet: ostendit. Accitum uocatum. Eadem Ca. quae ulterius dicebat. Coarguunt: conuincunt galli dissimulantem: negantem ea que erant uera preter litteras quas dederat ad catilinam.

Portēdi: predici: significari. Tribus corneliis de gente cornelia scilicet Cinnae & syllae. Sibi .i. lentulo: nam ipse quoq; de gente cornelia erat: Hi duo .i. Cinna & sylla: ante fuerant imperio urbis potiti se autem nunc tertium esse qui urbis imperio potiretur. Fatatum. destinatum. Se: Lentulum: Praeterea aliam rationem dicere solebat qua ostendebat imperium ro. hoc tempore sibi deberi. Ab incenso capitolio: quemadmodum cicerō in libro de diuinatione dicit incensum est capitolium ex illo incendio cognitū eē ab aruspici⁹ p uigesimū añū bellū ciuile futurū cū maxīmaciuiū pnicie: & hic iā erat ulgesim⁹ ann⁹. ex quo capit olium incensum fuerat. Quem uigesimū añū. Ex pdigiis: quae incendio capitolii uiderant. Cruentifore: cruentari oportere bello ciuili. Lris lectis: q; Lē. mittebat ad catilinā. Sua signa. sua sigilla: sigilla ipf⁹ Lentuli. Oēs senatores. Abdicatus ma sit priuatus p⁹ tura: nā abdicare priuate sig. magistratu: hoc aut se cit sear⁹: qa cōtra dignitatē. p. ro. erat nec ēt licebat

Lentulus: traditur. Spintheris: est cognomen: quia lentulus Spinther uocatus est. Tunc. eo tpe. Cethegus: traditur. Statilius: traditur. Gabinus: tradit. Nam is paulo &c. parenthesis est: Nā is paulo ante q̄ ex urbe fugerat ut ad Catilinā se conferet & ex itinere tractus fuit Romā. Interea plæbs: nūc uulgi mobili tate ostēdit q̄ prius lætabat q̄ Catilina bellū pararet eo q̄ res nouas optaret: nūc uero q̄ catilinæ res nō p̄ cesserat ex sentētia: auctore belli exercabant & scipue q̄ icēdere urbē cōstituerāt cōiuratores. Nimis ualde

Mutata mēte. mutato proposito: Tollere: p̄ extollebat. i. efferebat. s. laudibus: Erepta: libera ta. Gaudium. mentis. Leticiam corporis. Alta facinora: ut sunt rapinæ cædes: ciuium proscrip tiones. Prædæ. s. ad prædam: Detrimento. i. ad detrimentum. i. ad damnum. Fore: futura esse. Cui. s. plæbi. Omnes copîæ: omnes fa cultates. In ulu quottidiano: quia in dies opere manuum suarum uiuunt. Cultu corporis. s. in uestibus. Post eum diem: quo coniuratores sūt traditi ciuibz in custodiis seruandi: Quem: l. u. tarquinium. Aiebant: dicebāt. Fides p̄. esset da ta: si permissum fuisset publi. id sibi fraudi non eē quod de coniuratiōe sciret iustus est De paratis incendiis: ut in duodecim præcipuis locis urbis incendium pararetur. Cæde bonorum: ut ci ue. & cæteri ciues interficerentur. De itinere ho stium: ut catilina cum hostibus ad urbem uentret

Præterea: docet. Terrēt: a proposito remo uent: eo q̄ depræhensi essent. Eo: tanto magis q̄ erant depræhensi. Quo. i. ut reficeret quia preteriti erant cum illi principes coniurationis capti essent. Apericulo eri. ut Lentulus & cethegus & cæteri depræhensi qui erant a periculo cæ dis liberarentur ab eo periculo quo depræhensi i custodiis habebantur. Sed ubi tarquinus: pro lepsi e ordo erit hoc modo omnes conclamabāt indicem esse falsum: Vbi: postq̄ tarquinus.

Alii rati conclamabāt indicem esse falsum. Pars: conclamat indicem esse falsum. Plæri q̄. conclamant indicem esse falsum. Nomināt crassum. crassinomen dixit. Hominem no. no bili genere natus erat: nam patricius fuit crassus. Maximis diuitiis quia ditissimus fuit crassus adeo ut diues crassus appellatus sit. Potētia sum ma: quia potens fuit crasso: nam eo tempore tres potētissimi fuerunt in urbe ro. s. crassus Pom. & cæsar. Rati: arbitrati. Et si: quis. In tali tē pore tam periculoso Tāta uis: tanta potētia.

Exagirāda exacerbanda de falsitate hulus indi cis. Obnoxii: obligati. Referatur. referre in senatu est qd̄ ueneti dicunt partem ponere. Con sulente: consultante. Referente: de ea re cice rone. Frequens ex maiori parte. Potestate. s. dicendi. Indicaret: aperiret & mentitus falso dixisset. Erant eo tempore: superius scripsit Sal. q̄o decretum est Tarquinium falsum esse in dicem q̄ crassum nobilissimū uirū maxima potē tia atq̄ maximis copiis præstantem nominasset. hūc autem dicit cām cur nominauerit i cōiuratio ne crassum Tarquinus eo tempore quo ista ge sta sunt indicium illud scilicet Tarquinii. Machi natū eē. si cū iuectū atq̄ fabricatū. Apud Antro. q̄ fauebat cōiuratiōi. Nā antroni uolebat saluos eē cōiuratōes. Quo facili. ut facili. Appellato crasso. no miato crasso cōiuratiōis cōscio. Societate piculi. cū i codē piculo eēt crassus quo cæteri cōiuratores. Tegeret

Itaq̄ Lētulus. P. Lētulo Spīteri, q̄ tū ædilīs erāt, Cetheg⁹. Q. Cornificio, Statili⁹. C. Cæsari, Ga bini⁹. M. Crasso, Ceparī⁹ (nā is paulo āte ex fu ga retract⁹ erat) Cn. Terētio senatori tradūt. In terea plæbs, cōiuratiōe patefacta; quæ, priō, cupi da nouar⁹ rez, bello nimis fauebat, mutata mēte, Catiliæ cōsilia execrari: Cicero. ad cælū tollere; ueluti urbs ex seruitute eēt erepta, gaudiū atq̄ latitiā agitabāt. Nāq̄ alia belli faciōra, p̄dæ ma gis, q̄ detrimento fore: Incēdiū uero, crudele i moderatum, ac sibi maxīe calamitosum putabat: quippe, cui oēs copîæ in ulu quottidiāo & cultu corporis erat. P⁹ eum diem quidā. L. Tar. ad se natum adduct⁹ erat; quem ad catilinā p̄ficiscen tem, ex itinere retractum, aiebant. Is cum diceret, se idicatur⁹ de coniuratiōe, si fides publica data eēt; iustus a consule quæ sciret edicere, eadē fere quæ Volturci⁹ de paratis icendiis; de cæde bo norum, de itinere hostium, senatum docet. Præ terea, se missum a M. crasso; qui catiliæ enuntia ret; ne cum Len. & Cetheg⁹; aliq̄ ex cōiuratio ne dephensi, terrent; eoq̄ magis p̄peraret ad urbem accede. Quo cæteroz animos reficeret, & illi facili⁹ a piculo eripent. Sed ubi Tarqui ni⁹ crassum nominauit, hominem nobilem, ma ximis diuitiis; summa potentia; alii rem incredi bilem rati, ps, tæcti uez existimabant; tantum quia in tali tpe tanta uis hominis, magis lenien da, q̄ exagitanda uidebat. Pleriq̄ crasso ex nego ciis priuatis obnoxii; cōclamant iudicē falsum eē, deq̄ ea re postulāt, uti referatur. Itaque cōsulēte cicerōe, frequēs senat⁹ decreuit, Tarquinii iudiciū falsū uideri. Eūque i uinculis retinendū; neque āpli⁹ potestātē faciendū; nisi de eo idicaret, cui⁹ cōsilio tantā rem eēt mēit⁹. Erāt eo tpe, qui exi stimarēt iudiciū illud a P. Antro. machiatū, quo facili⁹ appellato crasso p̄ societate piculi, reliquos illi⁹ potētia tegetet; alii Tarquinium a cicerone

defenderet: Reliquos: cæteros confuratores. potētia illius. Crassi. Aiebāt: dicebant. patrociniō: defensio
ne contulerit rē pu. immo nominari fecit cicero ipm crassum: & huic sniæ ē; fuit crassus q̄ hāc iudicia cōtra
se factā eē crederet. Ego: salusti⁹. Prædicātē: dicēte. Contumeliā: iniuriam. Sed hūc tēporib⁹ uidetur
hoc loco q̄ si defendere ciceronē salusti⁹ dicit. n. n̄ uidet̄ uerisimile falso a cicero accusatū fuisse cū nobilissī
mi ro. clues eū nulla conditione inducere potuerint ut cæsarē in coniuratione falso nominari facerēt. Qu.

imissū aiebāt, ne Crassus (more suo) suscepto ma
loꝝ patrociniō, rē p. conturbaret. Ip̄m Crassum
ego postea p̄dicātē audiui, tātā illā cōtumeliā si
bi a Ciceroē impositam. Sed iisdē t̄pib⁹. Q. Ca
tul⁹, & C. Piso, neq; p̄cib⁹; neque gratia; neque
p̄cio, ciceronē impellere potuerit, uti p̄ allobro
gās; aut p̄ aliū indicē, Cæsar falso nominaret:
Namq; uterq; cū illo graues inimiciā exercēbat.
Piso oppugnat⁹ ī iudicio repetundarū, pp̄ cuiusdā
transpadani suppliciū iniustum: Catul⁹ ex peti
tiōe pontificat⁹ odio icēsus, q; extrēa ætate maxi
mis honorib⁹ usq; ab adolescētulo cæsare uict⁹
discesserat: res autē opportuna uidebat, q; is pri
uati egregia liberalitate; publice maximis mune
rib⁹ grandē pecuniā dēbat. Sed ubi cōsulē ad
tantum facinus impellere nequeunt; sigillatim cir
cūeundo atq; mētiēdo, quæ se ex Volturcio aut
allobrogib⁹ audisse dicerent; magnam illi inui
diam concitauerant: usque adeo, ut illi equites
Rōani, qui p̄sidii cā cum telis erant circum adē
concordiæ, seu piculi magnitudiē, seu aī mobilita
te impulsū, quo studiū suum in rē. p. clar⁹ esset;
Egrediēti ex senatu cæsari gladio mimitarentur.
Dum hęc in Senatu aguntur, & dum legatis al
lobrogum; & T. Volturcio, cōprobato eorū in
dicio, premia decernuntur; liberti & pauci excli
entib⁹ Lentulī diuersis itinerib⁹ opifices atque
seruicia in uicis, ad eum eripiendum sollicitabāt.

endo uidelicet factora cæsaris. Quæ audisse dico. Nam falso dicebant cum ulterius & allobroges de
coniuratione narrarent dixerunt & huius coniurationis participem esse cæsarem. Impellere: contra cæ
sarem. Edem templum concordiæ ubi senatus frequens habebatur. Circum locum stabant armatis
neuis aliqua senatui & consul. inferretur: Nam quia Cicero timebat ne coniuratores in se atq; in senatum
impetum facerent armatos milites semper secum habebat. Seu: impulsio. Periculi magnitudine quia ui
derant in quanto periculo res pu. esset per hos coniuratores. Nobilitate: leuitate quadam animi. Quo. i.
ut. Studium: uoluntas. Clarius: manifestius & nobilitus. Gladio: cum gladiis. Egrediēti: scena: de
stra fuit. Nam cum cæsar egrederetur hi equites qui credebant eum coniurationis esse participem propter
uerba pisonis & catuli irruerunt in eum & cicero periculum uidens saluti cæsaris complexus est eum: ita ut
equites cæsarem uulnerare non possent: nisi ciceronem plus transfixissent: & hoc modo eum ex curia dedu
xit incolumen hęc quæ supradicta sunt: Volturcio eo q; data sibi fide publica de coniuratione patefa
cerat quæ sciret. Comprobato iudicio: uidelicet q; uerum esset. Liberti. i. serui lentulī: qui ab eo fa
cti fuerant liberi: & ideo ob tale beneficium pietate commoti studebāt heꝝ ex periculo eripere: Exclētib⁹
clētēs sunt qui in defensionis tutela constituuntur: patroni sunt qui defendunt. Diuersis itineribus: inuias
quia & libertate clientes ali in alios uictos diuisi ibant sollicitando opifices ac seruos. Ut lentulus impetu
facto ex custodiis eriperetur: Sollicitabant. s. premis ex sollicitationibus. Opifices. dicuntur illi q; opere

caru. C. piso: nobilissimi romani. Precibus: up
plicē agēdo. Grā uidelicet fauorē quo plurimū ua
lebāt p̄cio uidelicet onrādo p̄mia: Aliū iudicē: uel
uultur. uel Tar. Vterq; .s. p̄cio & catul⁹ P̄cio ondit
iturias qb⁹ affectierāt a cæsare. Oppugnat⁹ ē: dā
nat⁹ ē cæsar pecuniarū repūdaz. Ea uerba q̄ prinē
ad accusatiōnē uel defensionē uel absolutiōnē: cū
gēituo cōstruunt uel cū ablatiuo ut damnat⁹ fur
to oppugnatus repetundaz absolutus adulterit.
Propter cuiusdam transpadani suppliciū: quia p̄cio
cū p̄fectus eēt in gallia transpadana quēdam gal
lum transpadanum iudicio iniusto condēnauit &
accusatus ē postq; magistratu se abdicauit: ut reus
q; satisfacere deberet iniuriis sibi illatis iniuste ab
eo. Cæsar iudicio pisonē oppugnat⁹ & obtinuit
ut conuinceret iniuriis illius satisficeret sed reus p̄
prie pecuniarū repetundaz dicebat ille q; sociorū
pecunias expilasset & accusat̄ satisfacere debebat
qd̄ iniuriōle subripuisset sed abusiue tñ reus ini
riarū dicit q; accusator satisfacere debet iniuriis ut
hoc loco. Incēsus. .s. erat. P̄tificatus. .s. maximus
cū Catul⁹ & cæsar cōpetitores eēt in pontificatu
maxio: q; perat oib⁹ c̄p̄lis sacris & c̄t oib⁹ sacro
tib⁹: catul⁹ at̄ iā grādi ætate auctoritate maxia re
bus gestis p̄ualēs supatus ē a cæsare adolescētulo
qd̄ catullo fuit molestissimū. Nā cæsar adeo am
biuerat: populū ro. largitionibus & p̄cibus q; die
petitionis domo discedēs matri dixerat: uel me
pontificē hodie ut debis uel mortuum. Maximus
ho ædilis. Prætor: consul fuerat Ca. Discesseras
ex capo martio. Opportuna: commoda ad per
suadendum hunc participem coniurationis. Is
cæsar: Egregia: excellenti quadam liberalitate ani
mi muneribus maximis que populo distribuerat
Nam constat cæsarem populū roma. accepisse
conuiuio. Ipsi. .s. p̄cio & catulus. Consta
uerant: fecerant. Iniuriam: odium: Illi cæ
sari. Circuendo sigillatim: quomodo constauē
rant. scilicet. Circuendo ambiendo: Sin
gularim per singulos. Mentiendo: falso di

manuum suarū uitam substētant: & ab ope faciēdo dicti sunt opifices. Eripiēdū: liberādū. Præcio premis & q̄a ita consueuerant liberi erati eos idoneos eē ad hāc rē ingēs præmiū pollicebātur huiusmodi faciōris & pernitiōsis hoībus hez suū de custodia liberassent. Cethegus. illi sua spē monebātur ad eripiēdum lentulū dñm suū: sed cethegus se aliter habebat nā &c. Excitatos in huiusmodi rebus. Grege factō. i. multitudie facta. Irrumpti. i. ui. ingrederētur ad eū & eo mō custodiis eriperēt. Ea parari: uidelicet uim parari a lentulo & cethego ut liberētur a custodia. Dispositis prædiis dispositis militibus armatis circa ædes ubi erāt coniuratores: Monebat postulare uidebāt. Refert rogat senatū. Sed eos: sed quis refert qd uiderēt faciūdū esse de his tum senat⁹ de creuerat ante eos contra rē p. fecisse. Quod eo q̄ p̄ q̄a. De Lucio Crasso: q̄ non in urbe nec ī custodia erāt sed ipsi ex urbe pfugauerāt ergo hac conditōne consultabāt qd faciūdum esset si de phēsi fuisset. Oratione earū: q̄ sequitur. .f. quæ incipit oēs homines &c. Itur pedib⁹ in sententiā qd dicebat principēs senatus cū duæ erāt sententiæ uidelicet una suadens: alia dissuadēs q̄ hāc suadentē sequitur & eat in dexterā: q̄ illā dissuadentē sequitur ī sinistra: & ille q̄ in dexterā aut in sinistra iuisset pedibus ire in sententiā dicebat. Nā q̄a erat maxima multitudo senatorū magnum spacium cōsumptū esset si singuli sententiā suā dixissent sed eo mō breuiter explebāt consultatio. Abditis p̄diis. .f. in locis opportunis ne aliqua timeri possēt. .f. uis & p̄turbario. Sed cæsar: sed q̄ dixi de oratione cæsarī ostēdit q̄ nā fuerit eius oratio. Ab odio nā odiū quod habet contra reum n̄ sinit ueritatē discernere: & q̄a odio habetis coniuratores non recte iudicabitis de his igitur cauēdum ē ut p̄pter odium iudicetis q̄ p̄ iusticiam. Amicitia. Nam gratia mori homines & fauore iudicare solēt contra iusticiam rectum. Ita: referas ad odium. Misericordia referas ad amicitia nā odio trāscimur. Ver: ueritatē illa supra memorata. .f. odiū ira amicitia: atq; misericordia. Officiunt: nocēt in iudicādo. Quisq; omniū nemo. Libidini: uoluptati suæ. Usui: utilitati. nemo ē q̄ animo suo morem gerere possit & utilitatē pub. sequat. Vbi: quando intenderis ingeniū ad odiū: ualet ad dānandū si uero ingenium intenderis ad misericordiam ualet ab absolutiōne. Intenderis intētum habebis: ubi q̄ intēderis ad aliquam rē quia intēsum fuerit & n̄ erit inflexum ab aliqua passio ne uidelicet neq; ab odio neq; a misericordia: Va. suas proprias habet uires nec sibi abhmōi auferuntur & ab eam rem recte iudicare poterit sed si remissum fuerit ingenium & inflexum aliqua Passione raro recte iudicabit. Possidet: ingenium: Ea libido. i. appetitus animi. Animus ingenium. Magnam: copia nunc incipit uti insinuatione quia rem pro re ponit pro coniuratione ponit externarum ciuitatum defectionem. Recte: iuste & honeste. Ordine: modesto quia ordo precipue uersatur in modestia. Bello macedonico: per exempla probat quod dixerat: neque non posse simul eos parare libidini & utilitati suæ: dici. n. &c. Bello macedonico uere in qua omissis que alii reges & populi inconsulte fecerint: sea dicā que maiores nostri modeste & ordina & fecerunt. Macedonico bellos quod contra macedones gestū est. Cum grege persa: Scimus quomodo extra ordinē paulus æmilius in eam prouinciam impator missus debilitauit hostes & regē ip̄m persam ī triūpho romā duxit. Rhodiorum: rhodos īsula ē & in ea ciuitas eiusdē nominis: magna ampla: magnifica: præpotens. Infida perfida. diuersa: cōtraria. Bello. .f. macedoniæ rege per se uicto. Cōsultū de rhodiis: qd nā placeret fieri de rhodiis q̄ defecerāt ad hostes

Parti exquirebant duces multitudinū; qui p̄cio rem pu. uexare soliti erant. Cethegus, p̄nuncios, familiam, atque libertos; electos suos, & exercitatos, orabat in audaciā. ut grege factō, cū telis ad se irrūperent. Consul, ubi ea parari cognouit, dispositis prædiis; ut res ac tēp⁹ monebat, conuocato senatu, refert, quid de his fieri placeat; qui ī custodiam traditi erant. Sed paulo ante frequēs senatus iudicauerat eos cōtra rē p. fecisse. Tunc D. Iunius Sillanus primus sententiā rogatus, q̄ eo tempore cos. des. erat, De his qui in custodia tenebantur; & præterea de L. Cassio. P. Furio. P. Umbreno. Q. Annio, si deprehensi foret, supplicium sumendum decreuerat. Isq; postea permotus oratione, C. Cæsarī, pedib⁹ ī sententiā Tiberii Neronis se itur dixerat; q̄ de ea re præsidis abdicatis referendum censuerat. Sed cæsar, ubi ad eum nentum est, rogatus a Consule, sententiā huiusmodi uerba locutus est.

OMnis hoīes, P. C. q̄ de rebus dubiis cōsultant, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia, uacuos esse decet. Haud facile aīus uez prouidet, ubi illa officiunt, neq; hoīum q̄sq̄a libidini simul & usui paret; ubi itēderis īgeniū ualet. Si libido possidet, ea dominaf. Magna mihi copia ē memorādi, P. C. qui reges atq; populi, ira aut misericordia īpulsī, male cōsuluerit. Sed ea malo dicere, quæ maiores nrī, contra libidinē aī sui, recte atq; ordiate fecer. Bello Macedonico; q̄ cum rege Perse gessimus, Rhodiorū ciuitas magna atq; magnifica; que Po. Ro. opib⁹ creuerat; infida atq; aduersa nobis fuit, Sed postq̄ bello cōfecto, de Rhodiis cōsultum

Decimus sillanum: & quia multi clari uiri de pœna differuerunt: uult se bœuolum reddere his qui de pœna disputauerunt: & in primis. Decimo sillano qui accerrimus fuerat in hoc: Fortem animo. Strenuum corpore. Tanta re. id est tanti momenti re: Gratia quantum ad studere: Aut inimicitia quantum ad odisse. Eos. i. tales. Eam modestiam id est talem ut nihil gratiæ: nihil amicitiae: causa faciat. Quid in tales homines: & ce. per parenthesim lege. Dam profecto. superius excusabat sillanum q̄ diceret talem uirum tāq̄ modestum aut odio aut gratia sententiam dixisse: ut supplicio capitali animaduertetur in coniuratores ergo nunc dicit si neq̄ odio neq̄ gratia dixisti: aut metus aut iniuria te dicere coegit: Nam uere inquam neq̄ odio neq̄ minima dixisti: q̄ hæc duo te dicere coegerunt ut metus & iniuria. Nouum genus pœne de nouo genere supplicii iudicare ut neq̄ capite puniantur. De timore neq̄ timebas ne si dimittantur hi aliquod periculum immineat. Iniuriam quam in re. pub. facere uoluerunt. Superuacaneum. superfluum non est opus ut metuas. Diligentia Clarissimi beniuolentiam capiat ab auditore uidelicet a consule quæ prudentissimum fuisse dicit in defendenda re. pub. nam ut ait cicero quoriam scūq̄ datum fuerit ut beniuolentiæ aliquid comparemus ab auditoribus quod facit hoc loco cæsar. Viri. scilicet Ciceronis consulis: Depœna possum: quod pertinet ad iniuriam conturationis ut quemadmodum magna flagitia commiserunt ita magno supplicio afferantur. Erumnarum: miseriarum Requiem: finem. Non cruciatum: non pœnam esse mortem causa inuentam & possum dicere eam mortem. Dissoluere. delere. Ultra: ulterius. s. post mortem. Curæ: uide licet tristitiæ: nam cura generatur ex tristitia. Ut prius uerberib⁹: ut prius ipsi uerberibus cedere nō. deinde cæsi necarentur. Animaduertens. ē in eos: ut prius punirent nam animaduertere in aliquid ē punire aliquid. An non addidisti. Lex portia. Lex quam portius cato tulerat: ne liceret ciuem rōanū uerberib⁹ cædi. An non addidisti ut cederetur uerberib⁹. In homines: contra homines. Sin: pro sed si non addidisti ut uerberarentur pri⁹. In minore negotio: seruasti legem. In hoc q̄ censuisti ciues romāos non esse uerberibus cædentes. sed fecisti contra letem q̄ censuisti esse necandos quod contra leges est. In minori negotio. s. in uerderando. In maiore. s. in necādo. Parricidas in eos. qui Rem publicam perdere uoluerunt: Tempus reprehendet: & tempus significat statū temporis. Fortūa: casus: q̄ aliquid incidet casus in quo hoc reprehendi poterit. Dies cum sceminini generis est significat longitudinē temporis. Libido: uoluntas. Moderatur libido gentibus id est gentes regit atq̄ gubernat. Illis. s. coniuratis. Quid in alios: bonum ex supplicio ex coniuratis sumeres: sed cauendū est ne malū exemplum inde oriatur. Ignaros legum & iudiciorū. Minus bonos non bonos. Nouum exemplum: quid contra leges factum fuerit. Lacedæmonii. superius narrauit quomodo cæsar ad confirmationē suæ orationis ueniret: nunc dicit omnia mala ex bonis principibus uenisse: hoc idem cauendum esse hic tempore dicit: ut si consul damnatos necauerit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperium ad malos peruenerit ciues bonos & rei publicæ amantissimos uidebunt necari pro arbitrio suo. Lacedæmoni: nunc uero exemplum pōit ciues quod supra dixerat

dixerat. uidelicet a bonis initis mala exempla semper profecta fuisse. Deuictis atheniensibus: diu belū fuit inter athenienses & lacedaemonios & magne cladis ultro citroq; acceptae sunt: tandem lacedaemoniū superauerunt athenienses quibus deuictis triginta praetores creati qui rei pu. administrationē haberent. qui postea in totidem tyrannos uersi sunt. Tractarent. s. triginta uiri. Omnibus inuisum: qui odio totius ciuitatis erat persequendus. Indemnatum. i. in dicta causa antequam causae dictio daretur: & ille indemnatus dicebatur. Ea scilicet re q; pessimi ciues & inuisiōibus tollerentur. Paulatim: sensim: Licentia id est qui firmato imperio iam sibi omnia licere intellexerunt. Iuxta bonos & malos: id est sine discrimine bonos & malos interficiebāt. Iuxta: aequaliter. Libidinosi: pro libidine & uoluntate sua. nam libido uoluntas dicitur. Ciuitas: lacedaemoniorum. Oppressa seruitute hoc est subiecta & obnoxia his. triginta praetoribus. Stulte leticia: quia stulte letata fuerat pessima est poenas. Nostra memoria nunc probat exemplis domesticis quod superius proposuit: nota est discordia populi roma: quae fuit inter Syllam & marium qui fauorem preditorum ciuiliū factus est consul & Syllam cum suis complicitibus ex urbe depulit. & huius marii partes fouebat Danasippus quidem romāus ciuis perditus: sed post q̄ Sylla recuperatis uiribus in urbē reddidit hunc Danasippum & alios seditiosos ciues interfici iussit & haec omnia populus roma. laudabat sed &c.

de uictis Atheniēsi⁹ triginta uiros i⁹posuere, qui re, P. tractaret. Hi pri⁹ coepere, pessimū quēq; & oib⁹ inuisū, indēnatū necare. Ea popul⁹ laxa ri; & merito dicere fieri. Post, ubi licētia paulatim creuit, iuxta bonos & malos libidinosē iterfice⁹ ceteros metu terret, Ita ciuitas, seruitute oppressa; stultae latitiae graues poenas dedit. Nostra memoria, uictor Sylla, cū Danasippum, & alios huiuscemodi, qui malo R. P. creuerāt, iugulari iussit. Quis nō, factum eius laudabat: hoīes sceleratos factiosos, qui seditionib⁹ R. P. exagitaerant; merito necatos aiebāt. Sed ea res magnae initium cladis fuit. Nā, uti quisq; domū; aut uillam; postremo uas, aut uestimentū alicuius conuēpiuerat; dabat operā, ut is in p̄scriptorū nūmero esset. Ita illi, quib⁹ Danasippi mors latitiae fuerat; paulo post ipsi trahebātur: neq; pri⁹ iugulā difinis fuit; quā Sylla oīs suos diuitis expleuit. Atq; ego haec, non in Marco Tulio, neque his temporibus uereor, Sed in magna ciuitate, multa & uaria ingenia sunt. Potest, alio tempore, alio consule; cui item exercitus in manu sit, aliquid falsum pro uero credi: ubi hoc exemplo, per senatus decretum, consul gladium eduxerit: quis illi finem statuēt, aut quis moderabitur? Maiores nostri, P. C., neque consilii neque audaciae unquam eguere; neque illis superbia obstabat; quominus aliena instituta; si modo probaerant, imitarentur. Arma atque tela militaria a samnitibus; insignia magistratū ab Tuscis pleraq; sumpserunt. postremo, quod ubique apud socios aut hostes idēum uidebatur, cum summo

quis non factum & cetera quasi dicat laudabant omnes. Nostra memoria nostra aetate quod meminisse possumus & alios huiusmodi seditiosos qui secuti fuerant marii partes. Sceleratos & factiosos: qui conspirauerant in rem pub. ex factio & malorum conspiratio. Seditioibus: discordiis. Exagitaerāt turbauerant. Magnae cladis initium. nam a seditiosis & perditis ciuib⁹ ad bonos rei publ. amantissimos uel studiosos sylla transiuit. Dabat operam. s. sylla. Viris roma. ciuis qui possiderat aut domum aut uillam aut uas aut uestimentum. In numero proscriptorum proscripti ciues erant hi qui cum nomina eorum in foro exposita essent interfici poterant a quocunq;. Illi quibus mors danasippi & c. i. q. morte danasippi letati fuerāt eadē morte paulo post ipsi peribāt pri⁹ finis uigilādi: nō prius factus ē modus ciuitū interficiēdoq; q̄ omnes syllani milites sunt locupletati. Repleuit: repellere ē plusq; satiare. Atq; ego haec non in marco. respondet Caesar obiectioni: quia dicere posset aliquis sub eo consules geritur ut nihil tale uerendum sit confirmat illud caesar: sed certe poterit esse prospiciendum. Multa & uaria ingenta. cum diuerforum ingeniorum natura sint homines in urbe roma. Vbi

hoc ex. s. q. Mar. tu. C. cladio ciues necare cōtra legem etiam si seditiosi fuerit per decretum senatus quia decreto senatus hoc sibi cōmissum fuerat. Eduxerit. perstrinxerit. Statuet. modum quis imponere poterit perdito cui qui ad imperiū puenerit. Quis moderabitur quis gubernabiturim & prātem eius consulis hominis perdit. Maiores nostri: p̄git Caesar suā orationē expedī ubi pbare itēdit nō esse nouū cōsiliū de itegro faciē dū: uidelicet ut inuisitata supplicia sumātur denoxiis: & pbat cōsultudine maiorū dicit. n. & c. Maiores nostri: quū hic rei pu. cōstituere: Neq; consilii: & p̄p̄ea si hoc uiderent rei pu. utile eē illud cōstituisent. Neq; illis supbia ob. quominus non hac supbia atq; arrogāria i ducti sunt maiores n̄l q; aliā cōstituta sp̄nerēt: si modo pbauissent. Quominus. i. ut n̄. Proba: optia. Arma atq; tela: pbat illud exēplis. A samnitibus: eodē genere armorū utebātur romani quo samnites. Pleraq; insignia a tuscis: uidelicet sella curulis: iectores duodecimq; fasces. Vbi id est in quocunq; loco. Idoneum: aptum ad conseruationem rei. p. siue

facti seu hostes id institutum habuissent: illi continuo sumebant si mō dignū imitatioē uisū fuisset. Studio: diligētia. Imitari. s. bonos. Bonis: illis. Malebant: magis uolebāt. Eodē illo tpe quo supra memorata sumptērāt ab aliis. Animaduertebant ī ciues. i. puniebāt ciues uirgis tāūmodo: nō capitali pēna. Cōdēnatis. s. capitali crīmine. Sūmū suppliciu: qd̄ erat ut uirgis cederent. Factiōes: cōspiratiōes malorū. Cēpere circūuenire. i. fraude opprimere: quia circūuēire ē fraude. & dolis aliquē accēpe. Innocētes. i. bonos. q̄ nullo crimine erāt dānandi. Tūc lex portia q̄ imbrobi ciues plerūq̄ puniebant bonum contra ius & fas. Quibus exilium ergo prohibitū est ciues roma. uirgis cēdi & multo magis securi.

In primis: precipue potissimū. Quorū: ut nō. Non modo con. uidelicet ne iubeas coniuratores qui ciues sunt necari. Hanc causam uidelicet quia in potestate erāt perniciosi ciues animaduertebant in bonos ciues. Profecto uirtus: alia ratio est in illis. s. in uiribus. Qui ex paruis: nam cum nihil prāter mētia romana haberēt: quā Romulus condiderat: imperium totius orbis terrarum pepererunt. Bene parta: bene acquisita bene comparata. Placet dicit aliquis placet tibi o iuli cēsar & cē. Minime: pro non placet hoc.

Pecunias pro omnibus bonis accipit: quia in pecuniis omnis substantia fuit apud maiores.

In uinculis: in compedibus esse tenendos. Per municipia. p. ciuitates que in ciuitatem roma. acceptae sunt. Ne referat: nullam relationē faciat de his coniuratoribus in senatu. Agat cum populo: uelchram posuit differētia inter referre ī senatum: & cum populo agere nam refertur in senatu tunc cū proponit aliquid deliberandū senatui agitur cum populo tunc cum aliquid proponitur populo. Aliter: uidelicet q̄ in senatu retulerit uel cū populo egerit. Verbo: quia & pedibus assentit. Rogat. s. ut dicit qd̄ nā sentiret de hac te.

Longē alia uidim⁹ supi⁹ quomodo cēsar suam sententiā p. orauit: uidelicet ut diuisi p. municipia q̄ plurimū ualebāt opib⁹ in uinculis seruarent cōiurati nunc uero ponit q̄ cato nō dicit. n. cato se multo aliter sentire q̄ cēsa rem. Longē alia ita quidē se dicit sentire cēsar: ego autem ualde aliter sentio. Longē alia: ualde aliena a sententiā cēsar: Reputo mecum ipse uoluo & cogito. Illi. s. qui ante me dixerunt. De pēna eorum: quasi id in dubio sit nunquid id puniendi esse uideantur. Patriae parentibus: & hoc fecerunt non dubium est quin puniendi sint. Res autem. i. conditio rei. Caueat magis: uidelicet ne quid ipsi contra rem publicam faciant. Consul quid stas: quasi dicat q̄ nescit coniuratores quos in uinculis tenemus esse necandos: & eos qui adhuc sunt in potestate sua uidelicet in exercitu carilinā simili supplicio esse afficiendos. Persequat̄ pro persequi possis cetera maleficia sunt eiusdem generis: ut cum perpetrata fuerunt punia: tur: sed maleficiū quod pertinet ad perdendam patriā prius puniendum quam factum sit. Hoc. s. quod pertinet ad perniciem patrie uidelicet coniuratio. Prouideas. i. diligēter prouidebis: Implorēs: pro implorabis. Euenit: acciderit: Nihil reliquū sit: nihil relinquitur uictis. sed per deos immortales nolo inquit bonos ciues & rei. p. amātissimos alloqui: sed uos qui uoluptatibus & luxuris dediti estis. & ea tantū bona eē purati: tur non expergiscimini ut re p. defendatis a coniuratis: ut uestris uoluptatib⁹ diu satisfacere possitis. Domos: in urbe. Villas: in agris. Signa: statuas picturas uas. Ista. s. dom⁹ uillas signa & tabellas

studio domi exequabant. Imitari, quam inuidere, bonos malebāt. Sed eodē tēpore illo greciā morē imitari, uerberib⁹ animaduertebant in ciues, de cōdēnatis summum supplicium sumebāt. Postquam R. P. adoleuit; & multitudine ciuū factiones ualere; circūuenire innocētes, alia huiusmodi fieri cēpere: tunc lex Porcia; aliaq̄ leges paratē sunt, quibus exilium damnatis permissum est: hanc ergo causam, p. C., quominus nouum consiliū capiam⁹; in primis magnā puto, Profecto, uirt⁹ atque sapiētia maior in illis fuit; q̄ ex paruis copiis tantū imperiū fecerit; quā in nobis, qui ea bene parta uix retinem⁹.

placet igitur eos dimitti & augeri exercitum Carilinā? Minime. Sed ita cēseo: publicādas eorū pecūias; ipos in uinculis hēdos p. municipia, quae maxime opib⁹ ualent: Ne quis de his postea ad senatum referat; neue cum populo agat. Qui aliter fecerit, senatum existimare eū contra Rem. p. & salutem omnium facturū. Postq̄ Cēsar dicendi finem fecit; ceteri uerbo alii alii uariē assentiebant. At. M. porci⁹ Cato rogat⁹ sententiā; huiusmodi habuit orationem.

Longē aliena mihi mens est, p. C., cum res atq̄ picula nra cōsidero; & cum sententiā nōnullos ipse mecum reputo. Illi mihi differuisse uident̄ d. pena eorū, qui patriae, parentib⁹ aris; atq̄ focis, bellum parauerunt. Res autem monet caueat̄ ab illis, magis quam quid ī illos statuam⁹ consultare: Nā cetera maleficia tū psequere ubi facta sunt. Hoc nisi prouideris; ne accidat; ubi euenit, iudicia frustra t̄plores. Capta urbe, nihil sit reliqui uictis. Sed per deos immortales uos ego appello; qui semp domos, uillas; signa; tabulas uel tras pluris quā Rē. p. feci

Cuiuscumque modi: seu bonas seu quouis alio modo & loq̄e cato sc̄dm stoicos Nāq; & ipse cato stoicus erat & stoici hæc externa nullo mō bona eē appellāda putābāt nisi quod a uirtutē aī p̄tinet. Amplexamini. maxia cupiditate cōprehēdetis. Ociū p̄bere. i. pacē q̄rere p̄ quā uestris uoluptatib⁹ ut possitis. Expgiscimini excitamini. De uectigalib⁹: quia si uectigalia expilarēt: tū socii etiā expilarent tū res. p. maneret: sed nō ita est de coniuratione. Luxuria & aua. hæc duo mala inter se cōtraria eē uident & tū hnt cōiunctionē inter se

stis: si ista, cuiuscumque modi sint quæ amplexamini; retinere; si uoluptatib⁹ uestris ociū p̄bere uultis; expgiscimini aliqñ; & capescite. R. p. Nam nunc non agitur de uectigalib⁹; neq; de sociorum iniuriis, libertas & aīa nostra idubio ē. Sæpenumero, P. C., multa uerba in hoc ordine feci, sæpe de luxuria atq; auaritia nostrorū ciuū questus sum, multosq; mortalis ea cā aduersos habeo; qui mihi atq; animo meo nullius unq̄ delicti gratiā fecissē; haud facile alteri⁹ libidini malefacta cōdonabam. Sed ea, tametsi puipendebatis; tamen res. p. firma erat, opulentia negligētiā tolerabat. Nūc uero, non id agitur, bonis an malis moribus uiuamus; neq; quantū aut q̄ magnificum imperium Romani po. sit. Sed hæc cuiuscumque modi uidetur, nostra, an nobiscum ^{ura} hostium futura sint: hic mihi q̄sq; mansuetudinē & misericordiam nominat. Iam pridem equidē nos uera uocabula rerum amisimus: quia bona aliena largiri, liberalitas. Malarum rerum audacia, fortitudo uocatur: eo res publica in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita mores habent se, liberales ex sociorum fortūis; sint misericordes, in furib⁹ ararū. Ne illis sanguinem nostri largiantur; & dum paucis sceleratis parcunt; bon⁹ omnis perditum eant. Bene & cōposite, C. Cæsar paulo ante de uita & morte differuit; credo, falsa existimans; ea q̄ de inferis memoratur; diuerso itinere, malos a bonis, loca tetra; inculta; fedæ; atq; formidolosa habere. Itaq; censuit, pecunias eorum publicandis, & ipsos per municipia in custodiis habendos: uidelicet timens, ne si Romæ sint; aut a popularibus coniurationis, aut a multitudine conductæ, per uim eripiantur. Quasi uero, mali atque scelesti tantummodo in urbe; & non per totam Italiam sit: aut non ibi plus possit audacia, ubi ad de-

Nā luxuria fere eē nō pōt sine auaritia; & tū luxuriæ auaritia uidetur eē aliena. Sed quia qui luxuriosi sunt multas pecunias pfundūt, ergo ut pecuniæ suis uoluptatib⁹ satisfaciāt auari efficiunt. Aduersos contrarios & infensos. Qui mihi: sed ē cur mihi ipsam ueniā p̄stare debeāt q̄ grauius inuectus sum in eorū libidinem. Nūq̄ delicti. i. nunq̄ ullius delicti ueniā dedisse mihi neq; aīo meo & ē honestus dicēdi modus. Gratiā tibi facio huius delicti id est ueniā tibi do huius delicti. Haud facile condonabā: non facile remittebā. Sed ea rā & si superius p̄ amplificatiōē cōcipit detestari coniurationē & alloquitur ē qui uoluptatib⁹ dediti ocium sibi p̄petuū fore existimarent hāc coniurationē impunitā nullo modo pmitterent: nūc p̄bat illud dicit enim ea neq; de peculatoribus ararii de iniuriis sociorū. Opulentia negligētiā tolerabat: quia a deo negligētes eē poteramus ut copias & opes res. pu. assumeremus. Nā opes rei pu. maiores erāt q̄ negligētiā nostra. Bonis an malis morib⁹: ut uicestas manus ab arario utrū modesti sumus i socios nostros. Futura nostra. i. sint futura tātū mō possessionis nostræ. Hostiū iura uidelicet ut nō nostra solū sed cōia hostiū nobiscū sint futura.

Quia boni alii & quia corruptis uocabulis res appellatur. Audacia malarū. i. q̄ audēt dirripere aliorū bona: uel interficere inimicos suos uel stuprare mulieres fortes uocant. & hæc talis audacia malarū regū istis p̄pibus fortitudo appellat. Eo: id

In extremo sita. in extremo & ultimo sita ē. Ita mores se habent: qui ita uiuēt. Ex fortunis sociorū: id est fortunas atq; diuitias sociorū: largiantur & se liberales appellent. Furibus: id est ueniā p̄stet de peculatoribus rei p. Ne illis sanguinē. i. & fortunas sociorū largiunt. & peculatoribus rei pu. ueniā p̄stent non largiantur sanguinē nostrū.

Ne p̄ditū erant: id est non eant: & ē honestus dicēdi modus. Bene & cōposite: hæcenus suā confirmauit orationem nunc incipit confutare argumenta aduersarii. f. C. Iuli Cæsaris. De uita & morte. Cum dixit mortem miseriarū finem non cruciatū esse. Falsa existimans differuit.

Diuerso itinere quia alii itinere cāporum elisiorum possident amœna loca alii itinere tartari in gētia supplicia p̄ferunt. Terra obscura. Inculta. siluestra. Fœdaturpia: de formia: & scetida.

Formidolosa: horrore & formidine plena. Videtur: censuit. Popularis: fauoribus coniurationis.

Conducta. f. præcto. Audacia plus quasi plus audacie non in municipiis q̄ in urbe ubi maiores sunt opes ad defēdēdū ne eripiantur p̄ uim. Si i tanto oīum sup̄ uidim⁹ quō arguerari capir cato aduersus cæsarē uidelicet q̄ censisset i custodiis hnt

dos p municipia coniuatos & confutauit illud caro quia dixit tutius seruari romæ quã in municipiis si uĩ
eoz timeret nũc responderet ad illã pte si non timeret dicēs si ille non timeret. p. c. nec me uosq; simul magis time
re decet. Si i rãto ē pulchra complexio at timeret: aut si ñ timeret uanũ ē consiliũ suũ: uidelicet q; p municipia di
stribuanť. si ñ timeret nobis multo magis timẽdũ ē. & hic latẽter inuit eũ hui⁹ coniuationis consciũ eẽ. Eo ma
gis: rãto magis Refert. ad rẽ p̄inet. Mihi atq; .n. i. timere mei cã & cã uestri: Statue snĩam tuleritis. Pro. c.
certũ hoc sit: & exploratũ uobis. Decer. iudicare
& snĩam afferre. Illi .f. cati & complicitib⁹ suis. In
firmior: ibecilior. I. āguescere: torpescere ad uidi
ctã eorũ q; capti sunt. Ocs: catilina cũ suis militi
b⁹ quos i exercitu hẽt feroces a urbẽ ferocius inua
dẽt. Armis. i. rãtũmodo armis. si res ita eẽ: uide
licet ut armis tãtũmodo auctũ eẽt ipium nostg.

Quippe so uere inq; si res p. rãtũmodo armis au
cta spisset: nos eã multo maiorẽ atq; āpiorẽ habe
rem⁹. Illis. f. maiorib⁹ n̄ris. Industria uidelicet re
tinẽdi ea q; ipi peperãt foris. Iustũ im. uidelicet nul
lis iniuriis afficiẽdo socios. Aĩus: non gratia non
metu non misericordia commouebãt sed ueritate
tãmodo seq̄banť. Obnoxius: subiect⁹. Libidini
nã q; sibi consci⁹ ē alicuius delicti uellibidini non
audet liberã hẽre snĩam. Pro his uidelicet p̄ iudu
stria p̄ iudicio iusto pro consilio p̄ libertate consu
lẽdi. Publice eg. quia rẽ p. nihil oĩno curam⁹.

Priuari opulentiã q̄a dũmodo nos diuites sim⁹
paz curam⁹ qũo se res. p. hẽat. Laudam⁹ di unũ
seq̄t ex reliquo nã quia diuitiã nobis placẽt. ideo
ociotorpescim⁹. Inter bo. & ma. quia nulla d̄tia
sit seu bon⁹ seu malus fuerit. Ambitio ābire ē blan
ditis circũire: uidelicet singulos blanditiis allice
re. Neq; mig; nũc rões adducit caro q̄a adeo cor
rupti sũt mores ciuitatis ut nullum discriminẽ sit inẽ
bonos & malos. sed. f. q̄a q; p̄mia uirtutis sunt oĩa
ambitio seq̄t. Neq; mig; .f. ē nō disere pare bonũ a
malo & prãmia uirtutis ambitionẽ possidere. se
pati: ubi ñ i cõe sũnt. sed priuari sibi q; q; puidet
Vbi domi: & ñ ē mig;. Vbi q̄n Voluptatib⁹: edẽ
di bibẽdi uestiẽdi exornandi domos nostras & e
dificandi eas. Hic pecuniã & gratiã seruitutis:
uidelicet pecunia & grã oĩa conceditis: si q; pecu
niam uobis tradiderit ille in senatu conseḡt qd̄ o
prauerit: & si quis plus grã apud uos ualuerit: facile
quicq; uoluerit obtinebit. Eo. i. ideo. Vacuam
desertam quia res. p. def̄sorib⁹ nuda inuaditur a
sceleratis hoĩb⁹. Coniuuare: rẽ oẽm ante ocu
los ponit. ut piculosior uideãt. Nobilissimi qua
si dicat si hoĩes humilis conditionis hoc fecissent
sortasse ueniã dãdam eẽ cesarem. Infestissimiã: si
tis gallos semp po. ro. infestissimos fuisse: & super
atis alpibus i italiam transitũ fecisse eamq; armis
plurimum uastasse: Dux: Cati super caput imi
net nobis qui iam occupauerat alpes. Vos cũc.
cũ tantũ p̄ culũ im̄ineat tergiuersaminĩ. Misera
mini: irridet Cati. Cæ. orationẽ p̄ ironeam. Ado
lescẽtuli: ualde iuuenes. Per ab non spe regni sed
ãbitione qdã. Res ipsa dicet aliq; o caro non est
quod mereris: quia res qdẽ per se aspera ē: sed non
timeť: Immo. f. timetis. Inertia: inertĩã cor
poris mollitiẽ aĩ eẽ uult. Inertia. ibecilitate corporis. Mollitiẽ: effeminatione aĩ. Cũctamini: moramini:

In maximis pi. f. belli gallicis oĩb⁹ belli puniceis priõ & secũdo & tertio. Supplicis. i. scib⁹ q̄a non solũ
supplicũ poenam dicit sed eť preces significat q̄a apud maiores oĩs poena erat pecuniaria: eť q; iter fecisset pe
cuniam soluebat. sed multo maiorẽ. & quia hac pecunia mulctaticia q; soluebatur propter supplicium eme

sendẽdũ opes m̄iores sunt. Quare uanum equi
dẽ hoc cõsiliũ ē. si picula ex illis metuit; aut si i
tãto oĩum metu solus nō timeret: eo magis cõuẽit,
me mihi atq; uobis timere: q̄re eũm de. p. Letu
lo ceteris q; statuetis, p̄ certo habetote uos simul
de exercitu catiliã, & de oĩb⁹ cõiuuatis decerne
re Quãto uos attẽti⁹ ea agĩtis, tãto illis aĩus i fir
mior erit: Si paululum lãguere uos uiderint, oẽs
iã feroces aderunt. Nolite existimare, maiores no
stros Rẽ. p. ex pua, armis, magnã fecisse: si ita res
eẽt, multo pulcherrimã eã hẽrẽus: quippe socio
rum, atque ciuium; prãterea armoz; atq; equoz;
maior copia nobis, quã illis ē. Sed alia fuere, quã
illos magnos fecere; quã nobis nulla sunt, dõĩ in
dustria; foris impiũ iustum, aĩus in cõsulẽdo li
ber: neque d̄lecto; neque libidini obnoxius. Pro
his nos hẽm⁹ luxuriã; & auaritiã, publice egesta
tẽ; priuari opulentiã: laudam⁹ diuitias, sequimur
inertiã. Inter bonos & malos, discriminẽ nullum:
oĩa uirtutis p̄mia ābitio possidet: neque mig; ubi
uos sepatũ, sibi quisque cõsiliũ capitis; ubi dõĩ
uoluptatib⁹; Hic pecuniã aut gratiẽ seruitis, eo
fit, ut i petus fiat i uacuã rem. p. Sed ego hæc o
mitto, Coniuuare nobilissimi ciues patriã in
cendere, Galloz; gentem, infestissimã nomini ro
mão, accersunt ad bellũ, dux hostiũ cum exerci
tu supra caput ē; Vos cunctamini etiã nunc ac
dubitatis; quid intra mœnia dephẽs; hostib⁹ fa
ciatis. Miserãini, cenfeo, deliquere homines, iuue
nes; adolescentuli p̄ ābitionem, atque etiã arma
tos dimittatis. Vereor; ne ista nobis mãsuetudo
& misericordiã si illi arma cepint; in miseriam
conuertatur. f. res ipsa aspera ē; sed non timetis
eam: i mouero maxime, sed inertia, ⁊ mollitiã a
nimi, alius alium expectantes, cũctamini, uideli
cet, diis immortalib⁹ consilii: qui hanc rẽ .p. sæ
pe i maxis piculis seruauere. Nō uotis neq; suppli

stantur hostiæ quæ diis immortalibus immolantur inde consuetudo inoleuit ut supplicium pœces significaret. Vigilando: perorando res. Agendo. tractando: Cedunt eueniunt. Secordia atq; ignauia: secordia ait & inertia: cor poris te tradideris. Sūt. i. dicit In hoste contra hoste. Egregius adolescens: egregit ai iuuenis. Immoderate fortitudinis: q̄a preter modum fortis fuit. Morte. i. capitali pœna affectus: Cetera uero. i. preter hoc scelus in oī reliquā uita modestissimi actipantes fuerint. Cetera reliqua. Distat hinc. ut. s. pp. reliq̄ ante actā uitā hoc

scelus remitti debet: Dns uidelicet ne pioraret per deos. Hoibus uia. licet ne homines iniuriis afficeret. Itēgi secūdo. Nā quid ego ac si diceret eorū flagitia satis nota sunt nobis. Quicq̄ pēsi: aliqua consideratione habuerunt. Me Hercules peccato locus esset: ut peccari posset sine exito rei. p. ut dimissis cōiuratorib⁹ expimini quāta p̄nitias uobis instaret. In faucibus italia: uidelicet in alpibus. In sinu in gremio. Videlicet parari neq; consuli nam si quid occulte facere uoluerimus cōtinuo conturatores in urbe sunt q̄ consilia nostra palā faciāt catilinæ. Quare ergo ecce nūc sniam suā concludit. Nefario: scelerato: n̄ dūcēdo contra deos iura. Facto: quia nefas p̄net a deos. & cōtra deos facti q̄ patrie nocere m̄chinaf. in magna uidelicet ne ipiū amitteret. Titus Volturcius. q̄a facta fide pu. dixit de cōiuratione. Coniuncti sūt: argumentis confessi sua spōte nā cōuincimur argumentis confitemur sponte nostra. Fœda cruenta Confessis: nam si confessi sunt: n̄ manifesti. More maior: anteq̄ lex portia fieret: nā lex fuit ut ciues q̄ cōtra rē p. q̄. q̄ patrauis sent: capite punirent: licet brutus duos filios uirgis cædit: & securi percussit q̄ consilia p̄cedē urbis sūplerant. Valerius li. v. ca. viii. de seueritate parentū in liberos. Brutus quoq; gloria par romulo q̄ ille urbē hic liberta: romanā cōdidit. Filios suos dñtione targnii a se expulsā reducēs sūmū i peritū obrinens cōprehēsos p̄p̄ribūali uirgis cæcos: & ad palū religatos securi percussit & patre ut consulē ageret: orbisq; uiuere q̄ publice uindictæ deesse maluit. Postq̄ cato assedit: nunc dicit qd fecerint senatores porata cato orōe. Assedit. i. porata orōe. Oēs. c. oēs consulares q̄ consularū gesserant. Ferunt: efferunt extollūt. Sed mihi m. le. digressionē facit in qua ostēdit q̄ nā res fuerit q̄ a puulo initio res. p. ro. ad ipiū totus orbis terrarū puenit. Multa le. p. me. i. multas historias. Audiēt: a maiorib⁹ a senatoribus. Domi i pace. Mari atq; ter. bello terrestri atq; nauali. At tēdere: diligēter considerare. Quæ res. f. bello paceq; gesta. Paruā: parua turba. Magis l. ho. nam duobus legionibus Lucul. contra mithridatē & tigranē pugnavit q̄ in exercitu quinquaginta milia hominū habuisse dicuntur unde ci. in oratione p̄archia poeta cū luculū laudaret ut populi ro. exercitus non cū magna manu innumerabiles armorum copias fudit. uolentiam ut aduersus aniba lem aduersus gallos. Facundia graecos: quia graeci semp ro. eloquētia Galli iside romanis bellicis rebus superiores extiterunt. Fuisse an. e ro. id est superiores. fuisse romanis. & est idoneus dicēdi modus: petrus est ante ioannem uirtute id est pe-

eis mulierib⁹ auxilia deoq; parant: uigilādo, agēdo, bene cōsulēdo, p̄spe oīa cedūt. Vbi secordia te atq; ignauia tradideris, neq; q̄ deos iplores, irati ifestiq; sūt. Apud maiores nostros, A. mālius Torquat⁹ bellogallico, filiū suū; q̄ is cōtra ipiū i hostē pugnauerat; necari iussit. At ille egregi⁹ adolescēs, imoderate fortitudinis, morte pœnas p̄dit, uos de crudelissimis parricidis, qd statuat, cūctāini; uidelicet, cetera uita eorū huic sceleri obstat. Verē p̄cite dignitati Lētuli; si ipse pudicitia; si famæ suæ; si diis aut hoīb⁹ unq̄ ullis peccit. Ignoscite adolescentiæ cethegi; nisi itēgiā patrie bellū itulit: nā qd ego de gabino, Statilio, cepio loquar: q̄b⁹ siq; unquā pēsi fuisset, nō ea cōsilia de re. p. habuisset. Postreō, P. C. si (me hercule) peccato loc⁹ eēt; facile paterer uos ipa te corrigi, quoniā mea uerba cōtēnit, sed undiq; circūuerti sum⁹. Ca. cū exercitu faucib⁹ urget. Alii ira mœnia, i sinu urbis, sūt hostes; neq; pati; neq; cōsuli quicquā pōt occulte. Quo magis, p̄pan dū ē: q̄re ego ita cēseō, cū nefario cōsilio sceleratorū ciuū res p. i. maxia picula uenerit. Hiq; iudicio Volturcii & legatorū Allobrogū, conuicti cōfessiq; sūt; cedē; icēdia; alia feda, atq; crudelissima faciōra, i ciues p̄a. q̄ pauisse: de cōfessis, si cui de manifestis, rerū capitaliū, more maior, supplicium sumēdū. Postquā cato assedit, oēs cōsulares; itēq; senat⁹ magna p̄s, sniam ei⁹ laudāt, uirtutē ai ad cælū ferūt. Alii alios t̄repātes, timidos uocāt. Cato clarus atq; magn⁹ habet: senat⁹ dēcretū sit, sicuti ille cēsuerat. Sed mihi multa legēt, multa q; audiēt, q̄ popul⁹ ro. dōi, militiaq; mari, atque terra, p̄ clara faciōra fecit, forte libuit at tēdere, q̄ res maxie tāta negocia sustinuisset: scie bā, saepenumero popu. ro. pua manu cum magnis legiōib⁹ hostium cōtēdisse, cognouerā, paruis copiis bella gesta cum opulentis regibus; ad hoc, sepe fortune uolentiam tollerauisse, facundia graecos; gloria belli gallos, ante romanos

petrus est ante ioannem uirtute id est pe-

CONIVRATIO

trus prestat Iohanni uirtute. Agitent: cogitanti. Constabat: manifestum erat. Patrauisse consecisse cuncta quae ad augendum imperium populi ro. p. inuissent. Eoq; factu: quia egregia uirtus paucorū oīa cōpauerat: populo ro. seq̄ illud ut paupras diuitias & paucitas superaret multitudinē. Postq̄ luxu. quia occurebat si paupertas diuitias & paucitas multitudinem quomodo ergo tātū imperium pmāsit cū nec uirtus nec p. simonia remāserit in urbe. Respondet Sal. Luxu. luxuria superfluitate. Desidia: inertia. Nā descēs dicit q̄ labore desistit. Substantabatur: quia ad eam magnitudinē peruenerat ut euertere non posset uirtus imperatorū.

Sienti effecta: diu inquit ciuitas parētib; quasi orba sine magne uirtutis ciuib; fuit. Effecta siue si res pu. esset priuata & cruciata parentibus: nam mulier dicitur effecta cum partum ediderit aut effecta casus ablatiui est ut si effecta. s. existente. Sed memoria mea: post magnum tēporis interuallū aetate mea inquit. Salustius duo prestantissimi uiri in urbe ro. inuenti sunt. C. Caesār & mar. Cato & uide quomodo post digressionem ad id peruenerit qd̄ intēdebat. uidelicet ut de uirtutibus Caii Iulii cae. & mar. cato diceret. Res obtulerat. s. dicendo de orōibus quas uterq; in senatu habuerit. Nō fuit consiliū: nō placuit: Præterire silentia nō nihil de uirtute eorū pdicare. Naturā ingenia. Mores consuetudines uitae. Quantū ingenio possē quātū uiribus ingenii ualere. Genus: aetas eloq̄ntia q̄a ambo erant aetate florētes. eloquentia inlingnes: genere nobiles. Alia alii: notandū est qd̄ alius cum de pluribus dicitur hic de duobus tantū dicitur. Beneficiis: merendo. Munificētia: largiēdo. Ille caesar. Mansuetudine & misericordia: Ignoscendo: nocentibus. Seueritas dignitatē nemini pcedo: q̄ quidē aliqd̄ deliquisset. Dando beneficia pauperibus. Subleuando miseros.

Ignoscendo: nocentibus: Nihil largiēdo: nec pecunias nec pœnas remittebat Cato. Pernities: exitium. Facilitas quia faciles erant ad ignoscēdū.

Constantia quia constans erat & iustitia nullo modo de terrere potuerat. Postremo: p̄git mores & ingeniu caesaris & catonis p̄sequi ostēdēs q̄ nā inter eos diffra est. r. dicit. n. ut oīa cōplectar caesar uir nobilissimus fuit cato autē seuerissimus & molestissimus. Lab. u laboribus & utgiliis operā dare & intētū esse. Sua negligere: parumpendebat res suas priuatas dūmodo sociorū negocia pcurare. Quod dono: nihil quod dōati posset unquā negabat. Nouū: magnū qd̄ tādē obrinuit cū ī Galliā missus ē. Vbi in quo studiū exercitatio.

Decoris. dccētiae & ornamenti ne qd̄ faceret contra honestatē. Seueritatis: iustitiae adeo enim seuerus erat: ut p̄cāri ignoscere nollet. Diuitiae: ut caeteris diuitiis p̄staret. Factione: Factio dicitur malorū cōspiratio Factiones. Interdū dicunt opes & diuitiae. Cum strenuo: ut strenuū uirtute: modestū pudore: innocētē abstinentia superaret. Esse postq̄ ad p̄positū redit dicēs duo tāta uirtutē uiri sniam suā dixerat. Senatus in catonis sniam discessit: Senatus oīs laudauit catonis sniam. Antecapere: preuenire anticipare. Triū uiros iudices rerū capitalium. Dispositis p̄sidiis: ī locis opportunis ne qs̄ per uī lētulū eriperet: Nā potētissim⁹ erat in urbe: fuerat. n. aī consul: nunc uero p̄tor. Quod: postulabat uidelicet laqueum & caetera.

fuisse. At mihi multa agitantī, cōstabat, paucorū ciuium egregiā uirtutē cūcta patrauisse: eoq; factum ē; uti diuitas paupras; multitudinē paucitas superaret. Sed postq̄ luxu atq; desidia ciuitas corrupta ē; rursus Res pu. magnitudine sua īpatorū atq; magistratuū uirtia sustentabat; Ac sicuti effecta pentum multis tempestatib; haud sane q̄sq̄uā Romae uirtute magnus fuit, sed memoria mea, ingēti uirtute, diuersis morib; fuere duo uiri, M. Cato, & C. Caesār: Quos, quoniā res obtulerat, silentio non fuit mihi p̄terire consiliū, qm̄ utriusq; naturā & mores, quātū ingenio possēm, apirē. Igitur his, genus; aetas, eloq̄ntia, p̄pe equa lia fuere, Magnitudo animi par. Item gloria; sed alia alii. Caesār beneficiis & munificētia magn⁹ habebatur, Integritate uitae; cato ille, māsfuetudine & misericordia clarus factus. Huic seueritas dignitatem addiderat. Cesar dando, subleuando, ignoscēdo. Cato nihil largiēdo/ gloriam adeptus. In altero miseris profugium; in altero malis pernitias: illius facilitas; huius cōstantia laudabatur. Postremo, caesar in animum iduxit, laborare; uigilare; negociis amicorum intentus; sua negligere; nihil denegare, quod dono dignum esset: sibi magnum imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat; ubi uirtus enitescere posset: At ca. studium modestiae, decoris; sed maxime seueritatis, erat; non diuitiis cum diuite; neque factione cum factioso; sed cum strenuo/ uirtute; cum modesto/ pudore, cum innocente/ abstinentia certabat: esse quam uideri bon⁹ malebat. Itaque, quo minus petebat gloriam, eo magis assequabatur. Postquam, ut dixi, senatus in Ca. sentētiam discessit; consul optimum factum ratus, noctē quae instabat, antecapere, nequid eo spatio nouaretur, trium uiros, q̄ ad suppliciu postulabat, pare iubet. Ipse dispositis p̄sidiis, Lētulum in carcerem deducit: idem fit caeteris p̄tores. Est locus in carcere, quod appellatur

catilinā: ubi paululū ascēderis ad leuā, circiter
xii. pedes depressus humi, eū muniūt undiq; pie-
tes; atq; ī sup camera lapideis fornicibus uicta;
sed inculta tenebris; odore foeda, atq; terribilis fa-
cies ei⁹ ē; ī eū locū postquā demissus ē Lētulus,
iudices reꝝ capitaliū; qb⁹ pceptū erat, laqueo gu-
lā fregere: Itaq; ille lētulus patrici⁹ ex clarissima
gēte corneliōrū; qui cōsulare ipiū Romae habue-
rat, dignū morib⁹ factisq; suis exitū uitae iuenit.
De cethego; Statilio, Gabino cepario, eodē mō
sumptū supplicium est.

Quoniam ea Rōe geruntur, Catilina ex oī copia,
quā & ipse adduxerat; & māli⁹ habuerat,
duas legiones īstituit, cohortis p numero
militū cōplet: deide, ut qsq; uoluntari⁹, aut ex so-
ciis ī castra uenerat; aequaliter distribuerat: ac
breui spacio legiones nūero hoīum expleuerat;
cū in initio nō apli⁹ duob⁹ milib⁹ habuisset, sed
ex oī copia circiter q̄tra ps, erat militarib⁹ armis
īstructa, ceteri, ut quēq; casus armauerat; sparos
aut lāceas; alij præacutas fudes portabant. Sed
postq̄ Antonius eū exercitu aduētābāt; Catilina
p motis iter facere; mō ad urbē, modo Galliā uer-
sus, castra mouere, hostib⁹ occasionē pugnādī n̄
dare, spabat, ppe diē magnas copias sese habitu-
rum, si Rōe socii incepta patrauissēt; Itērea ser-
uitia repudiabat, cui⁹ ī initio ad eū magnae copie
cōcurrēbāt, opib⁹ cōiurationis fret⁹ simul alienū
suis rōnib⁹ existimās, uideri, eam ciuū cū fugitu-
ris cōiunxerat: sed postquā ī castra nunti⁹ pueit,
Romae cōiurationē patefactā, de lētulo, & cete-
go, ceterisq; quos supra memorauī, suppliciiū sū-
ptum; plerisq; quos ad bellum spes rapinae, aut
nouae reꝝ studium, illexerat, dilabunt: reliquos
catilia p motis īpos, magnis itinerib⁹ in agrum
pistoriēse adducit, eo consilio, uti p trāites occul-
te pfugeret ī galliā transalpinā. At: Q. Metell⁹
celer, cum trib⁹ legionib⁹ in agro piceno pside-
bat, ex difficultate reꝝ eadē illa existimās, quae su-
pra diximus, Catilinā exagitare. Igit⁹, ubi ei⁹ iter
ex pfugis cognouit; castra pperemouit; ac sub
iplis radicibus montium confedit; qua illi de-
scensus erat in Galliā pperantī. Neque tamen
Antonius procul aberat, ut pote, q̄ magno exer-

huiusmodi quibus noxi necantur. Quod uul-
num. quotienscunq; salatiuum inter duo sub-
stantia diuersorum generum ponitur quicun-
que nolueris addere potes: dummododō utrum-
q; sit appellatiuum: p si eorum alterum propriū ē
concordatur cum proprio non cum appellatiuo:

Parietes murus differentia est inter maenia mu-
rum & parietem: Nam moenia sunt urbis murus
publicorum aedificiorum partes priuatorum.

Camera arcus incurtus. differentia inter came-
ram & fornix: Nam camera ē totum aedificiū
coniunctum: fornix est quilibet ex quatuor arcu-
bus camerae super quibus aedificata est ipsa came-
ra: Inculta de formis. Lapidis fornicibus: id
est iuncta fornicibus ex lapide factis. Foeda sor-
dida. Terribilis: formidolosa: In eum locū
descripsit locum in quo demissi sunt nocētes: nūc
dicit quomodo supplicium sumptum est de his.

Demissus: de superiori loco missus in inferiorem
Iudices reorum: hos malefactorū iudices appel-
lamus.

Quoniam ea Romae: nunc reddit ad catilinā dicēs
quomodo se habuerit postq̄ audiuit ea que
facta fuerant. Adduxerat tunc cum ab
urbe profectus est. Instituit: ordinauit. Co-
hortes pro numero nam legio sex cohortes conti-
net una queque cohors sexcentos milites continet
Aequaliter: per omnes cohortes. Sed ex or-
mni: hoc plurimum catilinā nocuit: pauci admo-
dum arma militaria habebant. Casus: sicut ca-
su unicuiq; ad manus arma puenerant. Sparus ē
genus telli quo utuntur rustici ad putandas arboreas
& est oblongū & in extremo in curuū in modū pe-
dis: Galliā uersus: notandū est hanc propositionē
uerius siue in compositione siue in appositione se-
per postponi debere in compositione ut dextror-
sum leuorsum: in appositione ut hic galliam uer-
sus. Incepta: incēdia rapinas. Seruitia. i. ser-
uos quorum magna copia confluxerat libertatis
cupiditate. Alienum: inconueniens ne extima-
retur malo poti⁹ q̄ bono ciuū id facere. Dilabu-
tur: in diuersas ptes fugiunt. Magnis itinerib⁹. lō-
gis itinerib⁹. Pistoriē: pistoriū ciuitas ē herra-
rie. Trāites dicuntur angustiōses semitae.

Præsidebat: erat inquit in agro piceno. Qu.
metellus: q̄ eum uideret in maximis angustiis ca-
tilinā extimauit catilinā eadē illa cogitare quae p-
posuerat Sal. Ex difficultate reꝝ: ex angustiis qb⁹
oblitus erat catilina. Sub radicibus: in faucibus
Alpium. Qua descensus: qua pte descenderet cari-
lina ut iret in galliā. Neq; tamē Antonius: supe-
rius scripsit quomodo Metellus celer existimans id
quod erat. i. in galliam transire stauisse catilinā
amplius fauces occupauit: nec interea eam per se q̄
desistebat Anto. & n̄ ualde erat aprior catilina ad
fugiendū q̄ ad persequendum. An nani si catil-
ina erat dum suis expeditor ad fugam. An-
tonius locis æquioribus iter faciebat: igitur quan-
tum tuuabat spes fugae catilinam: tantum Anto-
nium equiora tamen quāuis Metellus celer catilinā
descēdē ex alpib⁹ oppositus ēet. Tētare. expiri.

Regta pua

Aequioribus: planioribus: Montibus obiectis
 Clausum: hinc Antonius praemebat: hinc mon-
 tes astabant. Fortunā: seu prosperā seu aduersā

Conosione. multitudine Extimido: si natura
 liter fuerit imbellis non potest firmior fieri corpo-
 re & si timidus fuerit: non potest audaciam & for-
 titudinē animi capere: Ignauo ad corpus. Ti-
 mido: ad animū. Natura: ad strenuum. Mori-
 bus: ad fortitudinē: sed cum hinc pericula sint: hinc
 gloria uidetis strenuos & fortes esse oportere.

Patere apparere. Sed ego uos: quia occurrebat
 si nihil proficit oratio imperatoris ad milites ad
 hortandos cur nos aduocasti. Secordia ignauia.
 Cladem: calamitatem. Neq̄: quia se nobis obi-
 telt Mellus: nunc uero pergit cautilia quod superi⁹
 coeperat ut ostendat in qua necessitate sint milites
 sui: ut fortiter sibi pugnandum intelligant. Iuxta
 pariter. loco: statu. Aburbe. f. exercitus Antonii.

Agallia. f. exercitus metelli. Parato: prompto
 Dextris: nam dextre nostrae possunt nobis
 hoc parare. Texerunt defenderunt. Nobis
 & illis non eadem necessitate bellum geritis. qua
 illi nos pro nobis. illi pro aliis pugnant. Super-
 uacaneum: superfluum & minime necessarium.

Potentia paucorum: & ob eam rem paruifaciūt
 uter uincant. Licuit ecce necessitas maxima.

Amisissis: perditis bonis uestris Haec arma:

Nisi uictor: cui semel bellum placuerit si pa-
 cem uolnerit necesse est ut uictor euadat: Auerte-
 ris: ableceris. Ea uero idest certe. Maximum peri-
 culum: quia maximo timore afficiunt qui pericu-
 lis subiacent.

citu locis æquioribus expeditos in fugā se queretur.
 Sed postq̄ uidet cautilia, moribus atq; copiis hostiū
 sese clausum; in urbe res aduersas; neq; fugae ne-
 que p̄sidii uillam spem; optimum factu rat⁹ in ta-
 li re fortunam belli tentare: statuit cum Antonio
 quam primum conflagere. Itaq; concione aduo-
 cata huiusmodi orationem habuit.

Comptum ego habeo, milites, uerba non
 addere uirtutem; neque ex ignauo stre-
 nuum; neq; fortem ex timido exercitum
 impatoris oratione fieri: quanta cuiusque aīo auda-
 cia, natura aut moribus inest, tāta ī bello patere so-
 let, quē neque gloria; neque picula excitant, ne q̄
 q̄ hortere timor aī auribus officit: sed ego uos, quo
 pauca memore, aduocauī; simul uī causā mei pi-
 culi apire. Sitis equidē milites, secordia atq; igna-
 uia lentuli, quanta ipi, nobisq; cladē attulerit; quo
 que mō, dū ex urbe p̄sidia oppior; in Gallia p̄fi-
 cisci nequiuierim. Nunc uero, in quo loco res no-
 stre sint, iusta mecū oēs itelligitis: exercit⁹ hostiū
 duo; un⁹ ab urbe, alter gallia, obstāt. Diuini hīs
 locis esse, si aīus ferat, frumētī atque aliaq; res e-
 gestas, phibet, quocūque ire placet, ferro iter ē a-
 piendū: q̄ pp uos moneo, uī forti atque pato aīo
 sitis. & cū plium inibitis, memieritis, uos diuitias,
 dec⁹; gloriam; p̄terea libertatē, atque patiā, in de-
 xtris uestris portare, si uicerim⁹ oīa uobis ruta e-
 runt; cōmeat⁹ abunde municipia atque coloniae
 patebunt; si metu⁹ ceslerim⁹ eadem illa aduersa
 fient, neque loc⁹, neque amic⁹ quisquam teget;
 quem arma n̄ texerint. Præterea, milites, n̄ eadē
 nobis & illis necessitudo impendet; nos pp patria,
 pp libertate; pp uita certam⁹. Illis supuacaneū est,
 pp potentia paucor⁹ pugnare, quo audaci⁹ aggre-
 diamini, memores pristinae uirtutis; licuit uobis
 cum summa turpitudine in exilio ætatem agere.
 Potuistis nonnulli Romae, amisissis bonis, alienas
 opes spectare: quia illa foeda atque intolleranda
 uiris uidebantur: hæc sequi decreuistis, si hec re-
 linquere uultis, audacia op⁹ ē. Nemo, nisi uictor,
 pp pace bellū mutauit. nam in fuga salutem spa-
 re, cum arma, quib⁹ corp⁹ tegitur, ab hoste auer-
 teris. ea uero dementia est, semper in prae-
 lio his est maximum periculum, quam maxē
 timent, audacia pro muro habetur. Cum uos

considero milites, & cū facta uestra aestimo; magna me spes uictorię tenet animus; ætas, uirtus uestra, me hortantur. Præterea, necessitudo (quæ etiã timidos fortes facit) nã multitudo hostium ne circunuenire queat; prohibet angustię loci. Quod si uirtuti uestræ fortūa inuiderit; cauetes, ne multis animã amittatis; neu capti, potius sicuti pecora, trucidemini, q̄ uirorū more pugnantes; cruentã atque luctuosã uictoriã hostib⁹ reliquatis. Hęc ubi dixit, paululū cōmorat⁹, signa canere iubet; atq; instructos ordines in locū æquum deducit. Deinde, remotis oīb⁹, quis, p̄o peditib⁹, ex æquato piculo, anim⁹ amplior esset, ipse pedes exercitū pro loco atque copiis instruxit, nã uti planities erãt, iter sinistros montis; & ab dextra rupes aspa; octo cohūrtis in frōte cōstituit. Reliquarūt signa in subsidiis arcti⁹ collocat; ab his cēturiōnes omnis lectos euocatos. Præterea, ex gregariis militib⁹ optimū quēq; armatū ī primã acie subducit, C. mālū in dextera, sesulanū quēdam ī sinistra parte, curare iubet. Ipse cum liberis & colonis ppe aquilã assistit; quã bello Cimbrico, C. Mari⁹ in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera pte, C. Antoni⁹ pedib⁹ æger; qđ praelio ad esse nequibat, M. petreio legato exercitū pmittit. Ille cohūrtis ueteranas, quas tumultus causa cōscripserat, ī frōte; post eas cæterum exercitū in subsidiis collocat, ipse equo circuminēs, unūquēq; nominās, appellat, hortat⁹; rogat, ut meminerint, se cōtra latrones inermes, pro patriam, pro liberis; p̄ris, atq; focis certare. Hoc militaris, qui ampli⁹ triginta annos, tribun⁹ aut p̄fect⁹; aut legatus, aut prætor, cū magna gloria in exercitu fuerat, plerosq; ipsos, factaq; eorum fortia nouerat, ea cōmemorando, militum antōs accendebat; sed ubi omnibus rebus exploratis, Petrei⁹ tuba signū dat, cohūrtis paulatim incedere iubet. Idem facit hostium exercit⁹. Postquã eo uentum ē; unde ab ferentariis praelium committi posset; maximo clamore cū infestis signis utrinq; cōcurrunt; pila omittunt; gladiis resurgunt; ueterāi p̄ritinae uirtutis memores, comin⁹ acriter instare; illi haud timidi resistūt; maxima ui certatur. Incerea, Catilina cum expeditis in

Nam: responder obiectiōni: multitudo: uno uindicari sicut peccora: quia quem admodū pecora uulgantur ita uos cum in eorum manibus perueneritis iugulabimini. Ordines instituit totius aciei centurione tribuni militum manipuli legati. Legati: qui legionī sex milium sexcentorum & sexaginta sex hominum præerant. Pedes cum descendisset ex quo Pro loco: pro qualitate. Aspera rupe aspero saxo reliquarum cohortium.

In subsidiis. si forte prima acies cessisset. Ab his centuriones pergit dicere quo pacto instruxit exercitum suum dicit. n. cum ad extra ī rupe aspera posuisset aciem subsidiis manipulos collocasset: ex his delegit centuriones: &c. Ab his subsidiis.

Centuriones qui præerant manipulis. Euocatos: euocati dicebantur qui scripti erāt ex diuersis urbib⁹ sociorum populi ro. Ex gregariis: gregarii milites dicuntur de grege: qui nullum ordiem habent. Curare: curam habere. Aquilam. i. prope uexillū: eo q̄ aquilas signa romana scim⁹ fuisse

Cimbroco: quod gessit contra cimbro. Ager pedibus: podagra laborans. Veteranas cohortes i. ueteranorum militum cohortes ueterāi milites dicebantur qui diu militiam gesserant: & propterea rei militaris erant peritissimi. Tumultus cā: ueterani milites subiti periculi cā conscripti erāt.

Post eos post ueteranos milites quod subiti periculi causa conscripserat. Inde subsidiis: subsidia dicta sunt a subscendo: eo q̄ post primas acies subsident. i. stent. & cum prima acies uicta uel labefacta fuerit milites qui subsidiis erant: in primo loco ponebantur: unde prima acies pedem retulerat. Nominans: nominatim. Ipse: petreius.

Pro aris & focis: pro templis & focis. Præfect⁹ qui princeps exercitu ductauerat. Prætor: imperator idemq; facit quo tēpore motus est exercitus Antonii & eodem Catil. motus est exercitus. Aferentariis. ferentarii dicuntur milites leuis armaturæ eo q̄ arma tantūmodo ferebāt: quæ māibus gerūtur. Prætoria cuius cohortis imperatoria tutela erat: hī ex robustissimis totius exercit⁹ erāt delecti. Expeditis: leuis armaturæ

Ex lateribus: non in fronte ubi Catilina uersabatur. In primis: in te. primos. Catilina postquam Catilina ubi alios uidit suos meminit suae nobilitatis & ne turpiter caperetur in hostes confertissimos impronipit ubi confossus est: suas. Prostratas: caesas. Confoditur: transfigitur. Sed confecto: nunc dicit Salustius qualiter se habuerunt romani suo exercitu hostium. Confecto: perfecto.

Vis: conatos. Amissa anima. i. uita. Diuersus a suis. Catilina uero longe. Catilina non modo contentus fuit non fugere: uerum etiam romanos irrumpere uoluit: ne inultus moriretur.

Ingenuus: libere natus esset. Iuxta similiter.

Tamen. quamuis caesus esset exercitus catiline uolentes: ut spoliarent. Leticia eorum quod inimicos reperiebant. Meror luctus eorum quod amicos cognatos aut hospites inuenerant.

PORTII

prima acie uersari, laborantibus succurrere; integros pro faucibus accersire; omnia prouidere; multum pugnare; saepe hostem ferire, strenui militis, & boni imperatoris officia, simul exequabatur. Petreius ubi uidit, Catilinam contra, ac ratus erat magna uis contendere, cohors praetoria in medios hostes inducit; eosque perturbatos, atque alio alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus caeteros aggreditur. Malus & Fesulanus ille in primis pugnae cadunt; postquam suas copias, seque cum paucis relictum uidit Catilina, memor generis, atque pristinae suae dignitatis, in confertissimos hostes incurrit; ibique pugnae confoditur. Sed confecto praelio, tunc uero cerneret, quanta audacia, quantaque uis animi fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere; quem quisque pugnae locum uiuus ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat. pauci autem, quos medios cohors praetoria disiecerat; paulo diuersus iacebant. sed omnes tamen aduersis uulneribus conciderant. Catilina uero, longe a suis, inter hostium cadauera repertus est, paululum etiam spirans; ferociamque animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Postremo, ex omni copia; neque in praelio; neque in fuga, quisquam ciuis ingenuus captus est: ita cuncti suae, hostiumque uita, iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi romanae; aut incruentam uictoriam adeptus est: nam strenuissimum quisque; aut occiderat in praelio; aut grauiter uulneratus discesserat: Multi autem, qui de castris uiscendi; aut spoliandi gratia praecesserant; uolentes hostilia cadauera, amicum alium; pars hospitem, aut cognatum reperiebant. Fuere itaque, qui inimicos suos cognoscerent, ita uarie pro omnem exercitum leticia, maeror, luctus, atque gaudia agitantur.